

# **ЗБІРНИК ПЕРЕКАЗІВ**

для  
державної підсумкової атестації  
з української мови

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,  
молоді та спорту України*

**11**  
клас

Київ  
Центр навчально-методичної літератури  
2013

## ДО ВЧИТЕЛІВ

Збірник переказів пропонується для проведення державної підсумкової атестації з української мови випускників 11-х класів усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів.

Одним із стратегічних завдань реформування змісту мовної освіти є вироблення на основі державних стандартів системи та обсягу знань про мову й мовлення, мовних і мовленнєвих умінь, навичок, досвіду творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до світу, переорієнтація процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його компетентностей.

Нині провідними у вивченні мови є *когнітивно-комунікативний, особистісно зорієнтований, соціокультурний і компетентнісний підходи*. Зокрема, *компетентнісний підхід*, реалізуючись у Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти й навчальних програмах і відіграючи роль у формуванні освітнього простору, змінює також уявлення вчителів про оцінювання. Важливим стає не наявність в індивіда внутрішньої організації знань, особистих якостей і здібностей, а готовність і здатність застосовувати здобуті знання й набуті вміння й навички для розв'язання проблем, що виникають у житті й навчанні учнів, здобутті ними досвіду самостійності.

Отже, компетентність нині вважається передумовою успішної самореалізації випускника в суспільстві й передумовою розвитку самого суспільства, що і є результативним показником засвоєння змісту нового Державного стандарту базової й повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392).

З огляду на сучасні вимоги до мовленнєвої підготовки учнів, основною метою навчання української мови є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами української мови – її стилями, формами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Переказ як форма контролю за відповідністю освітнього рівня випускників ЗНЗ чинним навчальним програмам ґрунтується на таких взаємопов'язаних мовленнєво-розумових процесах, як сприймання усного чи письмового мовлення, відтворення почутого або прочитаного й продукування (створення власних усних чи письмових висловлювань, що відповідають чотирьом зазначеним вище видам мовленнєвої діяльності. Переказ дає змогу виробити й перевірити комплекс життєво необхідних комунікативних умінь: сприймати й розуміти почуту інформацію, відтворювати її докладно ( стисло чи вибірково); добирати необхідні мовні засоби; створювати самостійні висловлювання відповідно до комунікативних завдань, певного стилю, типу й жанру мовлення.

Подані в збірнику перекази передбачають розширення світогляду, збагачення духовного світу учнів, розвиток їхньої творчої уяви тощо.

Тексти адаптовано й відредаговано згідно з навчально-методичними вимогами до такого виду роботи, як докладний переказ. Основними критеріями добору текстів були: наявність у них стильової єдності, типологічної структури, що становить взаємодію різних функціонально-сміслових типів мовлення, урахування тематики текстів, їх змістовність, доступність, новизна й актуальність інформації та ін.

## МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Переказ (переказування) з певною метою використовується на заняттях практично з усіх предметів. Головною метою переказів на уроках української мови є формування в школярів комунікативних умінь. Цим і визначається специфіка роботи над переказами різних видів, кожний із яких містить елементи творчості.

Письмовий переказ первинного тексту, крім орфографічних і пунктуаційних навичок, вимагає від учнів мовленнєвих умінь. До комплексних умінь, пов'язаних з переказом, належать такі:

- слухати й розуміти текст, усвідомлюючи тему та основну думку, логіку викладу, провідний тип мовлення (розповідь, опис, роздум), стиль мовлення, особливості авторського стилю;
- запам'ятовувати конкретні факти, послідовність викладу матеріалу;
- усвідомлювати взаємозумовленість мікротем, індивідуальний стиль автора (у тому випадку, якщо пропонується текст публіцистичного чи художнього стилю);
- відтворювати почуте в переказі з урахуванням виду переказу (докладний, стислий, вибірковий) та особливостей типу й стилю мовлення;
- оформлювати переказ у вигляді автономного висловлення (наявність початку і кінцівки в тексті);
- удосконалювати переказ відповідно до завдання первинного тексту, теми, основної думки, типу і стилю мовлення.

Одні з названих умінь розвиваються під час проведення всіх видів переказу, для формування інших необхідно використовувати певний його вид.

Систематичне використання переказу з послідовним його ускладненням забезпечить успішне виконання учнями всіх зазначених програмою видів робіт і сприятиме підвищенню рівня мовленнєвої культури, а також орфографічної, пунктуаційної, лексичної та стилістичної грамотності.

Таким чином, навчаючи школярів писати переказ, учитель повинен наголосити на тому, що і процес сприймання тексту, і створення першого варіанта свого тексту, і його редагування мають творчий характер.

Часто виникають запитання про те, чи можуть учні робити записи, щоб краще запам'ятати почуте.

Після (а не під час!) першого прослуховування можна порадити старшокласникам записати на чернетці слова і словосполучення, які їм видалися особливо виразними, яскравими.

Під час повторного прослуховування, коли повідомляється завдання, пов'язане з видом переказу (докладний, стислий, вибірковий) і характером критичного осмислення авторського тексту, учні уточнюють, чи правильно запам'ятали послідовність викладу тексту, фактичний матеріал (дати, імена, місце дії, події та ін.); визначають часові, причиново-наслідкові зв'язки, на яких не зосереджували увагу під час першого прослуховування; відзначають виражальні прийоми, використані автором. Учні можуть щось занотувати, проте вчителю слід наголосити, що в робочих матеріалах мають бути записані ключові слова, словосполучення, які підкреслюють своєрідність авторського стилю, оцінку зображуваного в тексті, ставлення до нього, можливе використання умовних графічних позначень тощо.

Важливим моментом у методиці проведення переказу є робота з чернеткою й редагування написаного. Формування вміння вдосконалювати написане відбувається на спеціальних уроках із мовленнєвого розвитку, під час вивчення лексики і граматики.

Варто наголосити учням, що складання плану на чернетці – це та частина роботи, від якої залежить успішне виконання завдання загалом, тому дуже важливо приділити їй 5–10 хвилин. План на чернетці може бути простий або складний; він допоможе учневі логічно і послідовно відтворити зміст почутого тексту, але в чистовий варіант не записується. Під час роботи з чернеткою учні також мають пам'ятати, що слід уникати невинуватих повторів, невдалого добору слів і синтаксичних конструкцій, неправильної розстановки розділових знаків.

Аналізуючи переказ, дуже важливо розглянути написаний учнями текст із погляду його відповідності таким параметрам:

- обсяг відтвореного висловлення (характеризується підрахунком лексем і речень);
- кількість мікротем;
- повнота розкриття теми та задуму висловлювання;
- логічна послідовність викладу думок;
- збереження типу, стилю і жанру мовлення;
- збереження (більшою чи меншою мірою) характерних для стилю й жанру мовлення мовних засобів.

## МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Методика проведення ДПА у формі докладного переказу передбачає більшою самостійністю учнів у роботі з текстом, ніж під час написання навчальних переказів.

Під час державної підсумкової атестації робота повинна виконуватися самостійно, а тому вести під час самої атестації бесіду про те, що учням зрозуміло, що незрозуміло, безперечно, не потрібно. Також не проводиться усне переказування почутого й колективне складання плану до тексту. Дозволяється запис на дошці власних імен, географічних назв тощо, які можуть бути неправильно сприйнятими учнями на слух.

Для державної підсумкової атестації з української мови в загальноосвітніх навчальних закладах передбачається докладний переказ, робота над яким триває протягом 90 хвилин.

Чистовий варіант підписується на титульній сторінці так:

*Робота  
на державну підсумкову атестацію  
з української мови  
за курс загальноосвітньої середньої школи  
учня (учениці) 11 класу  
(прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку)*

На першій сторінці (там, де стоїть штамп школи) проставляється дата цифрами (наприклад, 29.05.2013 р.), на другій – записується вид роботи, назва тексту для переказування й виконується атестаційна робота. На чернетці досить записати лише прізвище.

Зауважимо, що обсяг роботи (окрім титульної сторінки) може перевищувати 3 сторінки і потрібний буде подвійний аркуш-вкладка, у якому, починаючи з 5-ї сторінки, зазначається прізвище.

Дуже важливо, щоб учитель мав можливість спочатку прочитати текст мовчки і приготуватися до його озвучення з дотриманням необхідної тональності, виразності, інтонаційної відповідності синтаксису й пунктуації.

Учні повинні здати роботи не пізніше часу закінчення атестації.

Структура проведення письмової атестації може бути такою.

**Перше читання тексту переказу вчителем і слухання його учнями.**

**Невелика пауза** (близько 5-ти хвилин), протягом якої учні зосереджуються на почутому, можуть стисло записати основну думку, ключові слова, прізвиська, географічні назви, дати, цифри тощо.

**Повторне читання первинного тексту вчителем і сприймання тексту на слух**, під час якого учні можуть зробити записи на чернетці у вигляді плану, окремих слів, словосполучень, потрібних для розкриття основної думки, для зв'язку частин тексту тощо.

**Виконання учнями на чернетці письмової роботи** (плану, тексту переказу) у повному чи скороченому варіанті (для економії часу можна використовувати також скорочення окремих слів тощо).

**Удосконалення написаного (редагування)**. Цьому етапу роботи учні повинні приділити 15–20 хвилин, що дасть змогу поліпшити мовне оформлення тексту, домогтися більшої точності у викладенні думок, знайти засоби для висловлення власного ставлення, оцінки, перебудувати речення в разі виникнення труднощів у розстановці розділових знаків, заміни слова, написання яких викликає сумніви.

**Виконання роботи в чистовому варіанті** (переписування). Учні повинні подбати про те, щоб робота була написана охайно, без виправлень, відповідно до норм оформлення письмового тексту (поділ тексту на абзаци тощо).

**Перевірка** учнями написаного в чистовому варіанті.

Під час докладного переказування відтворюється орієнтовно 65 % обсягу первинного тексту.

## ОЦІНЮВАННЯ ПЕРЕКАЗУ

За переказ, за допомогою якого перевіряється загальний рівень мовленнєвої підготовки випускників, виставляється в атестат про середню освіту оцінка з української мови.

Якість змісту та мовного оформлення (грамотність) визначається за наведеними нижче критеріями:

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
І Початковий	1	Побудованому учнем (ученицею) висловленню бракує зв'язності й цілісності; лексичне та граматичне оформлення роботи потребують урізноманітнення.	15–16 і більше	9–10
	2	Побудоване учнем (ученицею) висловлення характеризується фрагментарністю; думки викладаються на елементарному рівні; лексика і граматична будова мовлення потребують збагачення й урізноманітнення.	13–14	
	3	Висловлення не є завершеним текстом; учень (учениця) слабо дотримується послідовності й чіткості під час викладення власних думок; уміння дотримуватися змістової та стилістичної єдності вироблені недостатньо; лексика і граматична будова висловлення потребують збагачення та урізноманітнення.	11–12	

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
II Середній	4	Висловлення учня (учениці) за обсягом становить дещо більше половини від норми і характеризується певною завершеністю, зв'язністю; розкриття теми має бути повнішим, ґрунтовнішим і послідовнішим; чіткіше мають розрізняватися основна та другорядна інформація; потребує урізноманітнення добір слів, під час переказу більше має використовуватися авторська лексика.	9–10	7–8
	5	За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, у цілому є завершеною; темою значною мірою розкрито, проте вона потребує глибшого висвітлення; має бути увиразнена основна думка, посилена єдність стилю, урізноманітнене мовне оформлення.	7–8	
	6	За обсягом висловлення учня (учениці) сягає норми, його тема розкрита, виклад загалом зв'язний, але вміння самостійно формулювати судження, належно їх аргументувати, точніше добирати слова та синтаксичні конструкції потребує вдосконалення.	5–6	



Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
III Достатній	7	Учень (учениця) самостійно створює зв'язний, з елементами самостійних суджень текст (з урахуванням виду переказу), вдало добирає лексичні засоби (використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), але вміння чітко висвітлювати тему, послідовно її викладати, належно аргументувати основну думку потребує вдосконалення.	4	5-6
	8	Учень (учениця) самостійно буде повне (з урахуванням виду переказу), осмислене висловлення; у цілому ґрунтовно висвітлює тему, добирає переконливі аргументи на користь власної позиції, однак словник, граматичне і стилістичне оформлення роботи потребують урізноманітнення.	3	
	9	Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний, логічно викладений текст (з урахуванням виду переказу); у цілому розкриває тему, висловлює основну думку (авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (викорис-		

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
		товує авторські засоби виразності, образності мовлення), однак уміня виразно висловлювати особисту позицію і належно її аргументувати потребує вдосконалення.	1+1 (негруба)	
IV Високий	10	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний (з урахуванням виду переказу) текст (зіставляє свою позицію з авторською); робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту.	1	3
	11	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний текст (з урахуванням виду переказу); уявляє комунікативне завдання; аргументовано й чітко висловлює власну думку (уявляє авторську позицію), робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.	1 (негруба)	2

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
	12	Учень (учениця) самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою та оформленням висловлення відповідно до мовленнєвої ситуації; повно, вичерпно висвітлює тему; аналізує різні погляди на той самий предмет; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю і різноманітністю, стилістичною довершеністю.	–	1

*Примітка.* У письмових висловленнях урахують наявність:

- 1) орфографічних і пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція);
- 2) лексичних, граматичних і стилістичних помилок (друга позиція).

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу, додається кількість балів за мовне оформлення (грамотність) і їх сума ділиться на два. При цьому якщо частка не є цілим числом, то вона заокруглюється в бік більшого числа. Загалом підрахунок здійснюється так:

$$\text{Зм.} - 2 \text{ (9 б.)} \text{ МО} - 3; 5 \text{ (8 б.)}; (9 + 8) : 2 = 9 \text{ б.}$$

Це означає, що за змістом (Зм.) учнівська робота має недоліки за двома показниками, а в мовному оформленні (МО) учень зробив 3 орфографічні та пунктуаційні (сумарно) помилки, 5 лексичних, граматичних і стилістичних (сумарно) помилок. Це дає змогу за зміст поставити 9 балів, а за мовне оформлення (грамотність) 8 балів (згідно з поданими вище критеріями). Сума цих балів ділиться на 2, і оскільки частка не є цілим числом ( $17 : 2 = 8,5$ ), то вона заокруглюється в бік більшого числа (9 б.).

У процесі оцінювання переказу враховується також характер помилок. Серед них слід виділяти негрубі (тобто такі, що не мають істотного значення для характеристики грамотності), повторювані та однотипні.

До негрубих помилок, зокрема, належать такі:

- у винятках з усіх правил;
- у написанні великої букви в складних власних найменуваннях;
- у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;
- у випадках, коли замість одного знака поставлено інший;
- у випадках, які вимагають розрізнення *не* і *ні* (у сполученнях *не хто інший, як...*; *не що інше, як...*; *ніхто інший не...*; *ніщо інше не...*);
- пропуск одного зі сполучуваних розділових знаків або порушення їх послідовності;
- заміна українських букв російськими.

Під час підрахування помилок:

- дві негрубі вважаються за одну помилку;
- повторювані орфографічні помилки (в одному й тому самому слові, яке вживається кілька разів, або в однокореневих словах) вважаються за одну помилку (скільки їх не було б);
- однотипні помилки (помилки на одне правило, але в різних словах) вважаються різними помилками;
- п'ять виправлень (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки.

Слід зазначити, що складений учнями план під час виставлення оцінки не враховується.

Під час перевірки та оцінювання роботи вчитель може звернутися до чернетки, якщо вважає, що помилкові написання в чистовому варіанті викликані стомленістю учня, а не серйознішими причинами.

Крім того, коли йдеться про оцінювання атестаційної роботи, слід мати на увазі, що об'єктивна оцінка творчих робіт учнів може бути результатом не лише уважної перевірки, підрахунку помилок, правильної їх класифікації, а й гнучкого підходу вчителя.

Звертається увага на різноманітність словника й граматичної будови мовлення. Якщо учень доречно вживає лексичні та граматичні синоніми, добираючи саме ті засоби, що сприяють не тільки правильності, а й особливій точності, виразності мовлення, якщо синтаксична будова тексту неоднотипна (ви-

користано складні речення, прості ускладнені речення, різні способи передачі чужого мовлення тощо), то така робота може бути високо оцінена навіть за наявності деяких недоліків (така сама кількість недоліків у роботі, що не вирізняється різноманітністю словника й граматичної будови, може призвести до зниження оцінки на бал).

Переказ перевіряється не більше трьох днів.

## ПОРАДИ УЧНЯМ

### *ЯК НАПИСАТИ КОНТРОЛЬНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ*

1. Уважно прослухайте текст для докладного переказу.
2. За потреби запишіть на чернетці ключові слова і словосполучення, конкретні найменування (прізвища, географічні назви, дати, цифри тощо).
3. Визначте стиль, тип, жанр мовлення, тему та основну думку тексту.
4. Під час повторного прослуховування тексту зробіть записи на чернетці у вигляді плану, окремих слів і словосполучень, потрібних для розкриття основної думки, зв'язку частин тексту тощо.
5. Поміркуйте над змістом і послідовністю викладу матеріалу переказу.
6. На чернетці напишіть докладний переказ тексту, підпорядковуючи висловлення темі та основній думці, дотримуючись композиції, мовних і стильових особливостей, авторського задуму (роботу можна записувати як у повному, так і в скороченому варіанті).
7. Відредагуйте написане для поліпшення мовного оформлення своєї роботи, подбайте про точність висловлення думок, розстановки розділових знаків тощо.
8. Перепишіть роботу начисто охайно, без виправлень, відповідно до норм української літературної мови.
9. Здійсніть перевірку написаного в чистовому варіанті.

## ТЕКСТИ ДЛЯ ПЕРЕКАЗІВ

### 1. Багатство української мови

Усе життя наше пов'язане з мовою. Завжди ми шукаємо найточнішого вираження думок або почуттів словом. Можливості нашого пізнання безмежні, і невичерпні можливості розвитку мови. Тому треба постійно піклуватися про здоров'я нашого слова, оберігати його коріння, леліяти його цвіт. Тоді наша мова буде запашною, багатою і співучою, сповненою музики й чару, життєвої правдивості й поетичності, як не раз на цьому наголошував Олесь Гончар.

Послухайте історію, яка відбулася в далекому 1916 році, коли Галичина належала до Австрії.

У купе швидкого потяга «Львів–Відень» їхали англієць, німець та італієць, четвертим був відомий львівський юрист. Заговорили про мови. Кожен почав вихваляти свою. Першим – англієць. Він стверджував, що Англія – країна великих завойовників і мореплавців, які славу англійської мови рознесли по всьому світові. Англійська мова – мова Шекспіра, Байрона, Діккенса та інших великих літераторів і вчених. Англійській мові належить світове майбутнє.

– Ні в якому разі, – гордовито заявив німець. – Німецька мова – це мова двох великих імперій: Великонімеччини й Австрії, які займають половину Європи. Це мова філософії, техніки, армії, медицини. І тому, безперечно, німецька мова має світове значення.

Італієць посміхнувся й тихо зауважив, що вони обидва помиляються. Італійська мова – це мова сонячної Італії, мова музики. Мелодійною італійською мовою написано кращі твори епохи Відродження, лібрето загальновідомих опер Верді, Пуччіні, Россіні та інших великих італійців. Тому італійській мові належить бути провідною у світі.

Українець промовив, що він не вірить у світову мову. Хто домагався цього, потім був гірко розчарований. Ідеться про те, яке місце відводиться українській мові поміж названих мов. Далі він наголосив на тому, що міг би також сказати, що його рідна мова – це мова незрівнянного сміхотворця Котляревського, мова геніального Тараса Шевченка, мова кращої з кращих поетес світу Лесі Українки, мова українського філософа-мислителя Івана Франка, який вільно володів п'ятнадцятьма мовами, у тому числі нахваленими тут, проте рідною для нього була українська. Українською мовою звучить понад триста тисяч народних пісень, тобто більше, ніж у німецькій, англійській та італійській разом узятих.

– Я можу назвати ще багато славних імен свого народу, проте вашим шляхом не піду, – сказав українець. – Ви, по суті, нічого не сказали про багатство й можливість ваших мов. Чи змогли б ви, скажімо, кожен своєю мовою написати невелике оповідання, у якому всі слова починалися б, приміром, з однієї букви?

– Ні, ні, ні! Це неможливо, – відповіли англієць, німець, італієць.

– Ось у ваших мовах це неможливо, а нашою це зовсім просто. Назвіть якусь букву, – звернувся він до німця.

– Хай буде «п», – сказав той.

І українець склав таке оповідання. У купе заплодували, і всі визнали: милозвучна, багата українська мова житиме вічно поміж інших мов світу...

Однак повернімося в наші дні, замислімося над долею України, її майбутнім, яке залежить сьогодні насамперед від послідовності й рішучості в проведенні заходів, спрямованих на формування підвалин поліетнічної, але власне української держави, на реальне утвердження державності української мови в усіх сферах використання.

(454 слова)

За П. Столярчуком

## 2. Український центр Європи

Це гарне місце. Води Тиси й дорога, що в'ється вздовж неї, малюють на землі витончений античний візерунок; щільно вкриті лісом гори підходять близько й круто, створюючи враження не тільки захищеності, а й відчуженості від світу, навіть найближчого. Встановлення кілька років тому скромного знака «Центр Європи» в кількох кілометрах від закарпатського міста Рахова стало не тільки одним з проявів незалежності України, а, може, навіть демонстрацією її приналежності до Заходу і висловом певної претензії на цю приналежність.

Однак при згадці про український центр Європи іноземці зазвичай здивовано знизують плечима і, не зупиняючись, переходять на інші теми. Чому? Та тому, що центр Європи, як знає кожен громадянин світу, – то щось зовсім інше, ніж маємо сьогодні в Україні: достаток для більшості людей, конституційні свободи, чисті й прикрашені, як світлиця в гарній господині, міста, сяюча мережа довершених доріг...

Однак зазирнімо в майбутнє. Що буде з нами, з Європою, зі світом через сто, двісті років? Історія однозначно свідчить, що найнепохитніші для сучасників тієї чи іншої епохи реалії життя можуть зникати зовсім або переживати неймовірні метаморфози. Одні, колись нікому не відомі, міста й країни на-



бувають значення й могутності, інші відходять у небуття або втрачають свою колишню світову велич. Скажімо, на початку XVII століття на карті світу ще не було такого міста, як Нью-Йорк, який сьогодні є фінансовим центром усього світу. А приблизно в той самий час зійшла нанівець військова й торговельна могутність Венеції з її непереможним флотом і переповненими золотом банками. Захід же обертався тоді навколо Парижа, Лондона, Амстердама, Відня. Останні два міста не зберегли до наших часів свого колишнього світового впливу. Сьогодні «все тече, все змінюється» й «усе минає» так швидко, як ніколи раніше. Проте сучасники не здатні не тільки адекватно оцінювати, а й помічати ті зміни. Це потім історики майбутнього все розкладуть по полицях, а про нас казатимуть: «Сліпі, сліпі, сліпі».

Протягом тисячоліть центри торгівлі, промисловості, культури мігрували з однієї країни до іншої – з одного міста до іншого, бо політика, наука і культура творилися переважно в містах. Чи завжди буде саме так? Здається, що людям уже трохи набридло жити в натовпі й на асфальті мегаполісів.

І чому б не уявити, що через недовгий час фактичними центрами життя і творчості людства стануть саме такі оази в урбаністичних джунглях, як наші Карпати? Місця, яких у Європі залишилося не так уже й багато. Місця, де до горизонту котяться блакитні хвилі карпатських хребтів, на схилах яких плавають хмарки; де по дну кожної ущелини біжить між щедро завітчаними берегами прозорий примхливий «потічок»; де на поверхню землі всюди пробиваються до послуг мандрівників джерельця холодної смачної мінеральної води, а всі найвищі й найкрутіші галявини так ретельно оброблені косарями, що можуть змагатися з бірюзовими британськими газонами. Якщо ми збережемо це Богом дане нам багатство, то воно має всі шанси стати в недалекому майбутньому справжнім і дуже привабливим «Центром Європи».

(458 слів)

За К. Гудзик

### 3. Пісня і любов

Скільки з уст народу нашого можна почути різних легенд, переказів, скільки пісень, приказок, співаночок, оповідок – трагічних і смутних, веселих і безжурних, – скільки всіх цих багатств можна записати по наших українських селах, хуторах!

Кілька років тому в Чигирині від сивої, спрацьованої за довге життя бабусі я почув зворушливу легенду. Бабуся сиділа на ослоні у своїй тісенькій хатині, а довкола неї, по стінах, барвисто цвіли рушники, вишиті її сухими жилавими руками. Її тихий голос дзвенів чисто, ніби Холодноярський струмок:

– Жила в нашому містечку дівчина-красуня. Струнка, чорноброва, з тугою косою за плечима, знала безліч старовинних пісень і співала їх так, що навіть людина, яка й мови української не знала, танула серцем, ронила щиру сльозу, бо вчувала в тих мелодіях, звичайнісіньких буденних словах красу душі народної. Звали ту дівчину Оленою, і мала вона от-от повінчатися зі своїм нареченим. Палко й вірно вони кохали одного. Та заступили світ чорні хмари війни. Топтали й ганьбили землю нашу злі вороги. Провела Олена свого любого на фронт, провела та й стала чекати...

І тільки тоді, як звільнився наш край Чигиринський з-під фашистських чобіт, тільки тоді приніс листоноша жаданий трикутничок. І не від Тихона, ні... Друзі його писали, що лежить її суджений у далекому лазареті смертельно поранений і марить її ім'ям... Називає адресу, кличе Олену, просить привезти води з джерела, що на Замковій горі, благає долю, аби Оленин голос почути і з її уст народною піснею свою душу наповнити. Хутко зібралася дівчина й подалася до щастя свого аж за Урал. Відшукала, до спопелілих уст припала, джерельною водою напувала й тихо співала улюблену Тихонову пісню, яку він найбільше поривався слухати у весняні вечори під вербами біля Тясмину:

Ой у лузі та ще й при березі червона калина...

І побачила Олена, як із тим її співом, її тихим сердечним голосом дедалі ясніше розплющувалися карі очі коханого, а на його блідому, украй змарнілому обличчі тепло світилася усмішка. Дні й ночі просиджувала біля нього.

А коли забирала додому німецького каліку, лікар-хірург відкликав Олену і сказав наодинці: «Не ми, а ваша любов, ваші пісні народні врятували солдата від смерті».

– Чудова легенда, – сказав я бабусі й зауважив: – Тепер та дівчина, мабуть, як і ви, – старенька й сива...

– Ні, – усміхнулася бабуся, – вона ніскілочки не постаріла, залишилася, як і тоді, молодою. Любов і пісня вберегли її від старості.

Пізніше я поцікавився в одного з чигиринських журналістів, чи не чув він, бува, такої легенди.

– Як не чув? Ви говорили з її героїнею, Оленою Прокопівною – матір'ю шести синів. Жаль, Тихін Іванович торік помер.

Ані ліку, ані віку подібним легендам, переказам. Живуть, примножуються, квітнуть. Передаються з покоління в покоління історія народу, його душа, характер, вдача. Який же великий, неосяжний і безсмертний скарб культури народу нашого маємо ми успадкувати!..

(444 слова)

За С. Носанем

#### 4. Світове Дерево

Світове Дерево – це відображення цілісної картини будови Всесвіту, яка була характерна не тільки для світогляду всіх слов'ян, а й усіх індоевропейських народів. Про універсальність образу дерева свідчить його розуміння в різних міфологіях як Дерева Життя, Райського дерева, Дерева пізнання (інколи їх розрізняють, але здебільшого вони мають низку однакових функцій).

Світове Дерево – модель триединої вертикальної структури Всесвіту – три царства: небо (Боги), земля (люди), підземний світ (предки). Кожне з трьох царств має свою символіку в образах тварин, птахів чи небесних світил. Так, верхній небесний світ (крону дерева) представляють сонце, місяць, зорі й різні птахи: соколи, голуби, орли, соловей, зозуля. Середній світ (стовбур дерева) – бджоли, куниці, домашні тварини. Нижній світ (коріння) – бобри, риби, змії. Вертикальна триєдність Світового Дерева сакралізує число три і взагалі трійцю.

Горизонтальна площина цього Світового Дерева чітко структурована на чотири грані в образі статуї Світовида. Його чотириликість орієнтована на чотири сторони світу – північ, південь, схід, захід, якими опікуються відповідно Боги: Мокоша, Дажбог, Лада і Перун. Горизонтальна єдність Дерева Життя сакралізує число чотири.

Сума горизонтальних і вертикальних числових символів становить священне число сім, а при множенні трьох на чотири отримуємо священне число дванадцять. Саме ці числа як символи космічної будови Всесвіту найчастіше згадуються в міфологічних і казкових сюжетах українського фольклору: три яблука, чотири вітри, сім зірок, дванадцять джерел тощо.

Дерево Життя розглядається і як жіноче, і як чоловіче начало. Наприклад, верба тісно пов'язана з водою (росте над водою, що вказує на підземні джерела). Чоловіча символіка притаманна дубу, явору, винограду, плющу, кедру.

Дерево Життя чи Дерево Роду – найпоширеніші мотиви народного мистецтва, особливо вишивки на рушниках, малюн-

ки на печах і дверях українських хат, керамічних кахлях і посуді (тарелях, глечиках). В українських міфах життя дерев і життя людей взаємообумовлені, що особливо виявилось в давньому звичаї саджати дерево при народженні дитини. Вважалося, що якщо дерево буде добре рости, то й дитина також буде добре розвиватися.

Обрядове прикрашання дерева всіма плодами землі є даниною магії родючості – побажання, щоб усі рослини давали плоди. На цю функцію вказує звичай прикрашати Різдвяну ялинку яблуками й горіхами, а також цю функцію виконує Дідух – житній сніп, який у Святвечір заносять у хату й ставлять на покуті.

У серцевині Дерева Життя заховані саме життя й найвища його мета – безсмертя. Віра у вічність життя виробила філософське ставлення до смерті. Життя не може померти, воно може залишити дерево, тварину чи людину.

Водночас саме Дерево Життя символізує центр світу. Цей мотив центру світу й центру роду яскраво відображений у колядках, українських обрядових піснях, де Світовим Деревом виступають дуб, явір, сосна, верба, яблуня, береза, калина, горобина, липа тощо.

Давній і стійкий міфопоетичний образ дерева, яким пронизана релігійна й обрядова сфера життя наших предків, дає підстави припустити існування первісного міфу про створення Світу Богом як посадки Дерева, яке стало початком подальших народжень.

(453 слова)

За Г. Лозко

## 5. Героїчна пісня як засіб зміцнення лицарського духу

Професійні співці, виконавці героїчних пісень, були невід’ємним елементом військової культури всіх народів. В історії античного світу є цікавий випадок, що трапився ще за шістьсот років до нашої ери. У той час воїни-спартанці опинилися в безвихідному становищі, звернулися до Афін за військовою допомогою. Афіни замість війська прислали їм на допомогу лише одного чоловіка – кульгавого співця Тіртея. Спочатку спартанці обурилися такою «підмогою». Але він своїми піснями й грою на арфі так підняв бойовий дух воїнів, що спартанці відчайдушно кинулися в бій і розбили в десятки разів більше вороже військо.

Засобом підняття лицарського духу в козаків були героїчні пісні, де оспівувались і славилися подвиги героїв. Козаки з радістю йшли на смерть, на муки, знаючи, що своїм прикла-

дом, своїм подвигом вони надихнуть на боротьбу тисячі інших нових героїв. Тому пісням надавалося надзвичайно великого значення, вважалося, що пісні здатні приносити перемогу воїнам у бою.

Часто співцями ставали самі воїни. Недарма на народній картині ідеальний воїн козак Мамай завжди зображений із кобзою в руках. Багато козаків, які через рани або старість не могли воювати, брали в руки кобзу і йшли будити народ до боротьби. Саме кобзарі під час народних повстань своїми піснями поширювали вісті про славетні події по всій Україні.

Багато українських полководців, знаючи вплив героїчної пісні на дух війська, нерідко самі складали бойові пісні для своїх воїнів. У старовинних хроніках зазначено, що козаки, коли йшли в бій під Берестечком, співали бойові пісні-гімни, складені гетьманом Петром Сагайдачним. Богдан Хмельницький, Іван Сірко, Іван Мазепа, Максим Залізняк і багато інших козацьких воєначальників також прекрасно грали на кобзі й були авторами пісень.

Пісня не лише підносила дух людини, а й у поєднанні з іншими вправами слугувала важливим засобом вироблення загальної витривалості організму. Виконання пісні під час тренування надзвичайно ускладнює вправи й водночас дуже ефективно тренує дихальний апарат і витривалість воїна, що має важливе значення в бою.

У свідченнях чорноморських козаків докладно описується стародавній козацький спосіб лікування піснею, коли пораненому не давали спати близько трьох діб. Лежав поранений воїн у польовому таборі чи в курені, перед його очима розклали вогонь, блиск якого полегшував тугу, яка відчувається від втрати крові й надлишку тілесних страждань. Коло його узголів'я били в бубни й співали бойових пісень. Тобто саме пісня давала змогу досягти бажаного психофізичного ефекту на свідомість воїна й включити приховані резервні можливості організму.

А в поєднанні з бойовим танцем пісня давала змогу козакам досягти такого особливого стану свідомості, коли їхні сили, у буквальному розумінні слова, подесятерялись.

Тому, поєднуючи бойові вправи й танці з піснями, наші предки чудово знали, що роблять. І не дивно, що іноземці, описуючи побут козаків, зазначали, що вони цілими днями тільки співають і танцюють, а потім, в один голос, дивувалися їхній надлюдській силі, витривалості й неймовірним подвигам у бою.

(450 слів)

За Т. Каляндруком

## 6. Перлина Поділля

Національний природний парк «Подільські Товтри» – осередок збереження ландшафтного й біологічного різноманіття, історико-культурної спадщини Поділля. Він також є центром оздоровчого й пізнавально-спортивного туризму.

У 1995 році в Софії було прийнято Всеєвропейську стратегію біологічного й ландшафтного різноманіття, яка передбачає у всіх регіонах Європи забезпечити охорону видів рослинного і тваринного світу, унікальних ландшафтів, створення всеєвропейської екологічної мережі, у якій особливу роль відведено природоохоронним територіям.

Науково-технічний прогрес, поряд із позитивними зрушеннями в багатьох галузях техніки, одночасно негативно позначився на біологічному різноманітті через порушення природних екосистем і взаємозв'язків між окремими ланками життя на планеті.

Сьогодні дедалі очевиднішим стає те, що охорона біожиття природи неможлива без охорони, збереження і відновлення цілісних екосистем. Людство дійшло переконання, що такими осередками мають стати природоохоронні установи, зокрема біосферні заповідники й парки.

Найпоширенішими природоохоронними установами нині виступають національні природні парки. На них і покладаються великі надії та сподівання щодо збереження, охорони і відтворення ще не до кінця знищених природних осередків життя.

Національний природний парк «Подільські Товтри» в регіоні Поділля виступає єдиним природоохоронним осередком, де можливі планомірні багаторічні спостереження за зміною природних процесів, поведінкою рослин і тварин (особливо раритетів) і розробка наукових основ їх збереження. У природоохоронній сфері такі парки є основним полігоном для багатолітніх моніторингових спостережень.

Парк «Подільські Товтри» діє в межах Хмельницької області з метою збереження унікального витвору природи – Подільських товтр, а з ними і генофонду сукупності рослин, тварин, грибів та бактерій. За площею він є найбільшим у Європі. Сакральною перлиною, завдяки якій і створено парк, є збереження та охорона феномена природи – Подільських товтр, які не мають аналогів у Європі. Зважаючи на їхню неповторність, стратегічне значення для природи регіону, клімато- і гідрологічну роль, специфічний рослинний і тваринний світ, не одне покоління дослідників – як вітчизняних, так і зарубіжних – непокоїло його збереження й охорона.

Більша частина Товтрового пасма вкрита лісами, де лісоутворювальною породою є дуб звичайний, а супутньою породою до дуба – граб звичайний, ясен звичайний, клен гостролистий, явір. У зоні селища Сатанова ще дивом зберігся осередок природного насадження бука європейського, який тут є східною межею ареалу. Цей об'єкт теж має статус заповідника державного рівня.

Значно менша частина Товтрового пасма представлена степовими або змішаними лісостеповими територіями. Саме вони є найбільш цікавими в науковому відношенні утворами, оскільки тут найбільше зростає рідкісних видів рослин і їх угруповань. Сприятливі кліматичні умови Товтрового пасма обумовили розвиток різноманітного флористичного багатства рослинного покриву, фауни, ландшафтної мозаїчності місцевості.

Саме завдяки Товтровому пасму регіон Поділля за рослинним різноманіттям посідає третє місце після Криму та Карпат. За уточненими даними перегляду флори, на території парку зростає 1300 видів судинних рослин, з яких майже 300 є рідкісними й цінними для науки. Це рідкісні види та види з Червоної книги України, Європи, Бернської конвенції.

(441 слово)

За С. Ковальчуком

## 7. Закарпатський фольклор

Без пісні, музики й танцю важко уявити життя закарпатців. Чи то був жалібний і тужливий спів стомленої від непростого життя людини, чи нестримно-смілива пісня опришків. Чи ніжна колісанка, ласкава дівоча чи жартівлива коломийка – пісня лунала скрізь. У ній відобразилися визначні суспільно-політичні події й повсякденний побут, різноманітні почуття й настрої. Найкраще збереглися суто місцеві звичаї та фольклор у гірських районах. Один із найхарактерніших пісенних жанрів на Закарпатті – коломийки, коротенькі, переважно однокуплетні жартівливі співанки. У гірських районах Закарпаття – на Верховині й Гуцульщині вони домінують над усіма іншими пісенними жанрами.

Закарпатські народні танці характерні дрібними ритмічними рухами, які імітують стрибки через гірські потічки, камені чи повалені дерева.

Багата палітра закарпатських народних інструментів. Їхня унікальна колекція представлена в краєзнавчому музеї в Ужгороді, а їх звучання відтворюють учасники багатьох аматорських і професійних фольклорних колективів.

Коломийки – коротенькі пісні, які, як правило, не мають сталого змісту. Усе залежить від ситуації й уподобань самого

виконавця. Вони можуть використовуватися як приспівки до танцю. Виникли коломийки в середовищі пастухів і лісорубів, які, сидючи коло ватри довгими вечорами, розповідали один одному різні історії.

Власне у коломийках горяни дозволяють собі кпини, жарти й відверті залицяння. Ці співанки поширені на всій території Карпат як неодмінний атрибут кожної забави – від хрестин до весілля. Досить одного разу почути характерний речитативний наспів, щоб надалі безпомилково вирізняти коломийки з-поміж інших зразків народної творчості. Нові, створені в наш час коломийки є свідченням життєздатності цього жанру.

З часом первісне, магічне значення віршування поступилося розважальному. Але й донині справжнім майстром коломийок вважають того, хто складає їх експромтом, заплітаючи у рими все, що бачить, відчуває й думає. Сучасні коломийки зазвичай дуже дотепні. У своїх співанках горяни вміють посміятися над собою й пожартувати над іншими. А що їхній гумор доволі «перчений», то вже, вибачайте, така вдача.

Головну роль у народній музиці регіону виконує скрипка. Створює ритміку, гармонічне тло в музичній композиції й підсилює основу мелодії струнний інструмент цимбали.

Здавна жителі Карпат вчилися видобувати чарівні звуки, застосовуючи листя рослин, кору, луску тощо. Вони створили такі нескладні у виготовленні інструменти, як скосівка або тілінка.

Горяни зі стовбура модрини або ялини виготовляють сигнальні труби – трембіти. Це свого роду мобільний телефон минулого. Звук інструмента чути в горах на відстані десяти кілометрів. На них грали пастухи, збираючи худобу в отару під час вигону тварин на випас. Сьогодні майстрів, які виготовляють цей інструмент, залишилося зовсім мало, хоча технологія нескладна. Що тонші стінки в інструмента, то він краще звучить. Найдовші інструменти сягають чотирьох метрів.

Нині навряд чи ви почуєте в горах звук вівчарської трембіти. Найчастіше на них грають під час відкриття етнофестивалів або під час прийому важливих гостей.

Багатьом відомий спів карпатської сопілки. Окрім неї, для індивідуального музикування мешканці гір використовували дрімбу. Вона донедавна була одним з найпоширеніших інструментів.

Музику, співи, танці закарпатців можна побачити на концертах, ярмарках та під час фестивалів.

(455 слів)

За С. Степчуком



## 8. Захоплення

Добре, коли діти захоплюються. У захопленнях виховуються звички творчої людини, нахили, виробляється характер. Але багато що залежить від того, чим захоплюватися, чи вистачає в тебе волі довести до кінця розпочату справу. І біда, коли ці захоплення нерівні, поривчасті, носять випадковий характер. Сьогодні одне, а завтра інше...

Павло Миколайович, Миколин батько, добре це розумів, і тому його спершу турбувала синова неврівноваженість, широта захоплень. Тим паче, що мати Миколи ні в чому не відмовляла своєму улюбленцеві. Це вона виховала у маленького Колі любов до музики, яку він із вдячністю проніс через усе своє життя.

Згодом дуже часто музика ставала йому в пригоді, особливо титанічні твори Бетховена. А тоді, у дитинстві, Микола міг годинами просиджувати біля рояля і слухати, слухати... Хтозна, які думки, образи, мрії народжувались у його голові, які картини поставали перед очима.

Мати купила синові скрипку, запросила вчителя музики. Хлопчик досить старанно вчився і згодом непогано грав, але грав лише вдома, де йому акомпанувала мати і він міг дати собі волю. Та материнська скрипка і досі зберігається у квартирі прославленого академіка як дорогоцінна реліквія.

Проте марно сподіватись, що з Миколи виросте мрійний витончений музикант. Доля вготувала йому інше. І чималу роль у цьому відігравали його дитячі захоплення.

Їх можна було розділити на основні і другорядні. Останніми були малювання (згодом воно дуже знадобилося йому під час візуальних астрономічних спостережень), випилювання, випалювання по дереву. Основним же захопленням було спочатку повітроплавання, яке в той час хвилювало не лише Барабашова.

Микола разом з батьком почав з малого – з повітряних зміїв. Згодом у повітря почали підійматися його змії досить складних конструкцій. Нарешті було сконструйовано змія-велетня, завдовжки близько чотирьох метрів.

Якось у Анапі Микола запустив свого змія з ацетиленовим ліхтариком. Це було так несподівано для мешканців курортного містечка, що наступного дня місцева газета писала: «Сьогодні вночі над нашим містом пролетів літак невідомої конструкції, який освітлював собі шлях ліхтарем».

Від повітряних зміїв Микола незабаром перейшов до дирижаблів. Майже всі деталі він виготовляв сам. Винятком були лише ті, які в домашніх умовах зробити було неможливо.

Під час конструювання моделей електричних машин і телескопів у Миколи Барабашова виробилася характерна для нього риса, яка зберігалася все життя. Чим би не займався, над чим би не працював хлопець, усе робив він неквапливо, фундаментально. Для нього не було різниці між першорядною і другорядною роботою. Кожна деталь була важлива, коли справа заслуговувала на увагу. Не по роках зосереджений, він вражав усіх своєю наполегливістю.

Ця незвичайна цілеспрямованість Миколи Барабашова дала йому змогу закінчити фізико-математичний факультет Харківського університету. Він сконструював перший в країні спектрогеліоскоп, який зіграв чималу роль у розвитку Служби Сонця. Понад 15 років очолював Комісію з фізики планет Астрономічної ради Академії наук СРСР. Саме Микола Барабашов у квітні 1957 року відкрив Харківський планетарій. Йому належить низка наукових книжок і статей, присвячених вивченню фотометричних властивостей поверхонь Місяця, Марса, атмосфер Венери та Юпітера.

(456 слів)

За В. Красниковим

## 9. Символ щедрого таланту

В історії науки небагато імен, які були б відомі на світовому рівні, знані кожною освіченою людиною. Ім'я Софії Василівни Ковалевської – видатного вченого-математика, механіка і астронома, першої в світі жінки – професора й академіка, обдарованої письменниці, публіцистки – це справді символ щедрого таланту і яскравого, самобутнього характеру.

Софія вже з дитячих років писала вірші й була впевнена, що стане поетесою, виношувала навіть задуми кількох великих поем. Талановита і працелюбна, ще підлітком вона зробила кілька математичних відкриттів. Так, у дванадцятирічному віці, вивчаючи геометрію, власним, відмінним від класичного шляхом Софія вивела співвідношення між довжиною кола і його діаметром (число  $\pi$ ). Двома роками пізніше вона сама розібралась у тригонометричних формулах із підручника фізики, який випадково потрапив до її рук.

На той час жоден вищий навчальний заклад царської Росії не приймав на навчання жінок. Єдиною можливістю здобути вищу освіту було виїхати за межі країни і вступити до закордонного університету. Однак для цього необхідно було мати паспорт, який дівчина могла отримати лише з дозволу батьків або ж узявши шлюб. Соня палко мріяла про навчання за кордоном, але батько був неприхильним до її бажань. У результаті

дівчині довелося вдатися до фіктивного одруження з молодим ученим-зоологом Володимиром Ковалевським. Згодом цей шлюб став щасливим.

Молоде подружжя переїхало до Німеччини, де Софія вивчала математику. Невдовзі вона стала улюбленою ученицею одного з найбільших тогочасних світових математичних світил, а вже 1874 року стався небувалий в історії європейської науки випадок – Геттінгенський університет заочно присвоїв 24-річній Софії Ковалевській ступінь доктора філософії й математики на основі трьох виконаних нею до цього часу наукових робіт, які викликали великий резонанс у наукових колах Росії і за її межами.

Проте ні високий науковий ступінь, ні загальне визнання її наукових заслуг, ні сприяння видатних учених, ані особиста енергія й кипуча діяльність не допомогли Софії Василівні одержати дозвіл на викладання. Повернувшись до Росії, Ковалевська відійшла від наукової роботи, бо не змогла знайти застосування своїм знанням.

Коло інтересів С. Ковалевської залишалося надзвичайно широким. Вона жваво цікавилася мистецтвом, літературою, багато сил і часу віддавала власній публіцистичній творчості.

Після трагічної загибелі чоловіка вона прийняла пропозицію про переїзд до Стокгольма працювати приват-доцентом у щойно відкритому тамтешньому університеті. Цей період життя став для Ковалевської періодом розквіту наукової й літературної діяльності.

Справжньою перлиною літературної творчості Ковалевської стали позначені великою, іноді суворою до себе й навколишніх правдивістю й водночас глибоким ліризмом автобіографічні нотатки «Спогади дитинства». Сповнені влучних алегорій, тонких спостережень, вони принесли авторці загальне визнання. Та все ж головною її цариною залишалася математика. У Стокгольмському університеті вона з великим успіхом читала лекції німецькою і шведською мовами, видавала науковий журнал. Ковалевська швидко стала улюбленицею шведської інтелігенції, її ласкаво називали «наш професор Соня».

Тоді ж Софію Василівну першою із жінок обрано членом-кореспондентом Петербурзької академії наук. Однак права викладати у вищих навчальних закладах Росії вона так і не одержала.

(450 слів)

За М. Кучинським

## 10. Першоджерела історичної пам'яті

Було літо 1113 року, теплий вітерець проник у вузьке віконце келії, приголубив стомлені повіки ченця, ворухнув довгою бородою. День за днем, місяць за місяцем, рік за роком старий чернець Києво-Печерського монастиря Нестор описував минувшину. Він не помічав, як спливає час. Історія заповнила Несторове серце. Тільки для короткого сну і скромної трапези підводиться він з-за столу, щоб відтак продовжити роботу над великим задумом: описати події від всевітнього потоку до сьогодні.

Літа зігнули спину, посріблили волосся, висушили колись здорове й сильне тіло. Від довгого сидіння, від скромного харчу (хліб, овочі й вода) слабнуло серце, зросталися суглоби, але Нестор зневажав поклик плоті. Прагнув завершити літопис. Про події за межами келії дізнавався від молодого монаха-послушника, який приносив йому хліб і воду. Невтішними були відомості: влада, гордіня й багатство роз'їдають душі людей. Скрізь чвари і неспокій. І ще одна новина: на великокняжому київському престолі новий князь – Володимир Мономах.

Історик і письменник Київської Русі, Нестор, мабуть, не до кінця усвідомлював, який неоціненний дар зробив він наступним поколінням! «Повість минулих літ» стала першоосновою вивчення історії нашого народу. Було чимало інших літописів тієї пори (за часів Ярослава Мудрого було закінчено найдавніше літописне зведення), але жоден з них своєю універсальністю, послідовністю не може зрівнятися з «Повістю минулих літ» Нестора.

Літописець розповідає про східних слов'ян, про землі, які вони заселяли. З особливою ретельністю описує Подніпров'я, зокрема, подорож по Дніпру апостола Андрія в I столітті н. е., коли він уподобав гори, на яких згодом виник Київ. Використовуючи джерела про ранні слов'янські племена, про заснування Києва, утворення могутньої держави на Сході Європи – Київської Русі, автор «Повісті минулих літ» витлумачив їх з позицій історика. Він не був апологетом князівської влади, тому на багатьох князів у нього критичний погляд. Звичайно, засновник Києва князь Кий, а також Аскольд і Дір, Ольга, Володимир і Ярослав, Борис і Гліб – гідні похвали. Передусім за їхнє служіння вітчизні. Нестор вважає, що кожен правитель має бути патріотом і миротворцем. Він високо цінує вміння монарха помиритися з ворожою країною (як це робив князь Олег, підписавши договір між Київською Руссю і Візантійською імперією 907 і 911 років), помирити князів, від-

вернути шляхом переговорів вторгнення ворожих племен на територію держави.

Упродовж віків історична хроніка киянина Нестора була прикладом єднання, патріотизму й поваги до інших народів. Літописець прагнув, щоб його читачі не тільки поринали в минуле, а й узяли з історії урок на майбутнє.

«Повість минулих літ» справила значний вплив на становлення історичної науки в Україні, Росії й Білорусії. Добре відома була вона в країнах Заходу. З XIV до XVIII століття було зроблено понад двісті списків літопису з незначними переробками й доповненнями. Інтерес до одного з найповніших літописів Київської Русі супроводжувався зростанням уваги до особи його автора. А мешканці Києво-Печерської лаври від покоління до покоління берегли пам'ять про Нестора – одного з найвизначніших діячів Київської Русі.

(454 слова)

За Д. Степовиком

## 11. Реймське євангеліє

Реймське євангеліє – маловідомий книжковий раритет, створений у першій половині XI століття й тоді ж назавжди вивезений з України. Але нині нам належить не стільки шкодувати за ним, скільки пишатися. Адже книга ця стала, як це не дивно звучить сьогодні, однією з найцінніших духовних реліквій французького народу. Книга, яка найбільше цитується за кордоном у контексті історії Франції, має безпосереднє відношення і до української історії, бо пов'язана з іменами Ярослава Мудрого і його знаменитої доньки Анни.

За радянських часів пройшов на екранах кінотеатрів фільм «Анна Ярославна – королева Франції». Багатьох глядачів, безумовно, привернув увагу один епізод у цьому фільмі: після урочистого прийому на території Софії Київської високоповажного посольства з далекої Франції Ярослав Мудрий дає останні розпорядження щодо посагу своїй наймолодшій доньці Анні, яка має виїжджати до далекої країни як майбутня дружина французького престолонаслідника. Одним з перших як найдорожчий подарунок Анні Ярослав Мудрий назвав Євангеліє, написане зовсім недавно для великокняжої бібліотеки тогочасною давньоукраїнською мовою й опрацьоване в позолочені прикраси.

Виявляється, цей епізод з фільму – достовірний історичний факт, який у майбутньому мав цікаву й неоднозначну інтерпретацію цілої низки зарубіжних істориків.

Анна Ярославна привезла подаровану батьком книгу до невідомої їй Франції 1050 року. Це давньоукраїнське Євангеліє, як засвідчують дослідники, було написане в Києві

спеціально для Анни, бо її ім'я вказане в самому рукописі. Створена кирилицею, книга довго нагадувала доньці Ярослава Мудрого про її далеку Батьківщину. Вона присягалася на цій книзі, ставши незабаром королевою Франції. Можливо, це з її доброї легкої руки, покладеної в урочистий момент коронації на сторінки батькової книги, наступні королі Франції започаткували цю традицію – присягу на вірність своєму народові, засвідчену на привезеному з Києва Євангелії.

Після смерті Анни Євангеліє якийсь час зберігалось в королівських палатах. Та ось майбутній король Чехії Карл IV вивозить цю духовну реліквію до Праги. З добрими намірами, аби прислужилася вона чеському народові, він дарує книгу одному з монастирів своєї столиці.

Незабаром заново переписана книга, уже з доданим чеським варіантом, знову опиняється у Франції, у місті Реймсі (звідси назва – Реймське), а в 1793 році знову зникає з архівів. Після закінчення революції її віднаходять, і вона вже назавжди прописується в Реймській бібліотеці.

Один з аргументів, який переконливо засвідчує українське походження цієї унікальної книги, – кольори ініціалів, заголовних літер і різноманітних заставок, якими завжди славилися київські рукописні шедеври. І, безумовно, мають рацію ті дослідники, які вважають, що саме в ці художні деталі творці вкладали своєрідний національний код свого народу, особливості його світосприйняття й мислення. У художньому оформленні Реймського євангелія переважають сині, жовті і малинові кольори – барви, які були на прапорах Київської держави, а відтак і козацької України.

Хто тільки не «присвоював» собі це Євангеліє: і чехи, і словаки, і греки, і росіяни. Та й серед самих українців, як зазвичай і в інших принципових питаннях вітчизняної історії, теж досі немає єдиної думки щодо історії цієї літературної пам'ятки.

(460 слів)

За М. Тимошиком

## 12. Скарби Довбуша

Якщо вам доведеться побувати в Карпатах, то тутешні люди обов'язково покажуть вам місця, так чи інакше пов'язані з героєм карпатських легенд – опришком Олексою Довбушем, якого довгий час вважали міфічною постаттю, збірним образом народних месників, справедливих розбійників, карпатських робін гудів, які ходили тутешніми горами триста років тому.

Завдяки зусиллям історика Володимира Грабовецького герої народних легенд і переказів Довбуш з'явився перед нашими сучасниками як реальна особа, яка жила й діяла в цілком конкретний час. Працюючи з архівними документами, професор Грабовецький склав найточнішу хронологію й географію походів Довбуша у 1738–1745 роках. Але самих задокументованих фактів із життя легендарного опришка для людей завжди було замало. Народ потребував більше інформації про улюбленого героя й сам брався створювати його біографію, унаслідок чого виникло безліч легенд, пісень і переказів, найцікавіші з яких, звичайно, стосуються Довбушевих скарбів.

Хоча поважні науковці лише ніяково усміхаються на пропозицію дослідити ймовірність існування опришківських скарбів, але легенди про Довбушеві комори із золотом, заховані в карпатських лісах, продовжують бентежити уяву. Часом народні перекази дивовижно переплітаються зі свідченням істориків, тож, мабуть, істина про Довбушеві скарби лежить десь посередині між легендами та історичними фактами.

10 червня 1895 року газета «Діло» повідомила, що якийсь старий дідок із Угорщини підмовив гуцульських селян шукати Довбушеві скарби, місцезнаходження яких йому начебто відоме. Заінтриговані гуцули взялися за лопати і, керуючись указівками старого, викопали довгу нору, але скарбів тоді так і не знайшли.

Таких шукачів опришківського золота було досить в усі часи. Ще більше у Карпатах знайдеться людей, які перекажуть почуті від дідів і прадідів історії про пошуки Довбушевого скарбу.

Легенди дають своє пояснення того, чому Довбуш закопував скарби в землю. Оповідачі розказують, що, відібравши золото в багатих, Олекса роздавав частину селянам, а те, що залишалося, ховав. Місце схову в легендах майже завжди пов'язане з якоюсь прикметною ознакою ландшафту – оригінальним каменем, старовинною криницею тощо.

Історичні джерела не дають підтверджень непомірних багатств опришків. Зрештою, Довбуш ніколи не став би всенародним улюбленцем, якби метою його діяльності було примітивне бажання збагатитися. Відібрані у багатіїв харчі, зброя й гроші були потрібними опришкам лише для того, щоб проіснувати під час лісового партизанського життя. Надлишок здобичі, безумовно, заважав маневрувати опришківським загонам. Лишки або роздавалися селянам, або просто закопувалися в горах.

Порівнюючи історичні факти, географію походів Олекси Довбуша з тими легендами, які стосуються опришківських скарбів, можна дійти цікавих висновків. Знаючи звичку опришків залишати лишки скарбів у лісових сховах, цілком можна припустити, що якась дециця там залишилася до наших часів.

З уст місцевих краєзнавців довелося почути ще одну версію подальшої долі скарбів Олекси Довбуша. Кажуть, що після смерті свого ватага побратим Довбуша Іван Бойчук забрав частину опришківського золота і відвіз його на Запорозьку Січ. На ті гроші начебто було озброєно козаків. А пізніше, коли гетьман Полуботок відвозив запорозькі клейноди до Лондона, то разом з ними до Туманного Альбіону попливли й залишки Довбушевих скарбів.

(456 слів)

За Б. Вінтоняком

### 13. Коштовні пам'ятки Київської Русі

Про величезну роль Києва як столиці однієї з найбільших східноєвропейських держав Середньовіччя свідчать не тільки літописні повідомлення, залишки архітектурних споруд, а й велика кількість знайдених у ньому скарбів. Це – неоціненне джерело для вивчення історії, політики, економіки, торговельних зв'язків, соціального устрою, духовного розвитку і культури. Особливе значення мають матеріали скарбів у дослідженні давньоруських ремесел. Знайдені коштовності також указують на певні події, пов'язані з міжкнязівськими усобицями і навалами кочових степових орд.

Поняття «київські скарби» для світової науки й культури стало синонімом найвеличніших досягнень першої східнослов'янської держави. Виявлені в Києві коштовні знахідки містять майже третину всіх скарбів, знайдених на території Київської Русі. Це не просто предмети побуту або ювелірні прикраси, виготовлені з дорогоцінних металів, це виняткові пам'ятки історико-культурної спадщини однієї з найвеличніших середньовічних держав Європи. Серед них – сотні безцінних виробів, у яких відображено не тільки технологію далекої епохи, її досягнення в ювелірному ковальстві, литві, техніках емалі, чорніння, карбування, гравірування, а й, найголовніше, передано яскраві образи перехідної епохи від язичництва до прийняття християнства. Особливо часто трапляються зображення Ісуса Христа, Богородиці, архангела Михаїла, архангелів, святих апостолів, а також яскраві образи первісної доби давніх слов'ян.

Майже всі скарби в Києві знайдено на забудованій у давні часи території міста, і цілком імовірно, що їх закопували в



окремих садибах їхні власники або в місцях, прилеглих до церков і монастирів.

Більшість київських скарбів складається з ювелірних жіночих прикрас, виготовлених із золота й срібла. При цьому спостерігається значна перевага срібних ювелірних виробів. Це взагалі закономірність для всіх скарбів середньовічної Європи, коли золота було дуже мало, а срібло добували в багатьох країнах. Золото в європейських країнах з'явилося тільки після відкриття Америки наприкінці XV – на початку XVI ст. У Київську Русь воно потрапляло переважно через Візантійську імперію, а срібло – зі східноєвропейських та азіатських країн, зокрема від арабів.

Деякі скарби містять монети Візантії, арабських і європейських країн, Київської Русі. У Києві знайдено близько одинадцяти тисяч арабських монет, майже двісті візантійських і незначну кількість монет західноєвропейських країн. Великий інтерес викликають знахідки майже унікальної монетної гривні так званого особливого київського типу, що являла собою зливку срібла певної форми й ваги. На території Києва виявлено близько двохсот знахідок срібних і золотих гривень, здебільшого саме київського типу. Монетні скарби дають змогу не тільки робити точніші висновки про заховання скарбів, а й вивчати торговельні зв'язки Київської Русі з іншими країнами.

Накопичення коштовностей відбувалося в заможних сім'ях. Це були жіночі прикраси, які передавалися у спадок від одного покоління до іншого. Найімовірніше, що в мирні часи ці родинні коштовності зберігалися вдома. На випадок небезпеки їх перекладали в горщик або мідний чи бронзовий казанок, заливали воском для кращого зберігання речей і ховали поряд із будинком у землі.

Більшість предметів скарбниці Київської Русі зберігається в Музеї історичних коштовностей України в Києві.

(443 слова)

За М. Русяєвою

#### 14. Мистецтво спілкування

Як відомо, взаємини з людьми можуть обмежуватися по-смішкою, кивком голови та іншим жестом, але найчастіше – це привітання, а далі – жвава розмова або поважна бесіда. Якщо художники мислять образами, музиканти – звуками, учені – почуттями, то всі разом, а з ними й решта людства, послуговуються мовою, словом як основним засобом вияву наших думок. Зрозуміло, не можна навчитися думати, не вмюючи говорити, і навпаки.

Що ж потрібно, аби оволодіти вмінням говорити? Певно, знати мову – цього замало, треба ще усвідомлювати, як і про що розмовляти. Опанувати мистецтво ведення бесіди людство намагається здавна. На основі багатовікового досвіду воно виробило основні правила бесіди. І кожне нове покоління вносить у неї свої особливості.

Ще стародавній філософ Епіктет пояснював, що людина має слухати вдвічі більше, ніж говорити. Мудрець наполягав:

– Краще слухати, ніж говорити.

– Чому?

Мудрець відповідав:

– Недарма нам Бог дав один язик і пару вух.

На початку XII століття на Русі широко відоме «Повчання дітям князя Володимира Мономаха», де дітям князів та дружинників рекомендувалося вести бесіду таким чином: «У присутності старших мовчати, мудрих слухати, старшим підкорятися, з рівними собі й молодшими в любові перебувати, без лукавого наміру розмовляючи, якомога більше вдумуватися, не шаленіти словом, не осуджувати мовою, не багато сміятися...».

У XVII столітті у Франції побачила світ книжка, яка згодом стала відомою у всій Західній Європі під назвою «Мистецтво галантних бесід» («Як стати людиною з добрими манерами»). Не одне покоління, додержуючи приписів подібних книжок, оволоділо вмінням вести світську бесіду на теми, які ні до чого не зобов'язували: про погоду, лови, перегони тощо.

Дейл Карнегі пропонує простий спосіб стати найцікавішим співрозмовником: для цього, по-перше, слід бути уважним слухачем з початку і до кінця розмови, заохочуючи інших розповідати про себе, бо їх набагато більше цікавлять свої проблеми, ніж ваші; по-друге, треба приєднатися до погляду співрозмовника. А охочим побесідувати Карнегі дає поради від супротивного: «Якщо ви хочете дізнатись, як змусити людей уникати вас, сміятися з вас поза очі або навіть зневажати вас, то ось вам на цей випадок рецепт: ніколи нікого довго не вислуховуйте. Безперестанку говоріть про себе самого. Якщо у вас з'являється якась думка в той момент, коли розмовляє ваш співрозмовник, не чекайте, поки він закінчить. Він не такий розумний, як ви. Задля чого витратити час, вислуховуючи його пусту балаканину? Відразу ж втруťтеся й перебийте його на середині фрази». Підсумовуючи, Карнегі запевняє, що такі люди – нудні, невиховані, самозакохані та самовпевнені. Вони ніколи не стануть добрими співрозмовниками, бо не вміють слухати.

Кажуть, що розумних і приємних співрозмовників так мало передусім тому, що більшість людей думає над тим, що вони хочуть висловити, а не як слід відповідати. Найкмітливіші та найввічливіші лише набирають уважного вигляду, водночас у їхніх очах, на обличчі – неухважність до того, що їм кажуть, прагнення якнайшвидше повернутися до того, що самі вони хочуть сказати. Мало хто розуміє, що таке намагання подобатися самому собі – кепський засіб сподобатися іншим чи їх переконати і що вміння слухати та доречно відповідати – це одна з неодмінних якостей, притаманних гарному співрозмовнику.

(477 слів)

За О. Корніякою

### 15. Унікальність Коктебеля

Місто Коктебель розташоване на Кримському півострові біля підніжжя гори Карадаг, де море, гори, ліс і степ формують цілющий сухий і теплий клімат. Та славиться воно не лише чарівними краєвидами, унікальною природою й сприятливими кліматичними умовами для відпочинку. З містом пов'язане життя багатьох діячів культури й науки.

Засновником дачного Коктебеля вважають академіка, лікаря Едуарда Юнге. У кінці дев'ятнадцятого століття він почав розпродавати частину своїх земель під дачні ділянки, і з того часу місто перетворилося на популярний курорт. Особливу роль у розвитку Коктебеля відіграв поет і художник Максиміліан Волошин, який оселився тут у тисяча дев'ятсот сімнадцятому році. Його будинок став унікальною творчою майстернею. У ньому художник створив цикл акварелей, які поетично передають настрій, навіяний прекрасними гірськими й морськими пейзажами. Через кілька років Волошин перетворив свою дачу на безкоштовний будинок творчості, який став культурним і творчим осередком. Тут відпочивали й працювали відомі письменники, художники, учені, громадські й культурні діячі.

Максиміліан Кириєнко-Волошин народився в Києві, у сім'ї юриста. Навчався в Московському університеті. Багато часу присвятив самоосвіті, працюючи в бібліотеках Європи, брав уроки малювання й гравюри в Парижі. Він був усебічно обдарованою людиною – поетом, філософом, художником. До того ж мав унікальні здібності, про які ще за його життя складала легенди. Волошину ми завдячуємо тим, що саме в околицях Коктебеля було створено центр планеризму. Про це свідчить одна з розповідей.

Це сталося під час прогулянки поета з авіатором Костянтином Арцеуловим – онуком відомого художника Айвазовського. Волошин привів його на одну з гір, що оточують місто, зняв капелюха, підкинув догори й почав читати вірші. Капелюх залишався в повітрі, доки Волошин не закінчив декламувати. Випадок настільки вразив льотчика, що він порекомендував обстежити це місце соратникам-авіаторам. Тисяча дев'ясот двадцять третього року тут відбулися перші змагання з планеризму.

Не виключено, що Волошин інтуїтивно відчув загадковість Коктебеля, адже тут знаходиться одне з унікальних місць у світі – Карадазька магнітна аномалія. Стійкі вітри, які часто дмуть з моря, створюють на гірських хребтах потоки повітря, що підіймаються високо вгору. Таким чином це місце стало надзвичайно зручним для планеризму. Тут починали свій шлях у небо відомі льотчики й авіаконструктори О. Антонов, С. Ілюшин. Відвідував ці місця й знаменитий конструктор космічних кораблів Сергій Корольов.

Карадаг, біля якого розташований Коктебель, є також унікальним геологічним об'єктом. Сто п'ятдесят мільйонів років тому це був діючий вулкан. Сліди як самого виверження, так і наступних процесів вивітрювання створили природний комплекс дивовижної краси. Побачити цей витвір природи, відчути його велич і могутність зблизька можна, підійшовши на човні до прямовисних скель. Особливо вражає скеля-острів. Піднімаючись із моря, вона схожа на дивну кам'яну арку. Погрожою літньої днини під променями сонця ця скеля стає яскраво-жовтою, тому й має назву – Золоті ворота.

Унікальна природа Карадагу. Тут створено Карадазький заповідник, у якому представлено багато рідкісних тварин і рослин, занесених до Червоної книги України і Європи.

(449 слів)

За С. Удовік

## 16. Свобода – право кожної людини

Для кожної людини, яким не був би її світогляд, свобода належить до числа вищих ідеалів. Відповідно до світовідчуття кожного з нас, свобода – це те, що належить нам за народженням. Ніхто не має права відібрати свободи в людини проти її волі (зрозуміло, за винятком того випадку, коли вона вчинила злочин). Навіть спроба відняти чийось свободу – злочин проти високого звання Людини.

Але в житті кожен з нас поступається своєю особистою свободою заради загального блага. Це відбувається як у дрібних

справах, так і в справах більш важливих. Візьмемо, приміром, простий випадок – гру у футбол. На ігровому полі десять гравців погоджуються підкорятися вказівкам одинадцятого – капітана, а вся команда з одинадцяти осіб погоджується грати за правилами гри і підкорятися рішенням судді. Жоден із гравців не претендує на свободу грати за власними правилами: жодна гра не була б можливою, якби вони не прийняли таких умов.

Ми добровільно поступаємося якимись елементами нашої особистої свободи й у більш важливих ситуаціях. Як громадяни цивілізованої держави ми підкоряємося законам країни в ім'я загального блага, що полягає в мирному й цивілізованому житті.

Проте коли йдеться про працю кожної людської істоти на свободу як про принцип, усі ми, незалежно від характеру нашого світогляду, погоджуємося з тим, що це право не повинно порушуватися. Тому й відчуваємо справедливе обурення, зустрічаючись із поневоленням іншої людини, зі ставленням до неї як до гвинтика від машини, засобу досягнення якихось цілей, буде це чийсь задоволенням чи благом окремої особистості. Кожна людина будь-якої національності, будь-яких віку й статі, кольору шкіри й віросповідання має право на те, щоб до неї ставилися не як до статиста й засобу виробництва, а як до самодостатньої особистості, як до Людини, яка має власне ім'я і свої індивідуальні особливості. Вона народжена, аби бути вільною.

Проте з приводу основної умови свободи людини є розбіжності. Коли постає питання про те, що є принциповою умовою реалізації повної свободи людини, виявляється, що теїстичний і атеїстичний світогляди, які є основними типами життєвих позицій, кардинально розходяться у своїх відповідях на нього. Це питання, по суті, сформульоване так: чи є людство вищою і єдиною розумною силою в нашому світі й у Всесвіті в цілому? Це запитання, у свою чергу, тягне за собою інші, наприклад: чи є людство абсолютно вільним вирішувати, як поводитися, а також що правильно, а що неправильно? Які вищі цінності людства? Яка кінцева мета існування? Якою вона взагалі має бути? І чи повинна людина бути відповідальною перед кимось, окрім себе самої?

Чи, можливо, існує Бог, який, створивши Всесвіт і людство, має право встановлювати закони не тільки фізичні, а й моральні й духовні, призначені для керування поведінкою людей? І чи правда, що людство загалом і кожний індивід відповідальні за те, як вони поведуться?

Кожен повинен знайти в житті для себе відповідь на ці запитання.

(451 слово)

За Д. Гудінгом

## 17. Відкриття обручки

Обручка – символ, який підтверджує подружній статус. Купуючи обручки на весілля, наречені часто не замислюються над походженням і значенням цієї традиції. Насправді в обручки багата історія з гарними легендами й безліччю відкриттів як наукових, так і життєвих.

Чи давно з'явилися обручки, точно не встановлено, та їх виникнення пов'язують із Давнім Єгиптом. Тоді вони виконували роль печатки, за допомогою якої фараони передавали свою владу й волю через державних представників. Згодом золоті обручки почали носити як прикрасу багаті єгиптянки, а срібні, бронзові, зі скла або глини – менш заможні.

Першу обручку, згідно з давньогрецькою міфологією, носив за наказом Зевса Прометей як спогад про ті дні, коли був прикутий до скелі.

Обряд заручення вперше з'явився в римлян: наречений дарував батькам нареченої просту металеву обручку як символ зобов'язань і здатності утримувати наречену. Традиція ж одягати обручку під час заручин на палець нареченої тісно пов'язана зі звичаєм купувати жінку. Обручка була немов комерційним зобов'язанням, яке підтверджувало, що угоду буде виконано. Крім того, давала знати іншим чоловікам, що ця жінка вже «не продається».

У євреїв обручка з'явилася на зміну звичаю вручати нареченій монетку як зобов'язання, що майбутній чоловік бере на себе фінансове утримання дружини.

Обручки із золота вперше з'явилися в єгиптян, які носили їх на безіменному пальці лівої руки, оскільки вірили, що саме від цього пальця прямо до серця веде «артерія любові».

Особливою силою наділяли обручки й давні римляни. Вони дарували своїм дружинам обручки, стилізовані під ключ, на знак того, що жінка береться розділяти з чоловіком усі обов'язки й допускається в управління домог як рівноправний партнер.

Церемонія заручення споконвічно була важливіша за саме весілля – просте завершення вдалих заручин. Тільки набагато пізніше, за часів християнства, обручка стала частиною весільного обряду.

У IX столітті Папа Римський Микола дозволив християнам використовувати обручки. Відтоді обручка стала не лише

означати матеріальну угоду, а й служити символом вірності, надійності та любові.

Цікаво, що в XV столітті відповідно до церковного статуту при одруженні нареченому на знак його сили одягали залізну обручку, а нареченій на знак ніжності та цнотливості – золоту. Ще пізніше наречений отримував золоту обручку, а наречена – срібну.

За традицією купівля обручок входить в обов'язок нареченого. Обручками вони стають лише після моменту заручення (чи то реєстрації шлюбу в рагсі або вінчання), тому жодних суворих розпоряджень, якою має бути обручка сьогодні, немає.

Давні перекази свідчать, що обручки після весілля слід носити, не знімаючи. Люди вірили, що «якщо охолоне обручка, охолоне й кохання».

Протягом багатьох століть обручці приписувалося майже містичне значення. Існує безліч пов'язаних із цим прикмет. Наприклад, вважається, що батьки можуть передавати свої обручки лише в тому випадку, якщо досвід їхнього сімейного життя позитивний. Обручки з позитивним шлюбним досвідом варто берегти й передавати тій дитині, яка на це заслуговує.

Це справді лише символ, хоча й дуже багатозначний. Він має уособлювати міцні сімейні стосунки, гармонію, порозуміння, любов і надійність.

(455 слів)

За А. Котляр

## 18. Скам'янілі дерева

На початку сімдесятих років минулого століття під час розробки піщаного кар'єру неподалік міста Дружківки Донецької області було виявлено цікаву знахідку. На площі в один гектар серед твердих, наче граніт, пнів було розсіяно безліч скам'янілих шматків дерева. Їх розміри були різні: одні ледве сягали двох-трьох сантиметрів, інші – кількох метрів. А на північно-східній околиці селища було знайдено цілий мінералізований стовбур завдовжки в шість метрів і завтовшки в метр.

За свідченнями археологів і геологів, які досліджували цю територію, дерева були розташовані в земних надрах майже вертикально. Деякі з них піднімалися над підшвою кар'єру на дванадцять, а подекуди й на п'ятнадцять метрів, кореневище ж ішло ще далі вглибину. Розглядаючи тонкі зрізи стовбурів під мікроскопом, учені навіть змогли роздивитися в них клітинну будову. Зовні скам'янілі дерева були схожі

на тільки-но спилані, тільки були вони набагато важчі за деревину, і в них дуже чітко можна було побачити кристали кварцу.

Дослідники з'ясували, що знайдені біля міста Дружківки скам'янілі дерева росли в лісах на березі річки понад двісті п'ятдесят мільйонів років тому, коли клімат у цій місцевості був зовсім інший. Висота дерев сягала сорока, а іноді й п'ятдесяти метрів. Найвірогіднішою причиною знищення прадавнього лісу став сильний ураган, який вирвав дерева з коренем. Гіганти попадали в воду, доступ повітря до них припинився, і там вони пролежали сотні років, не розкладаючись.

З часом на місці прадавнього лісу утворилося море. На той час дерева покрив товстий шар осадової породи, але морська вода продовжувала просочуватися. Вона вимивала зі стовбурів органічні речовини, і замість них накопичувалися мінерали. Таке скам'яніння дерев відбувалося протягом тисячі років. Про це свідчать численні археологічні знахідки. Навіть сьогодні в цій місцевості можна знайти акулячі щелепи, скам'янілі морські лілії, корали, молюски. Морське дно нашаровувалося протягом багатьох віків. Нині осадові породи кам'яновугільного періоду на Донбасі знаходять на глибині майже одинадцять кілометрів.

Яким же чином дерева, які були сховані глибоко в надрах землі, виявилися майже на її поверхні? Учені вважають, що на поверхню скам'янілі рештки стовбурів і пнів піднялися приблизно сто сімдесят мільйонів років тому. Тоді на Землі йшов інтенсивний процес гороутворення, який різко змінив рельєф місцевості, і гірські породи з силою виштовхували скам'янілі дерева на поверхню.

«Кам'яний ліс» у донецьких степах – хоча й рідкісне, проте не єдине місце у світі. Шари породи виходять на поверхню землі й оголюють скам'янілі стовбури на всіх континентах у багатьох країнах. Аналогічні релікти знайшли в пустелях Монголії й Північної Америки. Їх можна спостерігати й на грецьких островах, і в Єгипті, і в Судані. І скрізь ці унікальні пам'ятки історії Землі є національним надбанням держави, знаходяться під її охороною, притягують масу туристів. А в Південній Америці й Австралії і сьогодні ростуть вічнозелені араукарії з гострим пласким листям, лускатою корою й плодами-шишками, які придатні для харчування. Але таких дерев на планеті налічується дуже мало.

(450 слів)

З енциклопедії



## 19. Маестро

Юрій Нечипоренко хотів бачити свого вчителя, він задовго до зустрічі уявляв собі, як поцілує натруджені руки Григорія Матвійовича, але в той же час йому було якось соромно, ніяково через те, що от він, такий молодий, такий ще порівняно невправний, став відомим усьому світові, у той час як його вчителя знає тільки оце маленьке сонне місто на березі теплого моря.

Але всі його побоювання зникли, як тільки він побачив Григорія Матвійовича. Той зовсім не постарів і, здавалося, був ще бадьорішим, ніж кілька років тому, очі його сяяли молодо й радісно.

– Ну що ж, – сказав він Нечипоренку, – пишаюся тобою, Юро. Ти, може, й забув уже про свого вчителя, але я ще пам'ятаю, як будив тебе вдосвіта і вкладав у твої втомлені руки смичок. Ти тепер лауреат, відомий музикант, але все ж я твій учитель, і ти мусиш ще раз, можливо, востаннє, позмагатися зі мною перед людьми, серед яких я прожив усе життя. Ми будемо грати з тобою разом. Згода?

– Звичайно, – відповів йому Нечипоренко. – Як ви скажете, так і буде, Григорію Матвійовичу.

На цей не зовсім звичайний концерт зійшлося стільки людей, що невеличкий зал місцевого театру не вмістив і половини їх. Першим виступав Нечипоренко. Лауреат грав так, як мусить грати лауреат – не гірше й не краще, вітали його, як вітають у нас лауреатів – щиро й бурхливо. Але ось одлунали останні оплески. Нечипоренко зійшов зі сцени, сів у першому ряду і тим самим перетворився з виконавця у звичайного слухача.

Завіса довго не одкривалася. Коли ж нарешті вона розсунулася і Нечипоренко рвучко підвівся зі свого стільця, він побачив таке, від чого в нього перехопило подих.

На сцені, вишикувавшись у п'ять рядів по вісім чоловік у кожному ряду, стояло сорок ще зовсім юних музикантів – хлопчиків і дівчаток – зі скрипками в руках. У білих сорочечках і в білих блузках вони стояли тихо, непорушно, і всі дивилися на свого вчителя Григорія Матвійовича, який скромно притулився десь збоку.

Усі присутні встали. Ще мить – і мертву тишу розбив сплеск чийхось долонь, і шалені, нестримні овації загриміли в приміщенні.

Учитель переміг навіть без гри. Коли в залі врешті запанувала тиша, Григорій Матвійович точним коротким рухом затиснув скрипку під підборіддям. Найбільший критик не міг би зробити жодного зауваження, побачивши цих юних музи-

кантів. Центр ваги тіла – на ліву ступню, лікоть лівої руки – навпроти серця, гриф затиснутий великим пальцем, щоб не лягав на долоню, – усе так, як у найбездоганніших маестро.

Потім Григорій Матвійович ледь помітно кивнув головою, і сорок смичків блиснули в повітрі й ударили по струнах, і струни заплакали, а потім засміялися своїй силі й міцності й заспівали пісню, прекрасну й широку, як море.

Нечипоренко слухав до того багато прославлених квартетів, секстетів, був присутній на концертах, де виступали так звані унісопи, але таке він бачив уперше. Це було торжество життя старого вчителя, торжество людської праці, це було те, що називають великим і хвилюючим словом – безсмертя...

(455 слів)

За П. Загребельним

## 20. Книжка і комп'ютерні технології

Книжки... Товщі й тонші томи, з малюнками й без них, пожовклі від часу й тільки-но видані, які ще пахнуть друкарською фарбою... Ні, недарма казав у свій час великий Гессе про магію книжки, оспівував її протягом усього свого життя.

Ще недавно святість і безсмертя книжки не підлягали жодним сумнівам. І навіть тоді, коли розквіт комп'ютерної ери вже був очевидним, книжку з тріумфом продовжували розхвалювати як найзручніший, мобільний, надійний і компактний спосіб збереження інформації.

Однак із плином часу постало запитання: а чи не застаріла книжка в добу персональних комп'ютерів, глобальних мереж і гіпертекстів? Чи зберегла вона в собі певний потенціал для протистояння натиску комп'ютерних технологій? І, нарешті, чи не час зовсім відмовитися від випуску книжкової продукції й перейти на «електронно-видавничу діяльність»?

Адже з погляду людини інформаційної епохи, книжка – це певна сукупність знань, відомостей. При цьому абсолютно не важливо, якого плану ця інформація: довідкового, навчального чи духовного.

Звісно, не можна не зважати на згадану вище магію книжки з її естетичною цінністю саме як об'єкта культури. Проте, на думку скептиків, значущість книжки в наш час втрачається порівняно з можливостями комп'ютерних технологій, до того ж термін її життя обмежений.

Друга проблема – проблема місця. Мало хто із сучасних мешканців Землі може мати вдома всі ті книжки, які вважає потрібними. Врешті-решт вони можуть «вижити» свого господаря з квартири.

Третя проблема – екологічна. Чи замислювалися ви коли-небудь, скільки дерев полягло, щоб дати життя якомусь новому роману? Чи не злочин знищувати «зелені легені» нашої планети?

Четверта проблема – проблема пошуку. За даними статистики, сучасна людина читає в основному так звану «практичну літературу»: Цивільний кодекс, збірник кулінарних рецептів, телефонний довідник тощо. А спробуйте знайти потрібну вам інформацію в товстому томі! До того ж книжка не завжди фізично спроможна представити цікаве для вас явище в тісному взаємозв'язку з іншими, що з легкістю вдається зробити засобам комп'ютерної технології. Також інформацію просто необхідно регулярно оновлювати, що практично неможливо під час використання книжкової технології.

Отже, основу експансії на книжковий ринок було закладено 1969 року. Саме тоді завдяки Теду Нельсону на світ з'явилася революційна ідея гіпертексту, що невдовзі була пов'язана з іншою статтею, у якій докладно розкривався зміст цього терміна. Так народилась ідея інформаційної мережі, яка вдало реалізувалась в кінці 80-х років ХХ століття у вигляді Інтернету.

Далі постала проблема об'єднати в одному просторі інформаційні ресурси відео, аудіо й тексту. Це зроблено засобами мультимедіа. Плата ж за використання мультимедіа була дуже високою: для збереження мультимедійних даних потрібні були великі ємності. Тому було спеціально створено лазерний компакт-диск великої ємності, який уміщує до 670 мегабайтів даних.

До кінця 80-х років ХХ століття гіпертекст і мультимедіа відігравали вже істотну роль на світовому інформаційному ринку. Залишалось тільки об'єднати їх, щоб на світ з'явилася мультимедійна енциклопедія.

(436 слів)

За В. Леонтьєвим

## 21. Телескопу чотириста років

Спостерігаючи за небом, ще в далекому минулому людина помітила певні закономірності в розташуванні світил серед темної безодні. Відмінності в їх русі вказали нашим предкам на різницю між планетами й зорями, а уява допомогла виділити окремі системи зірок і назвати їх.

Нині наші уявлення про Всесвіт значно ширші, аніж це було кілька сотень років тому, коли, вдивляючись у нічне

небо неозброєним оком, люди бачили лише невеликі цятки, що світилися в небі, і кілька туманностей.

Методи пізнання Всесвіту й наше розуміння світобудови змінилися, коли люди винайшли телескоп. З того часу пройшло чотириста років. Саме тому дві тисячі дев'ятий рік було проголошено Міжнародним роком астрономії, який широко відзначався вченими-астрономами й дослідниками-аматорами всього світу.

Ідея святкування цього своєрідного ювілею належить італійському урядові, адже саме їхній земляк Галілео Галілей уперше використав зорову трубу для спостереження за небесними світилами. Цікаво, що Галілей не винайшов телескоп, як це часто стверджується. Однак, удосконаливши прилад, використав його для астрономічних досліджень. Здобуті наукові результати Галілей опублікував, таким чином довівши світові пріоритетність свого відкриття.

Хто першим створив телескоп, достеменно невідомо. Історичні хроніки засвідчують, що подібний прилад використовувався в арабському світі принаймні з тринадцятого століття. Перші креслення найпростішого лінзового телескопа були виявлені ще в записках Леонардо да Вінчі. А в тисяча шістсот восьмому році кілька європейських майстрів уже володіли підзорними трубами, хоч і не використовували їх для спостережень за космічними об'єктами.

Новина про дивовижний прилад досить швидко поширилася Європою, і вже через рік він з'явився в крамницях Парижа й Лондона. Галілей не міг придбати дивовижну трубу, тому змушений був сам зрозуміти принципи її дії. Виявилось, що ідея дослідника застосувати в підзорній трубі увігнуту лінзу дала змогу збільшити прилад і відкрила шлях до його вдосконалення.

У 1609 році вчений виготовив свій перший телескоп з триразовим збільшенням, а вже за короткий час представив світові прилад, що в тридцять два рази збільшував кутовий розмір і видиму яскравість небесних об'єктів. Подібних інструментів на той час у Європі не було.

За допомогою телескопа Галілей склав карту Місяця, виявивши на ньому гори й западини, і навіть вирахував висоти деяких гір. Учений з'ясував, що Молочний Шлях – це не туманність, а маса незліченних зірок. Він уперше побачив супутники Юпітера, зміг роздивитися Венеру, Марс, Юпітер і Сатурн, довів, що темні плями на диску Сонця не є тінями невідомих планет.

Дослідження Галілео за допомогою телескопа беззаперечно довели геліоцентричну теорію Землі Коперника. Пізніше вче-

ний зречеться своїх поглядів перед судом інквізиції в Римі і останні десять років життя проведе під домашнім арештом на власній віллі в передмісті Флоренції. Неподалік цього місця зараз знаходиться обсерваторія, а сам будинок ученого нещодавно викупив університет Флоренції.

До сьогодні збереглися лише два телескопи, виготовлені Галілео. Представлені в Музеї науки у Флоренції, вони є свідченням нової ери в пізнанні Всесвіту, яка розпочалася чотирьох років тому.

(453 слова)

*З енциклопедії*

## 22. Наслідки технічного прогресу

Озираючись навколо. Дедалі частіше постає питання про непередбачені наслідки науково-технічного прогресу. Надрозвинена інформатика й небувала легкість переміщень, які надихають, тішать і додають відчуття могутності й сили, насправді ослаблюють і знеособлюють кожного зокрема.

Поспіх став життєвою нормою. Індивідуальні запити в безмежжі необхідності непомітно перетворюються в одноманітну картинку масовості та серійності. Всюдисуща реклама безупинно руйнує здатність людини до самостійного судження. Телевізор привчає до калейдоскопічного нашарування зміни вражень. Ідеться вже не про самі враження, а про цю безперервну зміну, без якої неначе й жити стає неможливо. А електронний вітер, з безглуздою гордістю званий інформаційним вибухом, видмухує всі запаси пам'яті, перетворюючи стару скарбницю на порожню й слизьку трубу.

Інтенсивний розвиток електроніки й радіотехніки призвів до забруднення природного середовища електромагнітними випромінюваннями. Головне їх джерело – радіо-, телевізійні й радіолокаційні станції та центри, високовольтні лінії електропередач і підстанцій, електротранспорт, телевізори й комп'ютери (особливо – телевізійні зали, студії, комп'ютерні центри, де зосереджено багато цієї техніки).

Що таке електроніка? Вона не жива й не мертва, а швидкість процесів, які відбуваються в ній, величезна. Її не назвеш розумною, проте й на безглузду вона не скидається. Їй властиве щось на зразок саморозмноження, а її підприємливість не має меж. Хто вона: утішник, «полегшувач» життя? Ні, вона полегшує не життя, а розв'язання тих здебільшого штучних завдань і задоволення порожніх потреб. І робить вона це лише з тією кабальною умовою, що ми передоручимо їй власну ініціативу й відповідальність, станемо без неї безпомічними і безмежно залежними від її сумнівних зручностей.

Слідами технічного прогресу вона ввірвалася в людську душу й мозок, бажання і навички, прагнучи опанувати людину й переінакшити її за власною подобою.

Що й казати: момент вторгнення був обраний навдивовижно прицільно – саме кінець чергової культурної епохи, період, що несе душевну протрацію й затемнення духу, журливий перебіг, коли дитяча основа людини звільняється від несправжніх дорослих нашарувань, що опадають з неї, як пересохла фарба з жерсті, і виразно заявляє про себе. У чому виявляється найповніше дитяче ество? У безвідповідальності. У необачності.

У самозабутній грі.

У мене перед очима численні натовпи дітей, повністю захоплених новою чарівною іграшкою – комп'ютером. Забуто все: затишок рідного дому, авторитет батька, школа, вимоги вихователів і вчителів, необхідність тривалого й нудного навчання.

І якщо роздмухати гру до тих грандіозних розмірів, які солодко вимріяв добрий професор Тапскотт, – наслідки будуть жахливими, оскільки дитячі ігри так званих дорослих небезпечні геть не по-дитячому.

Братання з комп'ютером культивує моральну спустошеність, лінь мозку, всездозволеність і ганебну для дорослих психологію розбещеної дитини.

Утім, мені не здається, що електронна недуга зайшла посправжньому далеко. Шкода лише, що моє припущення побудоване не на вірі в здатність людини отямитися й зрозуміти, а на невтішній упевненості, що людству, яке загралося, забракне часу й можливості довести цю гру до її логічного завершення.

(452 слова)

За В. Акоповим

### 23. Несподівана зустріч

У природі ще взимку народжується, поволі утверджується й живе передчуття майбутньої весни. Сонце, прибуваючи в середині лютого з кожним днем дедалі більше й більше, уже готується до повернення птахів. Воно будить або й збудило вже десь далеко у світових мандрах їхню свідомість солодким передчуттям польоту на рідну землю, яка є для них єдиною дорогою, бо лише тут вони співають весільних пісень і лише тут виводять потомство...

Прелюдія весни вичарувала збудливу й гостру красу загадкової природи, що всміхалася таємницями.

А ця зустріч на вулиці – наче також усміх таємниці.

На довгих ніжках-галузинках ішов назустріч великий птах. Я впізнав у ньому лелеку, званого ще гайстром чи бузьком. Тільки чому цей гайстер записався в пішоходи замість того, щоб міряти крильми небесні простори? І чому йде по втоптаному сніжку так, як міг би йти навесні по шовковій луговій траві?

Тигристе кошеня випірнуло зі щілини в паркані, примружилосся, згорнулося пухнастим клубком, і лелека, проходячи мимо, легенько луснув дзьобом його по тім'ю. Кошеня вскочило назад у щілину в паркані, а лелека незворушно ступав вперед.

Біля колодязя, де сріблилася намерзлою кригою вода, лелека спинився. Стрельнув довгою шиєю в один та в другий бік, тоненько клацнув дзьобом. І глянув на вершок клена так, наче хотів дістати щиглика, що метушився на гіллі. Чорнобіло-червоно-жовтий щиглик не звернув ніякісінької уваги на лелеку, і тоді великий птах, наче образившись, знову клацнув дзьобом.

І вже також не звертав увагу на товстодзьобого щиглика, тягнувся поглядом у вечірні небеса. Може, йому вже причувався в сизій висоті поклик лелечий. Але ще не час повертатися лелекам додому, ще не пора озиватися в небесах. Треба чекати принаймні до кінця березня, а коли весна припізниться, то й довше, лише тоді повернуться побратими додому. Може, тоді повернеться з вирію й лелечиха, на яку він також очікує, зоставшись на зимівлю в селі.

Тужливо подивившись у небо, лелека від криниці повертається назад у бічну вуличку, з якої вийшов. І я бачу тепер, що праве крило в нього раз і вдруге відвисло до самої землі, черкнувши чорним пером по снігу. Лелека глухо зашипів, наче розгнівався, підтягнув одвисле крило вгору, приклав до довгого тулуба, та скоро воно знову безсило відвисло й знову черкнуло чорним пером по білому снігу.

Отже, переламав крило, а тому й не зумів одлетіти до вирію наприкінці серпня, зостався на догляд дітей чи дорослих у людському гнізді. Ти ж бач, як призвичаївся до безкрилого свого побуту і як призвичаїлись усі до земного лелеки. Та все ж так і жде на весну, чує її прихід задалегідь, наслухає пісню побратимів у небесах, де ще не скоро їй, скромній і простій, з'явитися...

Лелека поволі, але впевненою ходою йде по вуличці, скоро й зникає у відчиненій хвіртці якоїсь садиби, а я не можу позбутися гострого відчуття, що спектр пташиних емоцій близький до людських.

(450 слів)

За Є. Гуцалом

## 24. Історія годинника

Нині дізнатися про час дуже легко – на кожному мобільному телефоні й комп'ютері передбачено функцію годинника. У минулому вироблялося два види хронометрів: кімнатні – твори високого мистецтва – були привілеєм найбагатших, а величезні баштові годинники споруджувалися для простолюдинів, щоб вони вчасно могли відвідувати богослужіння.

Якщо поглянути на піддашся багатьох львівських будинків, можна побачити характерні округлі отвори, які свідчать, що колись там містилися годинники. Хронометри, які нині є в галицьких містах, – це лише маленька частина того, що було колись. На щастя, найцінніші зразки годинникарської майстерності збереглися до наших днів. Найвідомішим серед них, безумовно, є годинник Львівської ратуші, якому вже сто шістдесят років. Попри такий поважний вік, він досі працює на механічному приводі, і годинникар щодня піднімається на вежу, щоб завести механізм. А опівдні з вікон ратуші трубач виконує мелодію міста.

Ще один старовинний годинник встановлено на дзвіниці церкви Святого Духа на вулиці Коперника. Сам храм не зберігся – його було знищено під час нацистського авіанальоту на початку Другої світової війни. Піднімаючись на вежу, можна оглянути добре відреставрований механізм. Сам же годинник працює за допомогою електронного приводу, який старанно заховано від туристів.

Є у Львові місце, де знаходиться найбільша в Україні колекція старовинних годинників, – Музей етнографії й художнього промислу. Із чотирьохсот годинників для огляду представлено тільки сто один експонат. Інші коштують занадто дорого, тому співробітники музею не наважуються виставляти їх із міркувань безпеки.

У Середньовіччі кімнатні годинники були по кишені хіба що членам королівської сім'ї. Коли відомий мандрівник Марко Поло привозив із Китаю перші партії порцеляни, вона була на вагу золота. Годинники, зроблені з порцеляни, важили понад шістдесят кілограмів і цінувалися навіть дорожче. У середньовічних палацах одночасно користувалися сонячними й механічними хронометрами. Перші були еталоном часу, однак у похмуру погоду і вночі доводилося послуговуватися механічними, хоча тоді вони не вирізнялися особливою точністю. У кожному маєтку тримали астронома чи математика, щоб керувати цими годинниками.

Над виробленням механізму працювали не тільки годинникарі, а й столяри, ювеліри. Тому хронометри, виставлені в



музеї, оцінюються як витвір мистецтва. Більшу частину колекції становлять експонати французьких майстрів, оскільки в середні віки Франція була законодавцем моди у виготовленні й оздобленні кімнатних годинників. Особливою гордістю зібрання є годинник, на корпусі якого міститься скульптура давньогрецької богині Афіни. Є кілька примірників, виготовлених українськими майстрами у Львові й Тернополі.

Відомі швейцарські годинники з'явилися набагато пізніше. Серед них у музеї можна побачити кишеньковий годинник фірми Докса, вироби якої зберегли свій дизайн і сьогодні, хоча виготовляються в обмеженій кількості.

Як твори мистецтва кімнатні хронометри розвивалися до кінця дев'ятнадцятого – початку двадцятого століття. З часом на зміну поштучному й вартісному ремеслу прийшла конвеєрна продукція. Тоді з'явилися знамениті лубочні годинники із зозульками. Вони були дешеві, доступні, однак сумнівної мистецької вартості. Водночас почали занепадати й баштові годинники, потреба в яких зникла. Адже тепер кожен мешканець міста міг користуватися наручним годинником.

(453 слова)

За О. Сирцовим

## 25. Виснажливий шлях пошуків

4 жовтня 1957 року ракета вивела на орбіту штучний супутник Землі. Це стало першим необхідним кроком в освоєнні космічного простору. Без ракети-носія не могло бути й мови про космічні польоти.

На чолі великої справи стояв керівник, який вірив у реальність таких польотів у той час, коли багато хто вважав їх фантастикою. Цим керівником був головний конструктор у галузі ракетобудування й космонавтики, академік, українець за походженням Сергій Корольов.

Працювати з Корольовим було важко, але цікаво. Підвищена вимогливість, стислі терміни завершення завдань, новизна, яка приховувала не лише приємні несподіванки, – усе це змушувало тих, хто з ним працював, постійно перебувати в стані нервового напруження.

Проте всі ці труднощі, незручності, а інколи й серйозні неприємності видавалися мізерними порівняно із захоплююче цікавою роботою. Однією з причин постійного інтересу до роботи була її новизна. Корольов не любив спокійного життя, не любив повторюватися. Розробляючи якусь нову конструкцію, пройшовши виснажливий шлях пошуків, надавши конструкції потрібного ступеня завершеності, він начебто втрачав ін-

терес до теми. Часто свої досягнення «дарував» спорідненому колективу, притому навіть переводив своїх колег у нову групу конструкторів. Це свідчило про масштабність його поглядів, правильне розуміння державних завдань і невичерпну творчість.

Попри велику щедрість Сергій Корольов нікому не передавав тематики, пов'язаної з пілотуванням польотів. Мабуть, неабияка роль у цьому належала його юнацькій мрії – літати на планерах, а потім на ракетному апараті. Тому й не дивно, що всю інформацію про космонавтів він відстежував сам і контролював дуже ретельно.

Відбір і підготовка перших космонавтів проводилися паралельно з удосконаленням кораблів. Так само, як не було ніякого досвіду створення космічних кораблів, був відсутній і досвід підготовки космонавтів. Що очікувало на людину в космічному просторі? Достеменно було відомо, що вона опиниться в невагомості, що під час підйому та спуску на неї будуть впливати великі перевантаження, що корабель перебуватиме під дією космічного випромінювання. Як вплине космічний політ на психіку людини? На ці запитання ніхто не міг відповісти.

Перший космонавт Юрій Гагарін зумів зробити все, на що здатна людина. Раніше подібне відбувалося лише в казках.

Перший космічний політ був дуже коротким. Він тривав усього сто вісім хвилин. Але саме ці хвилини ввійшли в історію людства як початок нової ери – проникнення людини в космос.

Було приємно відчувати, що наші космічні рейси перекреслили песимістичні прогнози деяких учених, згідно з якими людина більше доби не зможе існувати в космосі, а тривала невагомість може стати бар'єром для його освоєння.

Космонавтика розширила обрії наших знань, стимулювала розвиток багатьох галузей науки й техніки. Земляни завжди будуть з вдячністю пам'ятати імена людей, які відкрили нову сферу людської діяльності.

У цьому сузір'ї імен одне з найяскравіших – ім'я нашого співвітчизника – головного конструктора, академіка Сергія Корольова, який відкрив дорогу людству до космосу і став «батьком» цілої галузі.

(440 слів)

Із журналу

## 26. Талановитий життєлюб

Олександр Іванович Копиленко – відомий український письменник, автор понад 100 книжок.

Людиною життєрадісної вдачі прийшов Копиленко в літературу в 20-ті роки ХХ ст. Прийшов, щоб оспівати у своїх книжках багатство душі людської, таємницю природи, яку він спостерігав і дуже любив, героїзм трудового народу в боротьбі за здобуття людських прав. Раз у раз виступав із книжками сучасної теми, відгукуючись на проблеми, котрі найбільше хвилювали громадськість.

Натхненний співець сучасності, він жив трудовим сьогоднішнім свого народу, багато подорожував. Таким чином збагачувався новими враженнями, невичерпним матеріалом для роздумів.

Любив Копиленко дітей, і діти завжди відповідали йому взаємною любов'ю. У школах Копиленко завжди був жадним гостем і «своєю» людиною. Можливо, саме любов до природи і єднала письменника з дітьми. А в природу в усіх її проявах Копиленко був закоханий. Пташине щебетання й шум лісу – то була для Олександра Івановича найкраща музика; ліс, степ, луки – найкращий пейзаж; аромат квітів – найліпші пахощі; край неба на світанку або захід сонця – найбагатша гама барв; літо, зима, весна чи осінь – однаково найкраща пора року.

Був лагідний і замріяний, проте говорити тихо не вмів. Хата, у якій з'являвся Копиленко, аж двигтіла стінами. Особливо, якщо Олександр Іванович реготав, а посміятися від шуму він був завжди охочий.

Бо був Копиленко життєрадісної вдачі – життєлюб і людинолюб. Напрочуд товариський, він приваблював людей своєю душевною щедрістю й життєрадісністю. Дружив Копиленко з людьми різних професій, і йому завжди було про що поговорити з ними, тому що він був жадібний до людей, до життя в усіх його проявах.

Дуже любив Копиленко природу, любив тварин. Кохався в рибальстві й полюванні, але ніколи нічого не впольовував. Для нього мисливство й рибалка були просто приводом виїхати за місто на природу. Було й таке, що коли приїздив він із друзями на полювання, то забував рушницю біля машини, завдавши цим клопоту друзям – шукати рушницю в лісі. І скільки ж було реготу, коли знаходили рушницю біля машини на тому місці, звідкіля рушили на полювання.

Зате після кожного завжди метушливого виїзду з'являлися чарівні оповідання про природу.

Талант Копиленка проявлявся в усіх його захопленнях. Він любив книжки і мав прекрасну бібліотеку, він дивував істориків і ботаніків тим, як добре він орієнтується в їхніх науках. Він тонко розумів образотворче мистецтво, і його думку високо цінували художники.

А ще він був одним із перших у Києві автомобілістів-аматорів і вже до війни досяг у цій премудрості високопрофесійного рівня.

Проте жодне із цих захоплень не було самоціллю, усі вони служили одній меті – літературі, збагачуючи творчість письменника відчуттям повноти й змістовності життя, яким завжди відзначалися його книжки. А вони користуються великою популярністю не лише в нашій країні, а й далеко за її межами, бо вчать молодь шанувати природу й піклуватися про неї, палко любити рідну землю і свій народ.

Ім'я О.І. Копиленка занесено до енциклопедії світової літератури.

(450 слів)

За О. Пашиник

## 27. Багатогранний талант

Дивний, вражаючий і по-своєму романтичний життєвий шлях Івана Кавалерідзе; його доля нагадує гілку грузинського дерева, яку прищепили і яка розквітла на українській землі. Іван Петрович, батько якого був грузином, чудово знав українську мову, вся його творчість пов'язана з нашим краєм. Широта творчих зацікавлень Івана Кавалерідзе вражає: він мав вагомі доробки в скульптурі й значні здобутки в кіно й драматургії, і в кожній професії митцеві вдалося сягнути висот. Йому було присуджено почесне звання народний артист України, але слово «артист» стосовно Івана Кавалерідзе можна тлумачити в його давньому значенні – це людина, яка досягла високої майстерності в мистецтві загалом. В образотворчому мистецтві, у драматургії він був таким же істинно народним артистом, як і в режисурі кіно, за яку, власне, й одержав почесне звання. Кінофільми «Злива», «Запорожець за Дунаєм», «Григорій Сковорода», пам'ятники Т. Шевченкові в Ромнах, Сумах і Полтаві – яке цікаве поєднання в одній особі доробку трьох не в усьому споріднених, а часом і досить віддалених один від одного видів мистецтва!

То що ж визначає його художню суть? Яка його творча любов? Митця завжди цікавили постаті відомих особистостей; його образи є значними і складними. Серед них належне місце відведено княгині Ользі, Тарасові Шевченку, Федору Ша-

ляпіну, Льву Толстому. Особливо полюбився Іванові Кавалерідзе філософ і мандрівник Григорій Сковорода, який був близький художникові своїми ідеями, поглядами на призначення людини; йому митець присвятив понад півстоліття творчих шукань.

Плакаючи в душі образ видатного філософа, Кавалерідзе не міг знати, коли і в якому виді мистецтва створить його. Приємним і несподіваним сюрпризом стало для нього замовлення пам'ятника Григорію Сковороді в містечку Лохвиці, що на Полтавщині, на честь двохсотріччя з дня народження філософа.

Умови були важкі, несприятливі: грошей на пам'ятник бракувало, не було граніту, бронзи, а терміни виконання роботи були вкрай стислі. Такого напруженого періоду, як осінь 1922 року, у житті йому ще не доводилося переживати. Скульптор працював без перепочинку, з майстерні виходив, аби трохи поспати й поїсти, лише зрідка відволікався короткими прогулянками.

За чотири місяці напруженої роботи було створено образ мандрівного поета, який і сьогодні вражає глядача своїм новаторством, сміливим трактуванням зовнішності й характеру.

Починаючи з лохвицького пам'ятника, тема Сковороди стає для Кавалерідзе справою життя; він створив кілька догрудних портретів та барельєфів філософа, меморіальну дошку для будинку Києво-Могилянської академії, поставив кінофільм про поета. Вінцем цього напрямку в творчості став пам'ятник Григорію Сковороді, який було споруджено 1977 року в Києві на Контрактовій площі. Автор київського пам'ятника розвиває ідею: Сковорода-мандрівник, сіяч правди. Вражає сила життєвої правди, простота постаті філософа. Ясний погляд Григорія Сковороди спрямовано на Києво-Могилянську академію, у ньому – звичайна людська замріяність і пророче бачення щасливого майбутнього свого народу.

Сковорода любив світ, людей. Наслідуючи свого героя, Іван Кавалерідзе до кінця життя залишався вірним його образіві; думки філософа ще в молодості стали для визначного митця життєдайним зерном, і це зерно дало щедрий ужинок.

(453 слова)

За Д. Степовиком

## 28. Унікальний українець

Патріот і меценат Петро Яцик належав до того рідкісного типу людей, які вже з першого погляду викликають глибоку довіру. Ще не знаєш, хто і яка людина, та навіть і приблизно не здогадаєшся про те, але вже відчуваєш: вона не прагне видаватися кимось кращим чи значнішим, аніж є насправді.

Спокійний, самозосереджений і доброзичливий, Яцик справляє враження чоловіка справді надійного. Як кажуть, на таких можна покластися: вони мають тверде слово, не щедри на всілякі обіцянки й запевнення, але, пообіцявши щось, неодмінно виконують, хоч би яких зусиль це їм коштувало. Шкода, що ця обов'язковість поміж нас не менш рідкісна, аніж талант; такої внутрішньої дисципліни і справді повсякденного, повсякчасного дорожіння своїм реноме нам бракує і бракує.

Уже потім я не раз переконувався в справедливості того першого враження від Петра Яцика. Єдине, на що не міг для себе відповісти: це в нього вроджене чи вироблене життям? Так, він творив себе, наче писав книгу чи ліпив скульптуру, прагнучи довершеності, орієнтуючись на еталони культури ділового світу, відсікаючи в собі такі анахронічні карикатурні риси, як розхристаність душі, пустопорожня балаканина й усе до цього подібне, що так прикро вражає нас у багатьох людях. Але якби Яцик не мав вроджених даних отієї діловитості й відповідальності, то важко повірити, що він так далеко просунувся б у процесі самовиховання й самовдосконалення.

Це нагадувало б будівництво хати без фундаменту. Хоч яку б архітектурну вигадливість споруда мала, хоч який добротний матеріал для неї було обрано і хоч як старанно її збудовано, однак саме через відсутність надійного фундаменту вона ніколи не змогла б дорівнятися в досконалості й надійності до тих, які це мають.

Передумуючи його багате на складні перипетії життя, не раз допевнювався: він – людина, яка не губиться за несприятливих чи й критичних ситуацій, а навпаки – змобілізується, збирає всі свої інтелектуальні й моральні сили для рішучих дій. Слабший нітється, деморалізується, що й може стати початком програшу, внутрішньої готовності примиритися з поразкою ще тоді, коли об'єктивно зберігається шанс виграти, – але він уже опустил у безнадії руки. Яцик же не припускав і думки про капітулянтство. Він боровся до кінця, прагнув скористати кожен – бодай і найменший – шанс. І, певно, саме тому здебільшого перемагав.

Отже, Петро Яцик – це яскравий індивідуум суспільства. Змагання до висот він вважав єдиним здоровим виправданням на існування. Змагання за життя – єдиним реальним виправданням життя.

Ті люди чи народи, які неспроможні змагатися до висот, підсвідомо перестають боротися за своє місце на землі, за своє місце між людьми. Вони нидіють, втрачають право на життя

і помирають. Порожні розмови про змагання не є змаганням. Адже тільки те, що кожний з нас окремо і всі ми разом здобудемо і залишимо по собі, принесе добро Україні в країнах нашого поселення, а також і на рідних землях.

(439 слів)

За М. Слабошпицьким

## 29. Спорудження пам'ятника Богдану Хмельницькому

У Києві на площі перед Софійським собором – гірка із сірих гранітних брил. На ній напис: «Богдан Хмельницький. 1888». На вершині гірки – бронзовий кінь, різко й раптово зупинений вершником у момент стрімкого руху. Навіть у житті не часто помітиш таку хвилюючу мить – здбленого розпаленого скакуна. А тут – усе в бронзі до найменших деталей. І так вражаюче правдиво, що, здається, чуєш іржання коня, останній удар копит об камінь, владний окрик вершника.

Цей скульптурний образ, здається, завжди стояв на площі, де 23 грудня 1648 року кияни зустрічали Богдана й керовані ним козацькі полки після блискучої перемоги під Пилявцями. Однак народжувався монумент у муках і непорозуміннях, у протиборстві різних сил.

Творець шедевра – видатний скульптор ХІХ століття, білорус за походженням, Михайло Микешин. З радістю прийнявши пропозицію вчених – ініціаторів спорудження монумента, він прибув з Петербурга й одразу почав працювати над проектом. Художник урахував побажання знавців української старовини. Історик Володимир Антонович знайомив Микешина з багатьма портретами Богдана Хмельницького, зразками військового одягу, зброї того часу. Кінь мав бути саме такий, на якому їздив Хмельницький під час тривалих переходів, у боях: витривалий, маневрений «син степу» – безвідмовний у битві і відданий своєму господареві. За розпорядженням козачого генерала степових коней приводили для моделювання прямо в майстерню скульптора.

Нарешті проект готовий і схвалений Київським ініціативним комітетом. Був складений кошторис, але уряд відмовився покрити ці витрати, а також виділити з державної казни бронзу на монумент. Та ніщо не могло зупинити Микешина й ініціаторів цієї патріотичної справи.

Відтоді спорудження пам'ятника Богдану Хмельницькому стало всенародною справою. У січні 1870 року вся країна почала добровільний збір коштів. Жертвували переважно найбідніші – селяни, ремісники, солдати, робітники, низькооплачувані службовці. Однак зібраних коштів було замало.

Щоб зменшити витрати, скульптор відмовляється від су-провідних композицій на постаменті, усю увагу зосереджує на постаті вершника. Бронзу одержує з переробленого брухту кольорових металів, який дістається з великими труднощами. Влада постійно ставить перепони: Микешина виселяють із будинку, де він працював над пам'ятником, за доносами накладають арешт на майно. У таких складних умовах митець продовжує самовіддано працювати.

Через три роки бронзову постать нарешті відлили. Це був високохудожній мистецький твір. Безумовно, допомогли скульптору в таких нелегких умовах не лише його талант, а й наполегливість, сила волі. Він черпав натхнення не з нагород і титулів, а з власного переконання в потрібності розпочатої справи.

Лишалось встановити скульптуру. Проте ця справа розтягнулася на довгих вісім років. Чинovníки робили все, щоб відтягнути встановлення пам'ятника. Проблеми з його перевезенням з Петербурга до Києва, збереженням, з пошуком місця встановлення вирішувалися надто повільно.

І все ж настав цей вистражданий, довгоочікуваний день – 11 червня 1888 року. На Софійській площі віднині височів пам'ятник Богданові Хмельницькому. Не запросили на відкриття тільки його творця – Михайла Микешина. Так чиновники поквиталися зі славетним митцем, який віддано любив Україну.

Майже тринадцятирічна історія спорудження пам'ятника Богдану Хмельницькому стала зразком перемоги таланту художника, народного ентузіазму над бюрократичною тяганиною.

(458 слів)

За Д. Степовиком

### 30. Український Шекспір

З його іменем пов'язана ціла епоха українського культурного відродження. Актор, письменник, режисер, композитор, співак, громадський діяч, засновник українського театру, Марко Лукич Кропивницький виплекав справжніх зірок світової сцени, а його театр здобув належне місце серед кращих національних театральних колективів Європи.

У час, коли більшість населення України була неписьменною, театр Кропивницького протягом багатьох років популяризував творчість Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Івана Франка й інших українських письменників. Просвітницька діяльність колективу дала величезний поштовх для подальшого розвитку української культури і стала однією з духовних основ для створення незалежної Української держави.



У своїх п'єсах, як, наприклад, «Дай серцю волю, заведе в неволю», «По ревізії», «Замулені джерела», Кропивницький виступає тонким знавцем людської душі, висвітлюючи болючі проблеми доби, зображуючи гострі соціальні протиріччя суспільства. Царська влада забороняла твори драматурга, боячись їхнього впливу на простих людей, за ним було встановлено поліцейський нагляд.

Через усе життя письменник проніс безмежну любов до творчості Шевченка, з надзвичайною майстерністю читав його твори. Кропивницький був першим виконавцем пісні композитора Данила Крижанівського на слова Тараса Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий», за що ледве не поплатився волею, бо в ті часи царський указ забороняв читати твори, друкувати тексти до музичних нот українською мовою. Цей виступ відбувся в Одесі в 1898 році. Кропивницький заспівав, а публіка, підхопивши урочисту мелодію, дружньо підспівувала. Цієї миті поліцейський підрозділ увірвався до залу, почав виштовхувати глядачів, а у відповідь, наче присуд, з усіх боків співом лунало, шквалом било Шевченкове слово...

Драматург написав понад сорок п'єс, більшість яких поставив на українській сцені. Як режисер Марко Кропивницький був дуже вимогливим до себе й до акторів, наголошував, що необхідно добре знати життя народу, аби правдиво розкривати образ сценічного героя. Слова, рухи, інтонація, міміка, грим, сценічні костюми, постановка й музичне оформлення спектаклю – усе повинно сприяти розкриттю змісту п'єси. Таким було творче кредо великого режисера-педагога, який виховав кілька поколінь українських акторів.

Після тріумфальних гастролей у Петербурзі професійна майстерність Кропивницького зацікавила російських режисерів Немировича-Данченка і Станіславського, які приїжджали в Україну, щоб ознайомитись із його творчими досягненнями.

За своє довге театральне життя Марко Кропивницький зіграв понад п'ятсот ролей в українських, російських і західноєвропейських п'єсах. Це були шедеври сценічного втілення, у яких великий актор створював правдиві глибокі характери, зачаровуючи своєю грою глядачів.

Великий драматург і актор був популярним не тільки серед земляків, його творчість і подвижницьку діяльність на благо національної культури цінували визначні представники передового російського мистецтва: Лев Толстой, Петро Чайковський, Антон Чехов, Костянтин Станіславський. Видатний російський художник Ілля Рєпін зобразив письменника керманічем козацького човна, що наперекір стихії долає хвилі

розбурханого моря задля досягнення мети, і цим ніби підсумував складний і тернистий шлях митця.

Ще за життя Кропивницького називали «українським Шекспіром». Поет Максим Рильський, який мав щастя бачити й чути легендарного майстра, присвятив йому вірш, назвавши генієм, який творив і страждав задля свого народу.

(453 слова)

За І. Кропивницьким

### 31. Справжній учений

Познайомитися було з ним легко. Я зайшов до його хати, а він зустрів мене відразу спокійно, без етикету, як свого звичайного знайомого. Ледве чи не з першого разу частував мене чаєм, що в Галичині було незвичайним. У нас частували тільки людей близьких, давно знайомих.

У розмові він не намагався навертати мене до своїх поглядів і взагалі не накидав ніколи своїх переконань іншому, не любив проголошувати в приватних розмовах свої ідеї, а натякав на них принагідно; якщо агітував, то хіба книжками.

Франко був дуже працьовитим: читав книжки, робив нотатки цілими днями, писав прозові та поетичні твори й наукові статті. Навіть при гостях Іван Якович не покидав своєї праці й, розмовляючи з ними, безупинно працював. От цим і можна пояснити велику кількість написаних ним творів і широкі його знання. З усіх українських письменників Франко найбільш плодовитий. Своєю пильністю він набував знання найважливіших чужих мов, читав майже всіх авторів в оригіналах і вивчав мови самотужки зі словником і граматики. Пам'ять мав унікальну і завдяки їй, як і превеликій працьовитості, набув надзвичайно широких знань. Своїми знаннями Іван Якович не хвалився ніколи, а вони показувалися принагідно.

Я часто мав нагоду пересвідчитися у глибині його знань. Коли я складав іспит з французької мови, мені дали завдання – опрацювати добу романтизму й Шатобріана. Після іспиту зайшов я до Франка й згадав про це, і він розказав мені набагато більше й докладніше, ніж я написав, спеціально готуючись до іспиту. Чогось такого мені не доводилося в житті знати ніколи більше.

Франко знав релігію краще, ніж професори теології, літературу, політичну економію, природничі науки, історію, етнографію ліпше, ніж деякі вчителі тих наук. Узагалі мав він широке коло всебічного знання не як дилетант, а як справжній учений.

Франко мав два захоплення – книжки й рибальство. Більшість зароблених грошей він витрачав на книжки, бо не всі

потрібні матеріали міг знайти по бібліотеках. Помалу зібрав досить гарну бібліотеку із цінних наукових творів і радо позичав знайомим свої книжки. Не раз було скрутно у Франка з грішми, не вистачало на прожиток, але на книжки мусило бути.

Друга його пристрасть – це рибальство. Він не палив, не пив, у карти не грав, жодного виду спорту не знав, а тільки зрідка відривався від роботи й рибалив. Це була його одинока забава і відпочинок. Іноді Франко вибирався десь на село, найчастіше туди, де були невеличкі річки й ставки, і вишукував усякі нори по берегах, найглибші місця, де сиділа риба. Розумівся він дуже добре, де риба любить пересиджувати, у яку пору найлегше її зловити, і знав прекрасно всякі породи риб, життя їх, норони і звички. Риба цікавила його тільки доти, доки не викинув її з води на берег, а як уже зловив і передав комусь іншому, то йому було до неї байдуже.

(442 слова)

За Г. Величком

### 32. Ранній автопортрет Шевченка

Упродовж свого творчого життя Шевченко створив понад тридцять малярських і графічних автопортретів, у яких передав свої думки, почуття, переживання майже за два десятиліття: від романтичного юнака (ранній автопортрет 1840 року) до збагаченої досвідом людини, яка прожила нелегке життя (автопортрет 1861 року).

Автопортрет 1840 року є чудовим заспівом Шевченка-митця до його творчості.

У травні 1838 року, через місяць після викупу з кріпацтва, Шевченко стає учнем Петербурзької академії мистецтв – одного з найавторитетніших вищих мистецьких закладів у Європі. Розглянувши подані Шевченком малюнки, рада академії одразу зарахувала обдарованого юнака на навчання до четвертого класу (усіх класів курсу малювання було шість), поминувши перші три класи – копіювання гравюр і гіпсових голів.

Роки навчання його в академії позначені величезною працелюбністю, систематичною самоосвітою. Творче зерно, яке пригнічувала неволя, тепер дало щедрі сходи. Юний художник багато й плідно працював, випереджаючи академічну програму, три роки поспіль здобував срібні медалі за екзотичні роботи.

Крім занять зі спеціальних мистецьких дисциплін, Шевченко багато читав, цікавився історією своєї батьківщини, інших європейських країн. І, звісно, писав вірші. 1840 року побачила світ його перша збірка – «Кобзар».

Саме в період духовного й творчого піднесення, наприкінці 1839 року, Шевченко розпочав роботу над автопортретом. Твір писав до свого дня народження, як це часто робили вихованці Академії мистецтв.

Автопортрет Тараса Шевченка, як і автопортрети інших студентів, був яскравим романтичним твором, але вирізнявся серед інших робіт. У ньому ліричне поєднувалося з драматичним, замріяність – з тривогою, добросердечність – із сумом, бадьорість – з легкою втомою. Гарний, сповнений гідності й граційності поворот голови до глядача. Ми бачимо зосереджене обличчя молодої людини. Світло вихоплює з півтемряви лише обличчя, а все інше тане, ховається в напівпрозорих тінях. У порівнянні з яскраво освітленим чолом звертають на себе увагу сховані в тіні очі. Таким чином Шевченко вдається до типового для романтизму прийому – за допомогою світла й тіні підкреслює, виділяє те, на що передусім має звернути увагу глядач. Може здатися дивним, що «дзеркало душі» – очі – художник затінює. Але придивіться уважніше. Погляд очей проникливий, спостережливий, сповнений якогось невисловленого запитання.

Ця аж ніяк не юнацька замисленість здається дивною на округлому, без жодної зморшки обличчі двадцятишестирічного Шевченка. Рожеві, злегка припухлі вуста, ніжна заокругленість гладенько поголених щік і підборіддя, ідеально чисте чоло – і раптом цей погляд, цей трагічний злам брів...

У не по літах серйозному погляді відбилося нелегке життя: сирітство, поневір'яння, приниження, яких він зазнав, коли був кріпаком. Це образ юнака, якого суворі обставини рано зробили дорослим. Милуючись молодим привабливим обличчям, окрасою якого є високе, мовби виточене з мармуру, чоло, ми не можемо не відчувати й передане в автопортреті інтуїтивне передчуття нелегкого майбутнього.

Як і всі відомі сьогодні оригінальні малярські та графічні роботи Шевченка, цей ранній автопортрет зберігається в Державному музеї Тараса Григоровича Шевченка в Києві, є окрасою його експозиції. Дбайливо зібрані й реставровані художні твори митця – гордість нашого народу.

(450 слів)

За Д. Степовиком

### 33. Таємниці творчості

Таємниці творчості... Спробуємо розглянути деякі чинники, які так чи інакше впливали на творчу працю Лесі Українки, могли прискорювати чи вповільнювати лет її фантазії. Оточення, місце, час, нарешті, найдрібніші різноманітні об-

ставини, зовні малопомітні, позначилися на її душевному стані, а отже, і на робочому настрої.

У листі до Михайла Павлика поетеса стверджує, що ніде їй так гарно не працювалось, як удома, в Колодяжному, незважаючи навіть на свіже повітря на Волині, від якого часто нападала пропасниця. Саме у звичних умовах власної родини, де люди для її серця наймиліші, Леся Українка не відчувала себе самотньою, нікому не потрібною. Безумовно, мальовнича навколишня природа, доброзичливі, привітні селяни, тихий, уповільнений ритм сільського життя, уважне й дбайливе ставлення батьків – усе це в сукупності сприяло її гарному настрою, посилювало її творчу енергію. Лише подеколи її огортала туга через важкий хворобливий стан, розлуку з ровесниками-товаришами, однодумцями, полишеними в Києві.

Ще була одна річ, яка відіграла, надто в молоді роки, певну роль у праці Лесі Українки. Це – звичайний письмовий столик. Поетеса до нього настільки звикла, що відсутність його не могли ніяк замінити навіть кращі столи й інше письмове приладдя. Вона наголошувала, що без письмового стола «...була на чужині усе одно як без рук і пера».

Здебільшого поетеса не дозволяла поширюватися своїм негативним емоціям, оволодівати цілком її свідомістю. Прикладом такої боротьби проти переживань, пов'язаних з важкими життєвими випробуваннями, є написана Лесею драматична поема «Одержима». За одну безсонну ніч, проведену біля ліжка хворого Сергія Мержинського, поетеса створила бездоганний, натхненний вірєць, поему-шедевр. Цей факт засвідчує її велику силу волі, гартовану ще раніше, за обставин, коли Леся неймовірними зусиллями змушувала себе «крізь сльози сміятись», «сміятись, коли серце ридає». Отже, навіть у такі години душевної негоди поетеса не могла не творити.

Письменниці нерідко доводилося силою волі навіювати творчій настрій. Вона або йшла на лоно природи, або писала лист до близької людини, або просто усамітнювалася. Коли ж з'являлося натхнення, Леся намагалася не розпорозуватись, не відволікати своєї уваги чимось дріб'язковим чи стороннім, а прагнула вповні скористатися припливом творчих сил. Так за три дні було написано драматичну поему «Бояриня», а за одинадцять-дванадцять днів – драму-феєрію «Лісова пісня».

Леся Українка вважала найкращим для праці той час, коли все затихало, скоряючись всесильній володарці – чарівливій ночі, коли годинник показував північ. Думка легше корилась у цілковитій самотині. Поетеса навіть не любила, щоб хто-небудь сидів біля неї чи взагалі був свідком такої творчої, як вона на-

живала, «врочистої одправи». З диктуванням творів у неї нічого не виходило, коли вона була недужа й не могла самостійно писати. Особливо не подобалося поетесі переписувати набіло свої твори, це їй давалося навіть тяжче, ніж складання нових.

Показово, що велику за обсягом творчу працю здійснювала Леся Українка не лише безпосередньо під час написання художніх творів. Нерідко поетеса перебувала в полоні світу власних персонажів, обмірковувала їхні стосунки під час відпочинку, подорожі.

(455 слів)

За В. Святовцем

### 34. Хата Івана Котляревського

Автор «Енеїди» і «Наталки Полтавки», Іван Петрович Котляревський, став не лише зачинателем нової української літератури, а й творцем історико-культурного осередку Полтави – «Полтави Котляревського». Важливою частиною цієї спадщини є музей-садиба письменника на Івановій горі, яку обов'язково відвідують майже всі гості міста, не кажучи вже про самих полтавців, адже звідти добре «видно шляхи полтавської і славу Полтаву». Традиція такого паломництва почалася ще за життя класика, триває вона й нині.

Музей відкрили в тисяча дев'ятсот шістдесят дев'ятому році до двохсотліття з дня народження письменника, яке, за рішенням ЮНЕСКО, відзначали в двадцяти шести країнах світу. Хата, де жив Іван Петрович Котляревський, не підлягла реставрації, тому її спочатку розібрали, а потім заново збудували. Під час реконструкції архітектори орієнтувалися на малюнок Тараса Шевченка й спогади сучасників письменника, у яких детально описано меблі й оздоблення кімнат.

У музеї знаходиться понад сто оригінальних речей, здебільшого – це рукописи й листи митця. Частину предметів інтер'єру – картини, меблі, посуд, піч – відтворено майстрами, оскільки не всі експонати доби Котляревського дійшли до наших днів. Напевно, саме тому справжньою гордістю працівників музею є автентичний сволок із родинного помешкання Котляревських, на якому вирізьблено дату його заснування: перше серпня тисяча сімсот п'ятого року. Дід Івана Котляревського викупив будинок у служителів Спаської церкви ще тоді, коли Полтава була маленьким полковим містечком. Згодом батьки письменника облаштували там свою садибу.

Після того, як Полтава отримала статус губерньського міста, Котляревський відремонтував хату: стіни обшили дубом, зробили дерев'яну підлогу, установили білі фарбовані двері з різними прикрасами в стилі ампір.

У бібліотеці письменника було зібрано шедеври світової класики, адже Іван Котляревський вільно володів французькою й німецькою мовами, знав польську, давньогрецьку й латину. І хоч не всі книжки збереглися, проте відомо, що це були твори відомих російських і зарубіжних письменників: Фонвізіна, Крилова, Грибоедова, Радищева, Вальтера Скотта, Вольтера, Фенімора Купера.

Полтавський літературно-меморіальний музей Котляревського – один з найвідвідуваніших у місті. Великий інтерес у людей викликають старовинні речі, хата письменника, яка є екзотичною для нашого часу. Зовні вона нічим не відрізняється від сільської хати, усередині ж помешкання відображає побут дворянської сім'ї. Садиба розташована в історичному центрі міста серед надзвичайно мальовничих краєвидів. Колись тут поруч височів собор, адже відомо, церкви завжди будували в місцях із позитивною енергетикою.

Особливо велелюдно біля музею під час різноманітних культурних заходів і народних свят, адже поблизу Іванової гори стоїть славнозвісний пам'ятник галушці, і саме там улітку вже протягом кількох років відбувається Свято полтавської галушки. Крім того, на подвір'ї садиби Котляревського біля комори й криниці-журавля фотографуються молодята, згадуючи заповіт видатного земляка про «мир і злагоду в сімействі». А віднедавна там почали відбуватися справжні весілля новочасних Наталки й Петра, організовані в народному стилі.

На протилежному пагорбі Полтави в одному з найстаріших будинків розташовано меморіальну частину музею, яка пов'язана з науково-просвітницькою діяльністю Івана Котляревського. (450 слів)

За Ю. Шелестом

### 35. Поетична майстерність Максима Рильського

Максим Рильський зумів написати в умовах справжнього терору десять книжок чудових ліричних поезій і ліро-епічних творів, кілька книжок перекладів, з-поміж яких і нині неперевершеним залишається переклад творів Адама Міцкевича.

Уже в першій поетичній збірці п'ятнадцятирічний Рильський вільно й вишукано демонструє ритмічну організацію слова. У цій книжці виявилася найголовніша риса поета – писати ясно, лаконічно, прозоро й водночас мудро, глибокозмислово. Він був великим майстром сонета, форма якого вимагала лаконічності, суворой дисципліни, граничної стислості думки і слова.

Справді, Максим Рильський з молодих років і до останніх днів життя був захоплений творчістю великих поетів минулого. Потрібно було мати мужність, щоб писати ніжну лірику та суворі сонети й октави в той час.

Максим Рильський мав неперевершений хист імпровізатора й чудово грав на роялі, навчившись у великого українського композитора Миколи Лисенка. Мабуть, саме цим пояснюється особлива ніжність, чистота, мелодійність лірики поета.

Найперше, що вражає в його віршах, – це багатство мотивів. До традиційних в українській поезії Рильський долучив мотиви, почерпнуті з античної й західноєвропейської, а в нові часи – із сучасного життя. Його вірші багаті на літературні й філософські мотиви, звертання до ясних і трагічних, але справжніх земних почуттів. Саме цю ясність світовідчуття, дитинне захоплення радістю життя проніс поет через усю творчість. Навіть у зумовлених обставинами змінах свого творчого кредо, коли, за його словами, «сучасність заговорила», він насамперед вслухався в порухи людської душі, у глибини людських переживань. Поетичне слово в нього наснажене зосередженою думкою, енергією, закуте в класично прозорі й гармонійно виважені форми. Рильський на догоду часові не змінював свого ставлення до класичного розуміння майстерності поета, вбачаючи свій шлях у вірності поетичній класичній традиції.

«Нове життя нового прагне слова», – змушений написати Максим Тадейович, але серед багатьох офіційних, хоч і талановито написаних, поезій 30–50-х років раз у раз з'являються справжні шедеври, які навечно залишають Рильського серед видатних поетів сучасності.

Від української народної пісні взяв митець музикальність своєї поезії, навіть його сонети й октави надзвичайно пісенні, мелодійні. Завдяки Рильському і неокласикам українська поезія зрівнялася із західноєвропейською у використанні найскладніших форм вірша.

Особливою майстерністю вирізняються сонети Рильського, у яких він немов вигострював своє поетичне мистецтво. За висловом дослідника його творчості Юрія Лавріненка, «може, саме тому Рильський вибрав сонет і дав йому ще один вислів, цим разом вислів української туги за визволенням з провінціалізму, за “великою землею” культури».

Прагненням до «великої землі» культури, до краси слова, до мудрості народу позначене все творче життя видатного поета. Максим Рильський був душею й совістю свого народу. Він був не просто поет, а мислитель, філософ, мудрець і працелюб, який зі свого Голосієвого в Києві, мудро примружившись,



бачив увесь світ, але ніколи не забував своєї Романівки. Тому й міг, досягнувши вершини світової культури, заповісти нащадкам: «Як парость виноградної лози, плекайте мову».

(439 слів)

За І. Шаровим

### 36. Пісні Дністровського каньйону

Дністровський каньйон здавна вважають одним з найкрасивіших місць нашої країни. Дві тисячі восьмого року інтернет-користувачі назвали його серед семи головних чудес України.

Покручене русло каньйону простягається на двісті п'ятдесят кілометрів уздовж межі чотирьох областей. Лівий бік є частиною Тернопільщини й Хмельниччини, правий – належить Івано-Франківщині й Буковині. Тут налічується понад три десятки водоспадів і каскадів. Неподалік Дністра шумить один з найбільших і найкрасивіших в Україні – Червоногородський (Джуринський), вода якого зривається з сімнадцятиметрової висоти.

Туристів каньйон приваблює не тільки мальовничими ландшафтами, різноманітністю соснових і мішаних лісів, красою водоспадів, безліччю джерел із кришталево чистою водою, а й м'яким кліматом. Зими тут малосніжні, весна починається трохи раніше, ніж у Прикарпатті, а літо ніколи не буває занадто спекотним.

Колись цей регіон славився виноградниками. До сорокових років минулого століття вони розрослися в тіні пагорбів села Хмелева. Якісну продукцію переробки винограду, яка вироблялася в місцевих винокурнях, вивозили до багатьох міст тогочасної Польщі. Кілька десятків років тому насадження були знищені, однак селекціонерська слава Хмелевої не зникла й сьогодні, бо ж саме тут уже п'ять років діє розсадник рідкісних сортів дерев. Цей дендрарій став частиною великого проекту. Проект найменовано за назвою села, у якому, здається, зупинився час, де орють кіньми, а молотять ціпами. Головна мета задуму – перетворити цю місцевість на територію успіху, де кожен житель чи турист ставитиметься до землі та її ресурсів із повагою.

Протягом кількох останніх років Хмелева стала улюбленим місцем праці й творчого відпочинку письменників, музикантів, інших митців, яких зачаровують не тільки мальовничі пейзажі, а й тутешні легенди.

В одній з них пояснюється походження самої назви «Дністер». Історія пов'язана зі слов'янським племенем, яке багато

століть тому оселилося в цій місцевості. Кожного дня люди робили на берегах річки відмітини, які слугували їм календарем. Одного разу під час повені вода знищила позначки. На запитання: «Хто дні стер?» відказували: «Бурхлива річка». Відтоді й назвали річку – Дністер. Її течія, як і раніше, дуже сильна.

Мальовничі краєвиди села, цікавий побут і гостинність людей приваблюють сюди митців не тільки з України. У загублений український світ, що кипить від співу пташок, весняного буйноцвіття трав і дерев на тлі червоних скель, завітали співаки з Білорусі для співпраці з українським музичним гуртом. Практично незнайомі між собою митці почали репетиції спільної програми, у якій пізніше слухачі впізнавали відгомони різних музичних напрямів: класики, року, фольклору й джазу.

Традиційні пісні, співані над Дністром протягом багатьох століть, які дійшли до нашого часу, зберігає ансамбль «Перемітка». Літні жінки виконують колядки, щедрівки, обрядові пісні й можуть розповісти про те, що колись весілля на Покутті святкували три дні, а на четвертий на голову нареченій пов'язували перемітку, з якою вона вже ставала заміжною жінкою. Виконавиці бережуть свої перемітки й саме в них виходять на сцену. Секрети деяких традицій ансамбль розкрив на пісенному фестивалі, що віднедавна проводиться в селі Уніж.

(453 слова)

За В. Куликовим

### 37. Творча дружба Репіна і Яворницького

Щира творча дружба між Дмитром Яворницьким та Іллею Репіним тривала понад сорок років. Видатні діячі культури були земляками – обидва народилися й вирости на Харківщині, але перше знайомство відбулося в Петербурзі тільки в 1887 році.

У столиці щорічно відзначали річницю народження Тараса Шевченка, на яку збиралося українське земляцтво. Святкували її й того року. Коли Яворницький прибув на вечір, Репін підійшов до нього і запропонував сісти поруч.

Між ними зав'язалася душевна розмова. Говорили про Україну, Запорозьку Січ, розпитували один одного, над чим працюють. Репін розповів Яворницькому про свою працю над картиною про запорозьців, які пишуть відповідь на грізний наказ султана припинити наскоки на Крим. Його цікавило, що скаже про картину найбільший знавець Запорозької Січі Дмитро Яворницький, якого він запросив до майстерні.

З першого ж погляду картина Яворницькому сподобалася. Він зі щирим захопленням хвалив автора, а потім з радістю вигукнув:

– Так беріться ж, дорогий Ілле Юхимовичу, за велику картину, за святе діло! Адже Ви у своїх «Запорожцях» відображаєте одну з героїчних сторінок боротьби українського народу проти турецько-татарської агресії!

Репін уважно вислухав Яворницького, а потім відповів, що для цієї картини йому багато чого не вистачає.

Дмитро Іванович здогадався, чого тут не вистачає. Він пригадав свою колекцію, зібрану ще за студентських років, коли з торбою за плечима ходив курними дорогами по слідах запорожців і з великою пристрасстю збирав усе, пов'язане із Запорозькою Січчю. Його колекція налічувала понад триста експонатів.

Дмитро Іванович запропонував Репіну необхідне для його картини: книжки з історії запорозьких козаків, колекцію зброї, жупани, чоботи, кобзу, люльки. Віддав фотознімки запорозького прапора, на котрому зображені запорожці, що пливають на галері по Чорному морю, фотографії нащадків запорожців, фоторепродукції старих картин, знімки Дніпровських порогів.

Яворницький приводив до майстерні живописця багатьох своїх земляків і знайомих – прототипів, котрі позували Репіну під час творення картини. Це була найголовніша і найістотніша допомога художнику.

Ілля Юхимович гаряче взявся до роботи. Працював він над «Запорожцями» майже дванадцять років. На великому полотні одна за одною з'являлися все нові й нові козачі фігури. Вони здавалися Дмитрові Івановичу чудовими, а художник запевняв, що до них треба ще «трохи доторкнутися пензлем». Було, доторкнеться – і зовсім інакше виходить, краще, виразніше.

Художник тричі приїздив в Україну і на Кубань. Коли Репін їхав на Кубань, Яворницький порадив зустрітися з козаком-станичником Василем Олешком. У його обличчі художник помітив риси схожості з уявленим образом Івана Сірка. Зібрані матеріали допомогли створити багато етюдів, які потім художник переніс у картину «Запорожці пишуть листа турецькому султану».

Яворницький щедро допомагав Репіну увічнити одну із славних сторінок історії України, глибше вивчити життя, звичаї народу.

Зворушлива дружба двох побратимів дала рясні плоди. До нас дійшли заповітні слова Репіна, у яких він уболіває за долю України. Художник клопочеться, щоб на доброму ґрунті

розцвів український стиль у мистецтві, адже український співучий народ має особливе право на своє особливе мистецтво.

(452 слова)

За І. Шаповалом

### 38. Самотня художниця

Народна художниця України Марія Приймаченко своєю творчістю відкрила оригінальну сторінку самобутнього мистецтва світової культури. Її виставки з великим успіхом експонувалися в багатьох країнах світу.

Народилася Марія Оксентіївна 1908 року на Київщині в сім'ї мистецьки обдарованих людей. Її батько бондарював, займався теслярством і різьбленням по дереву. Мати була визнаною майстринею вишивання. Від неї й перейняла художниця вміння створювати той чарівний, характерний для українських майстринь орнамент, у якому, кажучи словами Миколи Гоголя, «птахи виходять схожими на квіти, а квіти – на птахів».

Дитинство Марії було затьмарене страшною недугою – поліомієлітом. Це зробило її не по-дитячому серйозною та спостережливою, загостило слух і зір. Усі предмети, що оточували дівчинку, ставали учасниками живої захопливої гри, інколи – сумної, частіше – яскравої і святкової. Прихід до мистецтва був зумовлений одвічним селянським потягом до роботи. Не маючи можливості працювати в полі через хворобу, майбутня майстриня свою енергію і працелюбність почала вкладати в мистецтво, адже прагнула приносити радість людям.

Художниця згадувала: «Якось біля хати, над річкою, на завітчаному лузі пасла я гусей. На піску малювала всякі квіти, побачені мною. А потім помітила синюватий ґлей. Набрала його в пелену й розмалювала нашу хату...». Кожен приходив подивитися на цю дивину. Хвалили. Сусіди просили і їхні хати прикрасити...

Марія Приймаченко постійно навчалася в рідної поліської природи. У її картинах знаходять утілення ще язичницькі образи фантастичних чудовиськ і птахів. За цими роботами стоїть велика, різноманітна школа народного мистецтва, багатовікова культура народу. Це ніби згусток емоційних вражень і від казок, і від легенд, і від самого життя. Процес її творчості є феноменом феномен дивовижного сплаву конкретного мислення, інтуїції, фантазії і, нарешті, підсвідомого. У світ виходять небувалі, часом химерні образи, вигадливі декоративні композиції, які щедро випромінюють енергію доброти й найвного зачудування світом. Творчість великої української

художниці є незбагненним, таємничим і прекрасним явищем, яке впродовж тривалого часу привертає увагу дослідників і шанувальників мистецтва.

Її «звірина серія» останніх років – явище унікальне й не має аналогів ні у вітчизняному, ні у світовому мистецтві. Фантастичні тварини – це витвір геніальної уяви художниці, таких не існує в природі. «Дикий чаплун» – від слова «чапати» – таку назву придумала Приймаченко одному зі звірів, акцентуючи увагу на його лапах, здатних продиратися крізь вільхові зарості й узагалі – крізь таємничі хащі життя. Загадкові звірі художниці завжди мають свою земну першооснову, і поштовхом до їх народження часом стають реалії сьогодняшнього дня. Приймаченківські фантастичні тварини – це й пересторога, і заклик до дружби, до миру.

Марія Оксентіївна була не тільки прекрасним художником, а й талановитим поетом. Заримовані назви картин свідчать про її феноменальний хист відтворювати музику, пісню. Приймаченко-поет реалізувала себе у власних підписах до картин, які легко запам'ятовуються: «Три буслики у горосі живуть у нас і досі...», «Куріпочки пляшуть і хліб пашуть» та інші.

Останні роки життя стара недуга скувала Марію Оксентіївну, вона не підводилася з ліжка, однак продовжувала спілкуватися зі світом – малювати...

(451 слово)

*Із журналу*

### 39. Легенда українського кіно

Івана Миколайчука називали обличчям і душею українського поетичного кіно, аристократом духу, блискучим самоподком. Він був особливий, народний, справжній, найкращий. Великий Параджанов казав про нього: «Я не знаю більш національного народного генія... До нього це був Довженко».

Іван народився 1941 року в селі Чорторій на Буковині. Закінчив Чернівецьке музичне училище, театр-студію при Чернівецькому музично-драматичному театрі ім. О. Кобилянської, Київський державний інститут театрального мистецтва ім. І. Карпенка-Карого.

У кіно дебютував ще студентом. Ролі молодого Тараса Шевченка у фільмі «Сон» та Івана Палійчука у «Тінях забутих предків» одразу принесли йому загальне визнання. Кінострічка «Тіні забутих предків» була визнана однією з двадцяти найкращих картин світу. Безперечно, успіхові цього фільму сприяла участь у ньому талановитих митців, і передусім Івана Миколайчука. Майже випадково потрапивши на кіно-

проби, він приголомшив своєю грою всю творчу групу на чолі з режисером Сергієм Параджановим. Успіх Миколайчука у фільмі здається ще несподіванішим, якщо згадати, що на той момент він був студентом першого курсу кіноакторського факультету. Після того його запрошували працювати в Голівуд, але Держкіно актора про це не повідомило. Американці назвали на честь Івана Миколайчука малу планету.

Після блискучого дебюту в кіно Миколайчука знімали часто і він запам'ятовувався в більшості картин. Запам'ятовувався навіть тоді, коли йому, по суті, й не було чого грати, але він «витягував» роль завдяки своїй особистості та вмінню створити образ майже з нічого.

Іван не задовольнявся тією міркою, котру ми так часто до себе прикладаємо: бути не гіршим від сусіда. Іван уособлював яскравого романтика, націленого на рух угору. З фільму «Білий птах з чорною ознакою» починається нова сторінка в його творчості – він стає ще й сценаристом.

У яскравому фільмі Бориса Івченка «Пропала грамота» Іван був не тільки виконавцем колоритної ролі козака Василя, а й фактично співрежисером. Він працював також над музичним оформленням фільму. Миколайчук завжди шукав нові інтонації голосу, музики, мови, щоб це вражало й хвилювало. Він відходив від традиційного кіно, віддаючи перевагу філософському.

У сімдесяті гоніння на діячів культури торкнулися й Івана. Його звинуватили в націоналізмі, кваліфікували як людину ворожої ідеології. А після фільму «Білий птах з чорною ознакою» життя Миколайчука зовсім ускладнилося. Стрічка, котра здобула Золотий приз Московського міжнародного кінофестивалю, була сприйнята як мало не випад ворожих націоналістичних сил. Поклали на полицю і «Тіні забутих предків». Так поступово актора почали відлучати від творчого процесу.

І досі залишається загадкою, як Іванові Миколайчуку вдалося втілити давню мрію – зняти свій фільм. «Вавилон ХХ» прозвучав як вибух в українському кінематографі. Яскравий, наповнений фантастичними і водночас реальними образами фільм увібрав усе найкраще, що міг дати йому Миколайчук-сценарист, Миколайчук-режисер, Миколайчук-актор.

Постійні потрясіння, заборони творчих задумів, «табу» на фільми зіграли не останню роль у долі молодого актора. У серпні 1987 року Івана Миколайчука не стало. Кажуть, того року, коли він помер, на став його рідного села Чорторий прилетіли лебеді. Люди назвали їх Івановими...

(447 слів)

За М. Федорчуком

#### 40. Місячне сяйво його полотен

Є мистецькі твори, які залишаються в пам'яті назавжди. Минають тижні, місяці, роки, а картина чи скульптура постає в уяві наче вчора бачена. До таких належать і полотна Архипа Івановича Куїнджі, зокрема його цикл українських пейзажів. Перлиною серед них вважається «Місячна ніч». На жаль, багато років полотно зберігається в запасниках Київського музею російського мистецтва і тільки зрідка виставляється для огляду.

Цій картині випала трагічна доля. Шедевр із шедеврів, вона не стала окрасою експозиції музеїв, бо вже під час створення була приречена на смерть. Архип Іванович Куїнджі застосував під час її створення цинкові фарби, до того ж у концентрації, яка мала призвести до цілковитого потемніння. Досягнувши нечуваного ефекту у відтворенні місячного світла, він, однак, чудово розумів, що милуватися його картиною випаде небагатьом поколінням шанувальників мистецтва. І не минуло й кілька років, як полотно почало поволі, але безповоротно чорніти. Якийсь час воно ще виставлялося в експозиції, але потім, щоб хоч трохи подовжити йому життя, працівники музею перенесли картину в напівтемні кімнати запасника, куди не проникало руйнівне для неї сонячне світло. Але навіть втративши свій первісний вигляд, «Місячна ніч» заповняла, ведучи в дивовижний світ неповторної краси ночі.

Доля цього полотна так само трагічна, як і доля самого Архипа Івановича Куїнджі. Він народився 1842 року в убогій сім'ї грека-шевця. Спізнав, що таке сирітське життя, служба в наймах, пастухування під спекотним кримським сонцем. Але завжди свої нечасті вільні хвилини хлопчина віддавав малюванню. І якось йому порадили звернутися до Айвазовського, на той час уже всесвітньо відомого художника. Той, оглянувши роботу юного Куїнджі, розсміявся:

– Ха-ха-ха! Хочеш стати художником?! Хіба що фарбувати паркани.

Хтозна, чи мучився колись Іван Костянтинович тим, що так образив Куїнджі, але він дожив до його тріумфального успіху і, безсумнівно, знав, що автор таких прославлених полотен, як «Берези», «Українська ніч», «Ніч на Дніпрі», – колись осміяний ним хлопчина.

На щастя, Архип Куїнджі не згодився з таким суворим вироком метра. Зібравши трохи грошей, він вирішив добратися до Петербурга й вступити до Академії мистецтв.

Перша спроба вступити... Провал... Друга... Те саме... Йому вже двадцять вісім років. І дедалі частіше спадає на думку:

«А може, й справді Айвазовський мав рацію, я ні на що не здатний». Вирішив спробувати ще раз. Його зараховують вільним слухачем.

Куїнджі багато працює. На останні копійки купує фарби й полотно, але його роботи, подані на академічні виставки, залишаються непоміченими. І знову закрадається сумнів у правильності обраного шляху. А потім він поїхав на етюди в Україну. І все раптом змінилося. Усі малювали прекрасні краєвиди, кобзарів, весілля, ярмарки, а він вирішив показати в холодному Петербурзі справжню літню українську ніч, оспівану так щиро М. Гоголем.

Видатний російський художник Іван Крамської, побачивши його полотно, визнав Куїнджі найкращим пейзажистом і закликав усіх художників, присутніх на тій виставці, скласти протокол, що їм випало бачити справжнє місячне світло на його полотнах.

(452 слова)

За В. Туркевичем

#### 41. «Як тебе не любити, Києве мій!»

Коли йдеться про якесь місто чи країну, завжди виникають певні асоціації. Париж – місто Ейфелевої вежі, Нью-Йорк – місто статуї Свободи й діловий центр наймогутнішої держави, Єгипет – країна пірамід... Проте й нам з вами є чим пишатись: значна кількість світових святинь, архітектурних звершень є гордістю нашого славетного міста Києва.

На запитання, що подивитися в Києві, кожен відповідь по-своєму. І це не дивно, бо ж Київ є «золотою скарбничкою» для туристів. Старовинні храми з тисячолітньою історією, музеї, заповідники.

Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник – унікальний архітектурний ансамбль, один з найбільших музейних комплексів Східної Європи. Тут зосереджено 144 споруди. Києво-Печерська лавра – це видатний пам'ятник не тільки слов'янської, а й загальносвітової культури, який входить до Списку об'єктів Світової Спадщини ЮНЕСКО.

Поява Києво-Печерського монастиря обумовлена політичними, економічними, соціальними й культурними наслідками хрещення Київської Русі. У «Повісті минулих літ», автор якої – інок Печерської обителі Нестор, сказано, що в 1051 році подвижник Антоній заснував у печері монастир. Повернувшись зі Святого Афону, Антоній довго ходив монастирями рідної землі й не знайшов для душі своєї гідного місця. Тому він вирішив усамітнитися в давній печері неподалік від кня-



жого села Берестового. Аскетичний спосіб життя Антонія уславив його в усій Русі. Біля нього почали збиратися однодумці, яких Антоній постригав в інокі. Коли кількість братії досягла дванадцяти осіб, він поставив ігуменом Варлаама, а сам переселився на сусідній пагорб і викопав там нову печеру. Так виникли печери, пізніше названі Ближніми й Дальніми. Коли число братії зросло до ста, князь Ізяслав, на прохання Антонія, подарував ченцям гору над печерами, де побудовано першу дерев'яну церкву. Так був створений монастир. Печери ж перетворилися на місце поховання.

Син великого київського князя Юрія Долгорукого Андрій Боголюбський надав Печерському монастирю титул лаври.

З XII ст. збереглася майже в первозданному вигляді одна церква – Троїцька надбрамна церква над воротами головного входу в Лавру. Вона вистояла, незважаючи на численні війни, пожежі та інші нещастя, яких зазнавала Лавра впродовж своєї історії.

Національний заповідник «Софія Київська» – одна з головних святинь Східної Європи. Шедевр мистецтва мозаїки – зображення Оранти XI ст. «Софія Київська» – це заповідник площею 5 гектарів, чудової краси ансамбль пам'яток українського зодчества XI–XVIII століть. Найцінніша споруда заповідника – Софійський собор – всесвітньо відома пам'ятка архітектури та монументального живопису XI століття.

Софійський собор засновано на честь перемоги Ярослава над печенігами. Навколо собору – центральної споруди Ярославового міста – стояли кам'яні храми, боярські палаци, житла городян, а подвір'я митрополії було огорожено муром. До наших днів від XI століття збереглися лише Софійський собор та руїни Золотих воріт – парадного в'їзду до древнього Києва. Назва собору «Софійський» походить від грецького слова «софія», що в перекладі означає «мудрість». Збудований як головний митрополичий храм Русі, Софійський собор у давнину був громадським і культурним центром держави. При соборі велося літописання. Тут Ярославом Мудрим було створено першу відому в Давній Русі бібліотеку.

(451 слово)

За С. Яровою

## 42. «Вагнерівська примадонна» ХХ століття

Образ Соломії Крушельницької став уособленням справжньої жіночої вроди, великого таланту й рідкісної природи голосу. Голосу, що вражав, полонив, бентежив... Який, якимось почувши, уже неможливо було забути.

Соломія народилася 1872 року на Тернопільщині в сім'ї священика. Ще в дитинстві дівчинка виявляла неабиякі музичні здібності. Училася грати на фортепіано, співала в хорі. Батько підтримав потяг дочки до співу і на позичені гроші відправив її навчатися до Львівської консерваторії, яку вона закінчила з відзнакою.

Соломія успішно дебютувала у Львівському оперному театрі. Саме тоді її почула італійська співачка Джемма Белінчіоні, яка гастролювала у Львові. Помітивши неабиякі вокальні здібності дівчини, вона запропонувала їй поїхати до Італії на прослуховування до фахівців. У Мілані Соломія почала брати уроки у відомої викладачки вокалу, яка розкрила широкі можливості голосу своєї учениці.

Через рік Крушельницька вже співала провідні партії на кращих оперних сценах Італії. Триумф, якого вона досягла в цій країні, відкрив перед нею двері оперних театрів багатьох країн світу.

Співачка, яка звикла постійно вдосконалюватися, не зупинялася на досягнутому. Невдовзі вона поїхала до Відня, щоб вивчити провідні партії в операх Вагнера. Це був ризикований крок для молодого співака: щойно доставшись перших вершин у мистецтві бельканто, опанувати зовсім іншу манеру співу, пробувати себе в партіях, на яких не один співак утратив голос... Однак ризик виправдався: Крушельницька стала найвидатнішою «вагнерівською примадонною» ХХ століття.

Її голос звучав у всьому світі, її запрошували найпрестижніші театри, і скрізь був триумф. Співаючи у Варшаві, Соломія щороку приїздила на гастрольні вистави до Петербурга. Російська критика називала її «жінкою-Шаляпіним», вищої оцінки годі було й чекати. Запрошена співати в царському палаці, Крушельницька закінчила свій виступ так, як це завжди робила в усіх країнах світу, – українськими піснями. І коли сам імператор запитав «італійську примадонну», що це за пісні і якою мовою вона їх співала, Соломія відповіла: «Це пісні мого народу, українські пісні».

Коли Крушельницькій було трохи за сорок, вона пішла зі сцени, вважаючи, що всі партії її репертуару написано для молодих жінок. Присвятивши себе тільки концертній діяльності, вона виконувала старовинні, класичні, сучасні й народні пісні. В Італії Крушельницька прожила понад сорок років, а після смерті свого чоловіка вирішила повернутися на батьківщину.

На жаль, життя в тогочасному Львові виявилось для співачки нелегким. Радянська влада відібрала львівський будинок Крушельницької, виділивши їй тільки квартиру. Незважаючи на це, Соломія Амвросіївна досить швидко ввійшла в мистецьке життя міста. Вона стала професором Львівської

консерваторії імені Миколи Лисенка, викладала вокал, влаштовувала концерти у філармонії...

Востаннє співачка вийшла на сцену в 1949 році. У Великому залі Львівської філармонії вона вкотре підкорила публіку надзвичайним голосом і артистизмом. Це був майстер-клас славетної Соломії. Мало хто знав, що вона вже була хвора на рак горла. Можна тільки припустити, якою ціною давався їй спів... Через два роки Соломії Крушельницької не стало. Поховано співачку на Личаківському цвинтарі у Львові.

(448 слів)

За Н. Антонюк

### 43. Здоровий спосіб життя

Кожна людина бажає жити довго й щасливо. Але що ми робимо для того, щоб вести здоровий спосіб життя? Якщо проаналізувати те, як більшість звичайних людей проводить свій день, то виходить якраз навпаки. Кожного дня ми робимо те, що тільки погіршує наше здоров'я.

Зазвичай розклад типового дня починається з того, що ми, не виспавшись зранку, підхоплюємося з ліжка, протираємо очі, нашвидкуруч снідаємо й збираємося на роботу чи навчання. Потім весь день проводимо в метушні, нервуючи через дрібниці, сперечаючись з оточенням і намагаючись переробити купу запланованих завдань. І так день у день.

Далі вихідні дні, побутові проблеми, поглинання їжі, відсипання й пересипання, вечір перед телевізором тощо. Понеділок – усе з початку. Чи можна в такому разі говорити про здоров'я чи здоровий спосіб життя?

Так що ж таке здоровий спосіб життя? Як досягти гармонії життя й щодня забезпечувати собі заряд енергії та бадьорості, щоб прожити життя так, як ми того хочемо, – щасливо та довго? Чи можливо цього досягти і як саме? Тут усе залежить від нас самих.

З погляду медиків, здоровий спосіб життя – це гармонійний режим поєднання роботи й відпочинку, оптимальне харчування, фізична активність, дотримання гігієни, відсутність шкідливих звичок, а також найважливіший складник – доброзичливе ставлення до оточуючих і до життя взагалі в будь-яких його проявах. Багато спеціалістів у сфері здорового способу життя дотримуються такої ідеї, що психологічний складник відіграє дуже важливу роль.

Але чому ми робимо те, що шкодить нашому здоров'ю? Тому що це приносить нам задоволення? Деякі шкідливі звички нам настільки дорогі, що ми не в змозі відмовитися від них. Інколи ми просто безсилі зробити щось задля того, щоб

кардинально змінити своє життя. Отже, просто знати, що таке здоровий спосіб життя, – недостатньо. Так само, як і лікар не застрахований від хвороб і не може не хворіти тільки тому, що він лікар.

Щоб бути здоровим і дотримуватися здорового способу життя, треба весь час докладати зусиль, потрібно мати силу волі й тверде бажання досягти поставленої мети.

Існує достатньо інформації щодо того, що корисно, а що шкідливо. Але ми повинні просто прислухатися до себе, зрозуміти на рівні своєї свідомості, що ми в змозі змінити себе, повірити в самого себе.

Якщо говорити про перший крок на цьому нелегкому шляху, треба спочатку проаналізувати свій розпорядок дня.

Другий крок – замінити шкідливі дії на такі, які не шкідливі, але приносять нам задоволення. Це треба робити поступово. Якщо ми одразу поставимо надто високу мету, нам нереально буде її досягти, ми швидше за все її не виконаємо. Це створить повне розчарування й почуття безсилля.

Отже, запропонований метод дуже простий, але досить ефективний. Ми просто поступово замінюємо кожну свою шкідливу звичку на щось, що нам приємно робити, але не шкодить нашому здоров'ю. Ось і весь секрет досягнення здорового способу життя, хорошого настрою й приємних вражень від життя.

(457 слів)

За Ю. Петюком

#### 44. Кава Юрія Кульчицького

Діялося це 1683 року далеко від України.

Величезна армія турецького султана Ахмета II, яка завойовувала багато європейських міст, узяла в облогу столицю Австрії Відень. Урятувати нечисленних захисників Відня могли тільки союзники – німці й поляки, якби вони прийшли на допомогу. Але союзники не знають, що турецькі війська стоять під самими мурами Відня. Щоб передати таку звістку, пробратися через ворожі кордони зголосився вусатий чолов'яга з люлькою в зубах. Він сказав, що знає турецьку мову й легко може видати себе за турка.

Це був український козак Юрій Кульчицький. На той час йому виповнилося сорок три роки. Народився він поблизу Самбора на Львівщині. Закінчив церковну школу і ще зовсім юним хлопцем подався на Січ. У походах і битвах швидко став бувалим козаком. В одному з походів йому не пощастило – потрапив до турків у полон. Однак біда принесла Кульчицькому й користь: здібний бранець бездоганно вивчив турецьку мову.

Після викупу з полону Кульчицький переїхав до Відня, де спочатку працював перекладачем, а потім став купцем.

Австрійські воєначальники вручили сміливцеві листа. Він, переодягнувшись у турецьке вбрання, разом із товаришем сербом Михайловичем зміг пробратися через ворожий заслін і передати листа союзникам. Ті швидко зібрали військо й рушили до Відня, щоб урятувати столицю.

І оборонці протрималися, доки надійшла допомога. Під стінами Відня об'єднані війська німців, поляків і козацькі полки розгромили турецьку армію.

Зібралися після перемоги найшанованіші люди Відня й запитали Кульчицького, якої винагороди бажають сміливці. Михайлович захотів грошей, щоб будинок купити. Кульчицький нічого не захотів, лише попросив віддати каву, яку турки покинули з переляку в своєму таборі. Пояснив, що дуже любить каву, звик до неї в турецькому полоні. Віддали йому гору мішків із кавовими зернами. І довго всі дивувалися, навіщо нормальній людині пити таку гіркоту.

Пізніше Юрій Кульчицький видав книжку про свої військові пригоди. Її прочитало багато людей. А в центрі Відня він відкрив першу в місті кав'ярню. І кожен, хто прочитав книжку, йшов до кав'ярні, щоб побачити героя. Купували каву, кривилися, аж сльози від тієї гіркоти їм з очей текли. І тоді Кульчицький вирішив додавати до кави цукор. Тепер усі пили її із задоволенням. І цей рецепт у нього перехопила вся Європа і ще й до сьогодні готує каву саме за ним. Шкода тільки, що забули назвати її «кава по-кульчицьки».

Хороброго козака віденці запам'ятали не тільки героєм, рятівником свого міста. Він лишився для них ще й першим віденським кав'ярником.

Коли Кульчицький помер, уся столиця Австрії ховала його з великими почестями. Пізніше, у XIX столітті, одну з віденських вулиць назвали на його честь. А на одному з будинків було встановлено невелику бронзову скульптуру. Кульчицький зображений у турецькому одязі, його обличчя прикрашають чудові козацькі вуса. У лівій руці він тримає тачу з філіжанками кави, а в ногах знаходяться трофеї розбитої турецької армії – пощерблені ятагани, бунчуки, хоругви з півмісяцями.

(450 слів)

За М. Слабошпицьким

## 45. Шоколадний Львів

Уже не одне століття Львів тішить своїх мешканців і гостей особливою аурою із запахом кави й шоколаду. Старе місто наче оповите історією, яку можна відчутися на смак, а її солодкі шматочки привезти як сувенір своїм рідним і близьким. Адже шоколадні шедеври львівських кондитерів є відомими й визнаними як у нашій країні, так і за її межами.

У Старому Світі про шоколад дізналися лише в шістнадцятому столітті. Його почали ввозити до Європи із завойованої держави ацтеків. А те, що полюбилося Європі, неодмінно потрапляло до Львова. Шоколад довго залишався напоєм аристократії. Доступним для простого населення він став лише у вісімнадцятому столітті, коли істотно знизилися ціни на какао. А доки шоколад був екзотичним продуктом, пересічні мешканці міста насолоджувалися різноманітною випічкою.

Перші кондитерські мануфактури з'явилися у Львові вже у вісімнадцятому столітті і з часом переросли в невеликі кондитерські підприємства – цукерні. Таку ж назву мали й магазини солодоців. Майстерність львівських кондитерів і асортимент цукерень жодним чином не поступалися європейським, а іноді навіть перевершували їх.

Першу львівську цукерню було відкрито на початку дев'ятого століття на площі Ринок. А вже у вісімдесятих роках цього століття найстарішою й найпотужнішою стала фабрика «Бранка», вишукана солодка продукція якої постачалася до столиць Європи.

З початком двадцятого століття майже в кожному будинку, які розташовані на теперішніх проспектах Свободи й Тараса Шевченка, з'являлися цукерні. Тоді ж у Львові було засноване Товариство цукерників для Галичини й Буковини. А в тисяча дев'ятсот десятому році почала діяти ще одна кондитерська фабрика – «Газет», яка стала однією з найбільших у Європі. Саме «Бранка» і «Газет» стали предтечею сучасного підприємства «Світоч». Разом вони випускали понад п'ять тисяч тонн солодкої продукції на рік.

Вироби цих фабрик реалізовував торговий заклад Залевських, який здобув популярність серед львів'ян. Цукерню прославив і всесвітньо відомий фантаст, уродженець Львова, Станіслав Лем, який описав її в книзі спогадів «Високий замок».

Багато кондитерських закладів відкрилося у Львові після Першої світової війни. Тоді ж було засновано знамениту фабрику «Фортуна нова», яка постачала свою продукцію українській діаспорі до Сполучених Штатів Америки. Тут уперше

було випущено серію шоколадок з назвою «Солодка історія України», на обгортках яких було зображено портрети правителів України від Володимира Великого до гетьмана Скоропадського.

Після Другої світової війни кондитерські фабрики у Львові було націоналізовано, а на їх основі створено Український кондитерський трест західних областей. У важкий повоєнний час виготовлення солодоців було далеко не першочерговим завданням, тож бракувало техніки й спеціалістів. Майже два десятиліття фабрики працювали неритмічно. Підвищувати їх ефективність почали лише на початку шістдесятих років минулого століття, коли було створено підприємство «Червона троянда», назву якого пізніше змінили на всім відому – «Світоч». Відтоді це слово стало знаком якості й традицій «шоколадного Львова» для всієї країни.

Сьогодні львівська фабрика «Світоч» стала частиною міжнародної компанії «Нестле», і її солодка вишукана продукція знайшла прихильників у всьому світі.

(454 слова)

За І. Косткою

#### 46. Перші автомобілі на вулицях Києва

Нині не можна уявити наше повсякденне життя без автомобіля. А чи знаєте ви, що історія його появи тісно пов'язана з Києвом?

Київ був одним із міст, де традиційно втілювалися в життя сміливі інженерні ідеї. Тут у кінці дев'ятнадцятого століття з'явився електричний трамвай, який був другим у Європі (після Берліна), а на початку двадцятого – фунікулер з'єднав Верхнє місто з Подолом. У київському небі можна було побачити перші багатомоторні літаки й дирижаблі. А сто п'ятнадцять років тому сенсацією стала поява на Подолі першого саморушного екіпажу з трьома пасажирами, який жваво пересувався по вулиці без коней за допомогою газового двигуна.

З того часу кількість автомобілів на вулицях міста швидко зростала, і вже постало питання про врегулювання їх руху. Київська міська управа почала видавати ліцензії на технічну придатність машин.

Звичайно, тоді всі автомобілі були закордонного виробництва, вони дорого коштували, і придбати їх могли лише заможні й впливові кияни. З часом кількість автовласників зростала і вони утворили клуб автомобілістів. Товариство мало свій статут і емблему з гербом Києва. Спочатку клуб роз-

ташовувався на сучасній вулиці Богдана Хмельницького, пізніше – на Хрещатику.

Варто окремо згадати одного з відомих автомобілістів того часу – Володимира Подборського. Палко закоханий у спорт, він був душею багатьох цікавих спортивних заходів, що проводилися в Києві: змагання веслувальників і вітрильників у яхт-клубі на Дніпрі, легкоатлетів і автомобілістів. Однак його професійним заняттям було викладання в Олександрівському ремісничому училищі предмета, який називався автомобілізм. Адже з самого початку водії поділялися на професійних і аматорів. Перевозити пасажирів, заробляючи на життя, мали право тільки професіонали. Інші ж возили себе й свою родину, насолоджуючись технічними можливостями своїх авто, або були учасниками спортивних перегонів. Під час таких змагань бралася до уваги не тільки вправність водія. Кожен спортсмен мав бути чесним і глибоко порядним, хизуватися дорогим авто вважалося неприпустимою невихованістю, засуджувалася пихатість.

Із появою автомобілів прийшли з французької мови слова «шофер» і «гараж». На початку двадцятого століття майже всі київські гаражі були переважно прокатними й розміщувалися в центрі. Деякі власники особняків чи прибуткових будинків мали гаражі на своїх садибах. У місті діяли численні ремонтні майстерні, існували десятки представництв фірм-виробників, прокатні пункти, магазини. Продавалися автомобілі, назви яких відомі й сьогодні: «Мерседес», «Опель», «Форд», «Пежо».

Навесні тисяча дев'ятсот тринадцятого року в Києві відкрилося кілька автобусних маршрутів. Автобуси курсували між сучасними Європейською площею й Олімпійським стадіоном, щоранку подавалися на залізничний вокзал – до прибуття ранкових потягів. Товариство швидкої допомоги мало шість санітарних карет і два санітарних автомобілі, які по жертвували для киян відомі меценати Анатолій Родзянко й подружжя Харичкових.

Із початком Першої світової війни значна частина автомобілів була реквізована урядом для потреб армії та загонів Червоного Хреста.

Сьогодні завдяки автомобілям кияни мають змогу бути мобільними, комфортно пересуватися містом. Однак постійне збільшення кількості машин стає серйозною проблемою для столиці. Та це вже інша історія.

(452 слова)

За Д. Малаковим



## 47. Легенда про Чорне море

Давно це було. Жив на світі казковий богатир, сили нечуваної, сміливості небаченої. Мав він зброю дивовижну – чарівну золоту стрілу. Та не тим стріла славилась, що була з чистого золота викута, коштовними каменями прикрашена, а тим, що мала чудесну властивість. Варто було богатиреві взяти свій лук, натягти тугу тятиву – і летіла стріла на край світу з такою швидкістю, що людське око не помічало польоту її. І там, де вона пролітала, спалахувало повітря, закипала вода, плавилася земля, гинуло все живе.

Страшна це була зброя. На щастя, була вона в надійних руках. Богатир був людиною чесною, справедливою і вогненною стрілу без потреби до рук не брав. На інші країни він не зазіхав, а на його вітчизну вороги не нападали – боялись.

Багато-багато років жив на землі цей богатир і невсипуче беріг чудодійну стрілу. Та ось настав час розставатися йому з життям. Задумався богатир: кому передати стрілу? Чи є в світі людина, якій можна було б довірити стрілу, не побоючись, що вона використає її на шкоду людству? Не можна залишити на землі вогненну стрілу, бо злі люди, заволодівши такою страшною зброєю, можуть підпалити весь світ і зруйнувати його.

І вирішив богатир сховати чарівну стрілу, та так, щоб її ніхто не зміг знайти протягом тисячоліть! І лише тоді, коли люди навчаться цінувати й берегти мир, – тоді вони знайдуть стрілу, щоб використати її чудодійну силу в мирній праці.

Покликав богатир синів своїх і говорить їм:

– Діти мої, я старий і тяжкохворий. Недовго лишилося жити мені на світі.

Відімкніть підземелля ось цими ключами, візьміть золоту стрілу і киньте її посередині Чорного моря.

Виконуючи волю вмираючого батька, сини тієї ж ночі вирушили в дорогу.

Зійшли брати на сині гори, піднялися до блакитного неба, і перед їхніми очима далеко внизу розкинулося величезне, безкрає море. У його тихих водах відбивалося велике червоне сонце, що саме сходило.

Це було Чорне море.

І раптом брати відчули, що шкода їм розлучатися з дорогоцінною стрілою. І вирішили вони не викидати таке багатство в море.

А коли б вони мали вогненну стрілу, то завоювали б підкорили б усі країни, які вони знають, збудували б на вершині гори великий замок, взяли б собі за жінок найкращих у світі красунь...

І домовилися брати, що сховають стрілу в горах, а батькові скажуть, що виконали його волю. Так і зробили.

Проте батько якимось чином розкрив їхній намір і з обуренням накинувся на своїх синів.

Тоді сини, переконавшись, що неможливо залишити за собою чудодійну зброю, знову вирушили до берегів далекого моря і з жалем виконали наказ батька.

Вогненна стріла впала в морську безодню. Потемніло від гніву море, закипіли, захвилювалися його тихі води.

І відтоді не може заспокоїтися Чорне море. Трапляється, завирує воно, заклепоче, здійме величезні хвилі, марно намагаючись викинути з глибин своїх смертоносну зброю.

(452 слова)

З книги *«Легенди Криму»*

#### 48. Українське бойове мистецтво

Раніше я думав, що термін «бойове мистецтво» стосується лише азійських країн, зокрема таких, як Китай, Японія, Корея, В'єтнам. Однак не так давно мені до рук потрапила книга В. Пилата «Бойовий гопак». Автор доводить, що в Україні існувала своя бойова техніка, яка нічим не поступалася провідним стилям одноборств.

Багато дослідників вважають, що знаменитий український танець гопак є системою складних силових рухів, які були елементами рукопашного бою наших предків і за своєю складністю навіть перевищували арсенал східних бойових мистецтв. Гопак – це досконала техніка, блискавична швидкість, потужні удари рук та ніг, сталева стійка, а головне – тактика, яка спантеличує супротивника, не залишаючи йому ніякої можливості на адекватну відповідь. Якщо додати до цього фізичні дані середньостатистичного бійця системи «бойовий гопак», то мимоволі стане шкода людину, яка може стати його суперником. Адже ті люди, які досконало відпрацювали бойовий гопак, загартовані як фізично, так і духовно, тому є практично непереможними. Зазирнемо глибше в розмаїття прийомів бойового гопака, щоб уявити собі, як відбувався бій. Гопак в основному застосовували козаки під час воєнних дій, тому тактика була або оборонною, або атакувальною. Оборонна тактика полягала в тому, щоб віртуозними рухами рук і ніг захистити себе та блокувати дії нападника. Атакувальна тактика – це блискавичний напад на супротивника і його швидке знешкодження.

Кожен прийом мав свою назву й потребував доброї муштри. Особливою родзинкою серед ударів була гопаківська

«розніжка». Цей знаменитий елемент українського танцю є унікальним – він не зустрічається ніде в світі. Суть його полягає в тому, що танцівник присідає, потім стрибає і в повітрі робить шпагат. Цінність такого бойового прийому виявлялася в тому, що він давав змогу уразити двох супротивників одночасно. Своєрідну техніку ведення двобою передають такі елементи гопака, як «повзунці» й «присядки», які виконуються в багатьох українських танцях. Така танцювальна манера пересування була характерною рисою козацького бойового мистецтва і давала змогу бути в бою динамічним, рухливим, менш уразливим для ворога. Рухаючись легко, ніби танцюючи, козаки мали значні переваги над супротивником і могли наносити удар з найнесподіванішого боку.

Усесвітньо відомий танець гопак зберіг, на думку фахівців, основні елементи давнього бойового мистецтва українців, яке сучасною мовою називають «стрибкова система віддаленого бою». Як зазначають знавці бойових одноборств, па українського танцю – це доведені до досконалості акробатичні рухи, які переважають своєю складністю відомі східні техніки. Успішне оволодіння різними прийомами бойового мистецтва, відомого під назвою «гопак», давало змогу нашим пращурам виявляти чудеса майстерності.

Відродження бойового гопака почалося з 1985 року. Володимир Пилат систематизував знання, які йому вдалося зібрати від українців – майстрів поединку. Він зазначав, що значну частину техніки бою розшифрував завдяки дослідженню українських народних танців, насичених багатством бойових рухів. Знаний фахівець східних одноборств Анатолій Попович підкреслює, що бойове мистецтво є елементом культури будь-якої нації, втіленням її національного духу, бо ґрунтується на рідних для воїна традиціях, відчуттях, світосприйманні.

Сьогодні український танець «Гопак» викликає захоплення у глядачів усього світу.

(451 слово)

За С. Айрапетовим

#### 49. Тварини України, що зникли

За княжої доби було в лісах і степах дуже багато різних тварин. З оповідань князя Мономаха знаємо, що він полював на турів. Своїми розмірами дикий бик тур перевершував домашнього. Як подають давні описи, у довжину він сягав трьох метрів, у висоту – майже двох, важив же від 800 кг до тонни. Шерсть тур мав чорно-брунатну. Уздовж лінії хребта завжди проходило світле пасмо, а на голові була рудувата кучерява гривка.

Найбільше ж очевидців вражали роги: великі, розлогі, ліроподібно вигнуті, вони сягали майже 80 см завдовжки.

Водилися тури переважно в мішаних лісах, особливо у вологих і заболочених місцинах. Археологи знайшли рештки турів на київській Оболоні. Первісно ж тури жили й у лісостепах, нерідко заходили в степи. Пишуть, що стадом турів верховодила стара туриця. Бички-доростки збивалися в окремі стада. Старі ж бики були більше самотниками.

Пересічна тривалість життя тура становила років із п'ятнадцять. За умови, звісно, що його ніхто не вполював.

Сім-вісім тисяч років тому люди взялися за одомашнення турів. Уся велика рогата худоба походить від них. В околицях Умані, скажімо, ще в ХІХ столітті, коли гнали волів до води, говорили, що йдуть «напувати турів».

Відколи людина навчилася полювати, тур лишався особливо бажаною здобиччю. Хоч уполювати його було справою нелегкою. І настільки, що це прирівнювалося до військових подвигів. А м'ясом одного тура можна було нагодувати цілу князівську дружину.

Полювання скорочували поголів'я турів. Та справжнім стихійним лихом для цих тварин стало винищення лісів задля збільшення оброблюваної землі. Якщо в ранньому Середньовіччі ліси вкривали три чверті території Західної Європи, то в пізньому цей показник знизився в кілька разів. Турам просто забракло місця під сонцем.

З плином часу про тура стали забувати навіть у тих краях, де він водився найдовше.

На заході Європи тура плутали із зубром, а на сході по ньому залишилися лише згадки в давніх піснях, звичаях, а також назвах сіл, рік та урочищ. Села Тур, Тур'ї Ремети, Турички, Туропин, Туровичі, містечко Турійськ, річка Турія – усе, що залишилося на нашій землі від грізного дикого бика, який кілька сотень років господарював у прадавніх диких пущах.

Здавалось би, на цьому можна було б поставити крапку в історії тура. Але у 20–30-х роках минулого століття вона набула несподіваного продовження. У Німеччині тоді якраз панувала мода на все расово чисте. Двоє братів, Хайнц і Люц Геки, палкі прихильники нацизму, узялися за відтворення турів. У зоопарках Мюнхена й Берліна вони почали схрещувати ті породи великої рогатої худоби, які, на думку братів, зберегли найбільше рис дикого бика. Однак ані розміру тура, ані величини його рогів – що їх так яскраво змальовано в давніх описах – досягнути не вдалося.

У науковому світі поставилися доволі скептично до цих експериментів. Виведену Геками породу в ліпшому разі називають «новий тур», частіше ж просто й невибагливо: «корова Гека». Сьогодні побачити її можна в деяких європейських заповідниках. У Франції, наприклад, існує навіть «Ферма турів», де розводять цих тварин і показують наївним відвідувачам. Чому наївним? Бо справжні тури вже давно вимерли.

(486 слів)

За Б. Завітієм

## 50. Життєдайний сік Землі

Нині всім добре відомо, що без води неможливий будь-який прояв життя. Це – найцінніший «мінерал життя», на долю якого припадає до 90 відсотків будови організму. Вода забезпечує фізіологічні, біохімічні, хімічні процеси в організмі всієї живої природи на Землі.

Без води не можуть функціонувати ні промисловість, ні сільське господарство. Але при цьому вода має відповідати належній якості. Вона має космічне, геологічне, кліматичне, енергетичне, санітарно-гігієнічне, лікувальне, естетичне значення.

Кожне джерельце – то живильна кров Землі. Усі вони невтомні трудівники: озеленюють і вічно омоложують луки, поля, ліси, поновлюють її щедровитість. Не випадково говорять, що краплинка води дорожча за діамант.

Не тільки корисні копалини вичерпуються, а й ресурси питної води істотно зменшуються. Часто себе втішаємо й обнадіюємо, що запаси прісної води поновлюються, та з питною водою далеко не все в порядку. Коли не задумуєшся, то здається, що з цим даром природи ніби все гаразд, безпроблемно. Насправді ж як це далеко від реальності! Нині дефіцит води – одна з глобальних проблем сьогодення. Це передусім стосується прісної води. А ще цивілізація доби не завжди ощадливо її використовує. До того ж на початку ХХ століття на Землі жило близько півтора мільярда людей, а нині їх уже понад шість мільярдів. Навіть важко собі уявити всю кількість щоденно спожитої води. Але й господарювання цієї маси людей аж ніяк не можна назвати раціональним щодо користування водними ресурсами. Це кожен добре знає по собі.

Ресурси прісної води розподілені на земній поверхні й у надрах Землі дуже нерівномірно. В одній частині земної кулі люди страждають від повені, а в іншій – від посухи. Уже сьогодні в умовах постійної нестачі води мешкає не менше 1,1 млрд осіб, а понад 2 млрд регулярно відчувають «водяний

стрес». Розв'язання проблеми дефіциту прісної води потребує численних наукових розробок у багатьох галузях науки. Уже до 2025 року майже половина населення Землі страждатиме від нестачі прісної води, що призведе до масової міграції з країн, недостатньо забезпечених водою (переважно – тих, що розвиваються). Інші держави змушені будуть розв'язувати надзвичайно складні питання: що, де і як саме робити, аби не «захлинутися» потоком біженців від водяного дефіциту. При загостренні дефіциту на світовому ринку торгувати водою, як сьогодні торгують нафтою, нереально через великі обсяги споживання прісної води.

Учені прогнозують: на світовому ринку прискорено розвиватимуться сектори інтенсифікації водовикористання, водозберігальні, водоефективні, водоохоронні технології.

Хіба важко зрозуміти, що наше ставлення до водного дару має стати камертоном чистоти до життєдайного соку Землі як Божого дару! Візьміть ці слова як пам'ять на все життя.

(448 слів)

За С. Костенком

## 51. Учитель – людина з великої літери

Усі дороги – від шкільного порога. Початок усіх професій – у шкільному класі. І ніхто ніколи не замислюється, що успішні й не дуже успішні люди повсякчас і скрізь послуговуються працею вчителя.

Ключ до всіх духовних багатств світу – у нього, шкільного наставника. Оскільки він, шкільний учитель, повів нас у світ знань, допоміг обрати з тисяч свою дорогу в житті, навчив не лише премудрощів шкільних предметів, а й найскладнішої з наук – бути людиною. Тому стільки глибоких почуттів у словах «мій учитель», які говорять люди різного віку й життєвого досвіду в усіх куточках світу. Саме до вчителя спрямовані найкращі слова вдячності за те, що він робить для дітей, для справи виховання.

Учителі – це те джерело сили, яке змушує рухатися машину суспільства. І якщо в них не вистачить терпіння, часу, таланту, машина ця заіржавіє й зупиниться в мертвому заціпенні.

Учитель творить Людину. Ці святі слова можна сказати тільки про матір і батька. Учитель же не лише сприяє засвоєнню знань, він виховує, очищає від бруду й сміття образ Божий у дитині. Але на якому етапі стався збій, чому люди стали втрачати людське, людяність, чому все тепер вимірюється тільки матеріальними благами, грішми? Хіба цьому нас учили?! Ні.

Я пам'ятаю багатьох своїх учителів, але згадую не зміст їхніх уроків, а щось характерне, індивідуальне, притаманне кожному з них: жести, ходу, манеру вести урок, а найбільше очі – погляд їхніх очей. Я щаслива, бо ніколи не відчувала, що мої вчителі дивилися на мене зверхньо. Тому потай у душі хотіла бути такою ж розумною, доброю й лагідною до всіх, як вони, такою неквапливою й поважною...

Фах учителя – дуже складний і відповідальний. Він вимагає серця чистого, чуйності великої, бо на педагога дивиться молодь. Його почуття відчувають нічим не затьмарені молоді серця. І лише від учителя залежить, що з ними зробити й куди спрямувати. Усі вчителі Землі однаково прагнуть того, щоб молодь була сильною, розумною, меткою. Прикладом самовідданого служіння дітям є Песталоцці й Сковорода, Корчак і Сухомлинський і багато інших відомих світу і відомих лише в маленьких школах учителів.

Учитель... Яке звичайне і яке велике це слово! Той, хто вчить, хто збагачує розум і душу молодій людині, хто відкриває перед нею невичерпну силу знань і безсмертних моральних цінностей. Частинка його серця, його самого буде в твоєму житті вічно світити й допомагати вижити в найскладніші часи. Пролетять роки, але пам'ять повертатиме нас до найкращої пори життя – шкільної. І це завдяки вам, дорогі вчителі.

Не вчора сказано, що у вчителя немає святішого обов'язку, ніж бути оберегом моральних і духовних надбань свого народу, сівачем і продовжувачем кращих традицій розумного й доброго, щоб воно стало вічним. Людина будь-якої професії пройшла через турботливі руки й добре серце вчителя. Дуже влучно сказав великий гуманіст Іван Франко: «Учителем школа стоїть». Так було і буде завжди.

(457 слів)

За О. Савченко

## 52. Атлантида: легенда чи дійсність?

Атлантида! Мабуть, важко знайти людину, яка б ніколи не чула про легендарний острів. Суперечки про нього не затихають уже два десятиріччя.

Про Атлантиду, таємничий материк, похований десь на дні океану, написано чимало різних наукових праць і пригодницьких творів, висунуто понад тисячу сімсот теорій про її місцезнаходження й причини безслідного зникнення. Та чи справді безслідного?

Видатний учений Давньої Греції Платон у своїх творах посилається на афінського державного діяча й поета Солона,

якому один єгипетський жрець розповів про велику країну атлантів, що існувала і навіть воювала з греками за дев'ять тисяч років до Платона. Античні автори під Атлантидою розуміли державу, яка знаходилася на одній стадії розвитку із Грецією, воювала з нею. Під час однієї з воєн вона загинула в результаті грандіозної катастрофи.

За цими досить скупими відомостями, країна атлантів була розташована на крайньому заході, за Гібралтарською протокою.

Як писав Платон, це була велика й багата країна з дуже розвиненим для тих часів господарством і великими, багатолюдними містами. Мальовничу, укриту лісом країну перетинали численні зрошувальні канали. Атланти становили федерацію з десяти царств, вони підкорили весь захід Європи й намагалися захопити стародавні Афіни й Єгипет. Та афіняни в запеклій боротьбі завдали поразки військам атлантів. І ось усього лише за добу могутня держава назавжди зникла від землетрусу страшної сили.

Чи не є Атлантида однією з тих чарівних вигадок, на які так багаті стародавні грецькі легенди? Дехто з учених стверджує, що це витвір людської фантазії: навряд чи материк може безслідно зникнути за одну добу.

Проте більшість учених вважає, що Атлантида існувала, бо, як кажуть, диму без вогню не буває. Адже знайшли археологи залишки стародавньої Трої, яку так само вважали колись витвором фантазії Гомера. Розкопки довели, що рівень культури троянців, які жили багато тисяч років тому, був досить високий. А щодо Платона, то він – серйозний автор, а не казкар.

Де шукати Атлантиду?

Кращим доказом реального існування Атлантиди була знахідка залишків її матеріальної культури.

Багато авторитетних учених вважає, що Атлантиду слід шукати десь на дні Атлантичного океану в його центральній частині між Європою і Північною Америкою. Адже, мовляв, і Платон вказував, що саме там містилася ця земля. Стверджуючи свої думки, учені посилаються на те, що в Європі й Північній Америці є багато однакових видів рослин і тварин.

На думку інших, потепління в Європі зумовлене проривом до її берегів теплої течії, що стався внаслідок того, що океанські води, які піднялися, прорвали перешийок і затопили Атлантиду. Не всі мешканці загинули під час страшної катастрофи. Частина їх дісталася до берегів Америки, інша переправилася до Європи... Мова басків, що живуть у Піреней-



ських горах Іспанії, не схожа на жодну з європейських і надзвичайно подібна до мови деяких індіанських племен.

Отже, можливі й нові знахідки подібного роду. Але де вона, таємнича держава Атлантида, покажуть подальші дослідження.

(448 слів)

За Г. Скарлатом

### 53. Винайдення дзеркала

Під час розкопок руїн стародавніх міст Вавилону і Ніневії, які існували ще багато тисячоліть тому, археологи знайшли невеликі металеві пластини. Це й були перші дзеркала. У давнину дзеркала вироблялися з міді, срібла й бронзи. На території нашої країни їх виготовляли зі сталі. Проте металеві поверхні старовинних дзеркал швидко тьмяніли, а часом навіть бралися іржею. І нічим цьому не можна було зарадити.

Коли скловари навчилися виготовляти прозоре скло, хтось здогадався покривати ним поверхню дзеркал. Скло захищало метал від іржі, і тоді дзеркала набували привабливішого вигляду. Але минав час, і вони також тьмяніли, до того ж були важкими й незручними.

Справжні скляні дзеркала почали виготовляти п'ятсот років тому у Венеції, на острові Мурано. Венеціанські ремісники замість металевої пластини брали скло й один його бік вкривали тоненьким листом олова. Олово заливали ртуттю, утворюючи розчин, який називався амальгамою. Тоненька плівочка амальгами олова міцно прилипала до скла. У той час ще не вміли робити великі дзеркала і вони були маленькі, але коштували дуже дорого.

Як важливий елемент меблювання й декору, дзеркало потребувало відповідного обрамлення. У дзеркальній рамі було відображено талант художника, смак і майстерність ювеліра, особливості національного колориту країни, де вона виготовлялася.

Наприкінці XVI століття, піддавшись моді, французька королева Марія Медичі вирішила оздобити дзеркалами стіни свого кабінету. Для цього у Венеції було придбано сто дев'ятнадцять дзеркал. На знак подяки за таке велике замовлення венеціанські майстри подарували королеві унікальне невелике дзеркало, зроблене не зі скла, а з гірського кришталю. Золоту раму прикрашали смарагди й інше коштовне каміння. Тривалий час дзеркало вважалося державною цінністю Франції.

Венеціанські майстри часто оздоблювали оправы дзеркал візерунками з кольорових скелець і навіть самоцвітів. Дзер-

кала з острова Мурано охоче купували в Англії, Німеччині, Франції. Французькі аристократки носили маленькі дзеркальні шматочки на шиї як намисто, заправляли їх у високі зачіски, нашивали на святкове вбрання.

Протягом довгого періоду виробництво дзеркал було одним із найшкідливіших виробництв. Ртуть, випаровуючись, повільно отруювала організм робітника. Нині замість ртуті для покриття дзеркал застосовують спеціальний розчин срібла. А щоб така плівка довше й міцніше трималася, її вкривають тонким шаром фарби.

Як бачимо, дзеркало має давню й цікаву історію. Зараз ми навіть уявити не можемо своє життя без нього. Дзеркало потрібне в наших оселях, у перукарнях, автомобілях. Дзеркала є важливим елементом маяків, які темними ночами вказують шлях мореплавцям, застерігаючи від мілин і підводних скель. Без дзеркала не було б прожекторів, яскраві промені яких у роки війни допомагали охороняти небо нашої країни, а нині, у мирний час, освітлюють вулиці, будівельні майданчики, на яких не припиняється робота протягом усієї доби. Освітлюють вони хлібний тік під час обмолоту зерна, залізничні колії на великих вузлових станціях і заводські подвір'я в години нічної зміни. За допомогою дзеркал, які вмонтовано в перископи, моряки-підводники обстежують поверхню моря. Маленьке дзеркальце допомагає лікарям обстежити хворого, урятувати комусь життя.

(451 слово)

*Із Інтернету*

## 54. Підводні будівлі

Відповідно до прогнозів ООН, уже в другій половині нашого століття на Землі проживатиме понад дванадцять мільярдів осіб. Якими можуть бути наслідки перенаселення для людства?

Дискусії науковців із цього приводу тривають уже кілька століть. Цю проблему заперечували й підтверджували десятки разів. У новому тисячолітті оптимістичні прогнози щодо достатньої кількості продовольства пов'язують зі стрімким розвитком сучасних аграрних технологій. Продуктів харчування повинно вистачити всім, важливо, щоб люди раціонально їх використовували. До того ж для боротьби з голодом на планеті вчені розробляють синтетичну їжу.

У контексті перенаселення нашої планети з'явилася нова проблема: де житимуть і чим дихатимуть земляни, яких до кінця століття буде понад п'ятнадцять мільярдів? Нині на

одну людину припадає близько півтора гектари суходолу (включно з пустелями й горами). Однак, за прогнозами вчених, через кілька десятиліть цей показник скоротиться втричі, і щільність населення буде приблизно такою, як у нинішній Індії. За таких обставин уже не йдеться про зелені насадження, які є конче необхідними для планети, – вистачило б місця для життя. Цілком реальною є нестача кисню в атмосфері.

Учені, які вважають імовірним такий розвиток подій, звернули увагу на Світовий океан, який становить дві третини нашої планети. Розширення ареалу мешкання людини вже сьогодні відбувається за рахунок зведення штучних островів. Однак створювати їх можна тільки на невеликій глибині, а людство потребуватиме набагато більше місця – весь океан, який потрібен і як територія для проживання, і як джерело кисню.

Ще в шістдесяті роки минулого століття відомий океанолог Жак-Ів Кусто встановив на глибині десяти метрів перші підводні будинки, де люди перебували місяць. Через деякий час американські акванавти довели, що можна прожити півтора місяці на глибині шістдесяті метрів. Команда Кусто ставить новий рекорд – сто десять метрів, та американці знову б'ють його – сто вісімдесят три метри! Потім відбувається витік повітря, виклик аварійної команди й довга пауза в освоєнні моря для проживання людини, яка розтягується на півстоліття.

Сьогодні вчені продовжують досліджувати можливості життя людини під водою: розробляють технології для підводного дихання, створюють будівельні матеріали для зведення домівок на великій глибині.

А для підводних будинків потрібні особливі матеріали! Адже міцний бетон і метал, які з успіхом використовуються в будівництві на суходолі, виявляються ненадійними на глибині понад кілометр, коли через маленьку тріщину тиск води здатен розмити всю конструкцію. Проте досить крихкий матеріал – скло – має одну дивовижну особливість: якщо порожнистий скляний шар опустити в воду, то з кожним метром він стає міцнішим. Спеціалісти називають це феноменальне явище глибинним загартуванням.

Першу дослідну модель майбутнього шару-житла було виготовлено зі спеціального сорту скла й випробувано на глибині три з половиною тисячі метрів. Скло витримало тиск.

Нині подібні дослідження проводяться голландськими, американськими, японськими, італійськими вченими. На думку спеціалістів, у найближчі тридцять років здійсниться

спроба звести в центрі Атлантики місто-станцію з квартирами, магазинами, інститутами, заводами, лікарнями.

Такі експерименти є цілком реальними, хоча нам досить комфортно жити під сонцем.

(453 слова)

За Н. Воронцевою

## 55. Північне сяйво

Небо, розцвічене холодними блискучими кристалами, що переливаються всіма відтінками веселки, – це чи не чудо? Це не чудо, це природне явище, і ім'я йому – полярне сяйво.

Полярне сяйво – це незвичайне світлове явище, що утворюється час від часу у верхніх шарах атмосфери Землі. Воно виникає у вигляді низки різнокольорових смуг, які можуть змінювати свій колір і розмір. Через те, що таке явище протягом століть спостерігають жителі полярних областей Північної півкулі, його часто називають північним.

Виникає це унікальне видовище через взаємодію космічного випромінювання, що проникає у верхній шар атмосфери, з магнітним полем нашої планети. Космічне випромінювання проникає в зони, які мають форму кілець, що оточують полюси Землі. Частинки газів зі складу атмосфери (кисень, водень, гелій) зіштовхуються із зарядженими частинками сонячного вітру – потоками часток сонячних атомів, що летять у космосі з великою швидкістю. Саме ці зіткнення викликають таке яскраве світіння, яке раніше вважалося дивом. Прадавні люди вважали північне сяйво відблисками копій міфічних небесних велетнів, що сходяться у двобої.

Форми, що їх набуває північне сяйво, можуть бути різноманітними: дуга, стрічка, інколи навіть корона або просто пляма. Північне сяйво не пересувається небосхилом. Центр його залишається на постійному місці. Форма ж повільно змінюється, що супроводжується пульсаціями світла й неясними світловими спалахами.

Ці кольорові смуги мають ширину до ста шістдесяті кілометрів, а довжину – до тисяча шестисот кілометрів. Танцюючи в темному небі, північне сяйво нагадує язика полум'я – видовище, яке зачаровує й чарує. Північне сяйво відбувається на Землі, але викликане воно процесами, що відбуваються на Сонці.

Полярне сяйво може набувати багатьох кольорів, що свідчить про широкий спектр випромінювання: білий, жовтий, зелений, блакитний, фіолетовий і червоний кольори різної інтенсивності. Глибина «пірнання» заряджених частинок в

атмосферу визначає колір і яскравість саява. Також яскравість кольору залежить від того, атоми якого газу «траплять-ся на шляху» зарядженим частинкам.

Це дивовижне небесне світіння люди спостерігають із найдавніших часів. Деякі шибайголови вирушали в подорожі на Північ, незважаючи на небезпеку, лише задля того, щоб на власні очі спостерігати чарівне видовище.

Спостерігати полярне саяво найкраще за безхмарного неба й темної пори доби. Крім того, обов'язковою умовою для спостереження за північним саявом є ясний, морозний вечір у період із жовтня по січень, а також знаходження спостерігача за містом – удалині від міських вогнів.

Видно саяво найкраще на острові Ісландія, на території Норвегії, Канади, архіпелагу Шпіцберген. В Європі лютий вважається місяцем, найсприятливішим для спостереження небесної краси. Завдяки певним небесним антициклонам небо в цей час зазвичай ясне й чисте.

На Північному полюсі північне саяво буває майже щоночі, у Скандинавії і Північній Америці – від двадцяти до двохсот разів на рік. П'ять–десять разів на рік північне саяво буває на широтах Парижа й Лондона. Один раз північне саяво спостерігали навіть у Мехіко.

Земля – не єдина планета, де буває північне саяво. На Юпітері небеса в районі Північного полюса палахкотять ще грандіозніше.

(453 слово)

*За А. Давидовим*

## 56. Підземний мешканець

Підійшов я до невеликої калюжі серед поля. Раптом із неї зірвалися качки й хутко полетіли. Я ступив крок, щоб розгледіти, якої вони породи.

Аж ось біля моїх ніг, просто з-під землі, нагорнувши купку вологого ґрунту, вилазить невеличке чорне звірення. Усе мокре, чудернацьке, ще й насилу пересуває лапами. Та й лапи в нього дивної форми, особливо передні. Воно ними, неначе веслами, по землі гребе.

Ти диви, кріт виліз на світло!

Чому ж це він опинився на поверхні, коли завжди живе під землею й значно краще там себе почуває? А, ясно, у чому справа. Його, небораку, несподівано залило водою під землею. От він із переляку прожогом і вистрибнув сюди. Бач, кріт не дарма поповз на горб, щоб схватись якомога далі від калюжі. Знесилений він, мокрий, змерз на повітрі.

Я обережно взяв крота в руки, роздивився уважно, обігрів трохи, виніс на горб і пустив. Він так моторно зарився в землю, ніби туди враз пірнув. Тільки купка землі лишилась. От техніка!

А уявіть собі, що кротові треба було б усю землю зі своїх ходів викидати нагору. Тоді б він вигортав її цілі вагони.

Як відомо, кріт риє під землею дуже довгі проходи, такі собі підземні дороги. Прокладає метро без рейок, а землю не вивозить нагору.

Під землею він постійно живе, плодиться, навіть бої провадить зі своїми сусідами-кротами.

То куди ж він діває землю? Це дуже цікаво...

От коли інженери почали думати над проектом підземного човна, у них виникло складне запитання – куди ж дівати землю, яку ритиме ця машина на великій глибині. Хіба ж можна таку страшну кількість ґрунту вигорнути на поверхню?

Тоді вони й зацікавилися життям крота. Варто було пильно дослідити, як мандрує цей вічний підземний житель своїми лабіринтами.

Зробили так: упіймали крота й пустили його в довгий дерев'яний ящик, повний міцно утрамбованої землі. Звичайно, кріт миттю пірнув під землю. А в цей час ящик просвітили наскрізь рентгенівським промінням. І на спеціальному екрані перед очима дослідників розкрилася вся картина підземної роботи крота.

Виявилось, що кріт спочатку дробить землю зубами, ніби свердлить її, і гребе сильними передніми лапами. Далі, за допомогою шиї, плечей і тих-таки передніх лап, впресовує, утрамбовує землю в стіни прогризеного, проритого ходу. Таким чином, кріт досить швидко посувається під землею, одночасно ласуючи черв'яками, личинками, жуками, що живуть у землі. Тепер зрозуміло, чому в крота такі сильні, міцні м'язи на шиї.

Отож, побачивши, як працює кріт, повчившись у нього, інженери так і машину свою зробили, що вона землю впресовуватиме в боки тих ходів, які прогризатиме спеціальний прилад.

Адже відомо – коли люди починали будувати літак, вони так само пильно досліджували політ птахів, кістяк птаха, будову й розташування на ньому пір'я. Це допомогло створити перші літальні апарати, ще тоді не досить досконалі. А тепер вони перетворилися на могутню силу для користі людства.

(450 слів)

О. Копиленко

## 57. Прощання з лісом

Коли після заморозків встановилися сухі, сонячні, тихі зовсім не осінні дні, я поїхав туди, де провів літо.

Я стояв, дивився й не міг надивитися. До чого ж красива наша осінь! З чим її можна порівняти? Не відірвати погляду, на що не подивився б. Он у своїй багряниці червоніє осика. То треба ж так дивовижно розфарбувати кожен листок! Не знайдеш двох схожих. Усі різні: від жовтого до багряного.

Як тихо. І як світло! Яким прозорим став ліс! Він зовсім інший, ніж улітку. Той був якимось кошлатим у своєму буйному розквіті, а цей став суворим. Він немов очистився й за тих в очікуванні того неминучого, що скоро принесе йому час. Настане холод – треба зібратися із силами, щоб вистояти. Треба готуватися, і він готувався, і я відчував, як навколо мене відбувається одвічне таїнство. Він був зайнятий своєю справою, і я боявся порушити його спокій.

У бору сосни ще влітку скинули минулорічні голки, вистелили ними всю землю, і вона стала м'якою і теплою. Самі ж сосни одяглися в свіжу сильну зелень, уже готові до всього, що принесе зима. Тут, у бору, колись було багато боровиків, але тепер, скільки я не вдивлявся, не знаходив. Що ж, усьому свій час. Але я не дуже й шкодував, бо бачив ліс, бачив його таким, якого ще не знав.

Я йшов, зупинявся, дивився на цю первозданну вічну красу і не міг надивитися. Я відчував, що в мені відбувається щось хороше, що мені невимовно відродно серед припишклих дерев, від них віє спокоєм.

Мені подобалося йти в далечінь. І не лякало, що я втомлюся, що зі мною може щось трапитись, що я один.

Якось я зовсім забув про гриби, і раптом на узліссі з ялин і осик упав мені в око великий, з тарілку, ніяк не менше, жовтоголовий підосичник. Тут же в траві зажовтіли ще кілька тарілок. І раптом – білий розкішний гриб. Останній привіт осіннього лісу!

Поступово я відволікся від пошуку й знову ввійшов у тихий світ лісового таїнства, який уперше за моє життя відкрився тут і зачарував мене своїм жовтим світінням. І я вже відчував, що долучаюся до нього, що ще трохи – і я зрозумію щось таке, що до цього дня було недоступним, чого я не знав. Я навіть не здригнувся, як це зазвичай буває, коли з тріском злетіла в декількох кроках від мене глухарка, я спокійно проводив її поглядом, а її довго було видно в просвітах дерев. Немов вона зшивала їх невидимою ниткою.

Я зайшов далеко, а все ще не хотілося повертатися. Але треба було йти. Сонце вже тягне на захід. Я зупинився і кинув прощальний погляд на весь ліс. Він золотів, тихий і сильний.

– Прощай! – крикнув я.

Ай! – відповіла луна.

(443 слова)

За С. Вороніним

## 58. Ластівки

Ще в дитинстві я дуже любив спостерігати за веселими швидкокрилими ластівками. Сховаєшся, бувало, у спекотний літній день у високих житах або на березі річки в запашний траві посеред нескошеного квітучого луку, задивившись на блакитне літнє небо, по якому тихо плывуть пухнасті білі хмари. А високо-високо під хмарами кружляють, купаються в повітрі білогруді швидкі ластівки!

Щоліта під високим карнизом будинку, де проходило моє дитинство, білогруді веселі ластівки ліпили свої гнізда. Я уважно спостерігав, як із країв калюжі носять вони в дзьобах липкий бруд, клеять із нього свої маленькі й охайні житла. Милувався потім, як виводять і годують пташенят. Я близько бачив, як, учепившись за край гнізда, вони годують своїх дітей, що вітають батьків веселим і бадьорим писком.

Життя ластівок пов'язане з життям людини. Ластівки спритно пірнають у відкриті ворота й двері, у відкриті вікна порожніх старих будівель. Ці птахи харчуються виключно комахами. Майже все своє життя ластівки проводять у повітрі – у польоті. Широким своїм ротом вони спритно ловлять літаючих комах.

Ластівки вміють гарно співати. Всядеться пташка на кінець даху, струшуючи довгим хвостом, починає щебетати свою нескладну, але дуже приємну пісеньку.

Між собою ластівки живуть у великій дружбі, ніколи не сваряться, ніколи не заважають одне одному будувати свої гнізда. Трапляється, що в їх гніздо забереться нахаба-горобець. Ластівки неспокійно в'ються навколо гнізда, намагаючись вигнати непроханого гостя. Іноді вони кидають зайняте горобцями гніздо й починають ліпити інше поруч.

Перед зміною погоди, перед грозою ластівки літають низько над землею. Ідеш по дорозі в поле, а над самою дорогою швидко проносяться довгохвості птахи, ловлячи в землі комах. Часто можна бачити ластівок, які літають над самою поверхнею ставка чи широкої спокійної річки. Своєю груд-



кою вони торкаються води, залишаючи на воді круги, які розпливаються. Так вони купаються і п'ють на льоту воду. Я не знаю пташок, які миліші від наших ластівок. Швидким польотом своїм вони оживляють дощове, похмуре чи ясне літне небо. Люди здавна ставляться до ластівок з любов'ю, дали їм таке пестливе ім'я.

Є ще ластівки, які живуть і роблять свої гнізда в берегових піщаних крутих схилах, риють у них глибокі нори. Вони відрізняються сіруватим відтінком оперення від звичайних ластівок.

Зимують ластівки в далекій Африці й щороку повертаються на свою батьківщину. У кінці літа, перед відльотом, вони збираються в невеликі зграйки; їх можна бачити сидячими на телефонних і телеграфних дротяних проводах, на голих, схилених над водою сучках. Повертаються ластівки в рідні краї пізніше за інших перелітних птахів.

«Ластівка на своєму хвості літо приносить», – кажуть люди здавна. Важко зрозуміти, як багато перелітних птахів, зокрема й ластівки, знаходять шлях до своїх старих гнізд. Над лісами, над морями, над високими горами, над широким степом вони пролітають багато тисяч кілометрів, безпомилково знаходять місце, де колись самі народилися.

(440 слів)

За І. Соколовим-Микитовим

## 59. Дельфіни і людина

Дельфіни – одні з найзагадковіших й найунікальніших тварин на нашій планеті. Інтелект цих морських мешканців вважають настільки високим, що їх називають «людьми моря». Учені стверджують, що дельфіни розумніші й кмітливіші, ніж усі інші тварини. Дельфіни плавають винятково швидко, часто можна помітити зграйки дельфінів, які супроводжують пароплави й кораблі.

Дельфіни, як і всі китоподібні, дихають повітрям, періодично з'являючись над поверхнею води, щоб вдихнути повітря через єдину видозмінену ніздрю – дихало, розташоване на тімені. Харчуються переважно рибою й кальмарами, хоча деякі види надають перевагу креветкам та іншим ракоподібним, наприклад, косатки поїдають морських черепах, водних ссавців і птахів.

Після періоду вагітності, що становить, залежно від виду, від дванадцяти до шістнадцяти місяців, народжується єдине дитинча. Мати вигодовує його під водою своїм молоком не менше ніж півроку, а іноді до двох років. Починає відлучати

від материнського молока через шість-вісімнадцять місяців. Максимальна тривалість життя дельфіна – двадцять-двадцять п'ять років.

Дельфіни живуть зграями. Вони завжди допомагають один одному й ніколи не кидають родичів у біді. Ці високорозвинені морські тварини дуже схожі на людей і здатні на самопожертву. Якщо вони з берега чують звуки, схожі на дельфіновий крик про допомогу, кидаються на суходіл, гинучи при цьому.

Більшості дельфінових властива широка амплітуда звуків. По-перше, це імпульсні сигнали двох основних типів: ехолокаційні й ті, що виражають емоційний стан. По-друге, дельфіни видають монотональні звуки, що нагадують свист. У дельфінів деяких видів його частота індивідуальна й використовується для розпізнавання один одного членами зграї. Крім цього, гучність і періодичність свисту передають емоційний стан дельфіна.

Довгий час учених у глухий кут ставило питання про те, як дельфіни сплять. Адже в морі можна легко потонути або стати жертвою нападу небезпечних хижаків. Однак тепер з'ясувалося, що сон дельфінів не схожий на сон звичайних тварин. Під час сну одна півкуля мозку дельфіна відпочиває, а друга – не спить. Таким чином, дельфін завжди контролює ситуацію і в той же час отримує повноцінний відпочинок.

Дельфін і людина фізіологічно дуже схожі між собою. В обох чотирикамерне серце, дихають легенями, вага мозку приблизно однакова. І люди, і дельфіни – теплокровні істоти, і навіть розміри тіла приблизно рівні. Дельфін досягає в довжину півтора-два метри. Людина орієнтовно має теж такий зріст. Існує версія, що колись у далекому-далекому минулому в дельфіна й людини був спільний пращур. У ході еволюції дельфіни залишилися у водному просторі, а людина вийшла на суходіл, втративши деякі унікальні здібності.

Доброзичливе ставлення дельфінів до людини – досі не з'ясоване явище. Складається таке враження, що дельфіни вважають нас за своїх родичів. Вони щиро радіють зустрічі з людиною, вітають стрибками з води, абсолютно не бояться нас.

Дельфін, який рятує своїх родичів часто ціною власного життя, так само поспішає на допомогу й людині. Зафіксовано багато випадків, коли ця розумна істота витягує на берег людину, яка потопала, рятує від смертельно небезпечної акули, показує дорогу морякам, що заблукали.

(454 слова)

За М. Косарем

## 60. Храми в скелях

Ця територія Кримського півострова зберігає безліч таємниць минулого, а тутешні пам'ятки Середньовіччя найменш вивчені в Україні.

Давнє городище Тепе-Кермен розкинулося на висоті понад п'ятсот метрів на вершині гори, що вже з десятків мільйонів років височіє над Качинською долиною. На плато площею в один гектар зосереджено понад двісті п'ятдесят печерних споруд. Так описав Тепе-Кермен німецький мандрівник-учений, відвідавши Крим у кінці XVIII століття: «Це замок гірської вершини, висока масивна гора у вигляді цукрової голови, на вершечку якої й нині видніються залишки фортеці глибокої давнини. Уся скеля вкрита численними гротами й печерами, розташованими в особливому порядку».

У перекладі з кримськотатарської Тепе-Кермен означає «пагорб-фортеця», або ж «фортеця на вершині». Укріплення було закладене орієнтовно в шостому столітті для зміцнення північних кордонів Візантійської держави. Існує версія, що Тепе-Кермен заснували ченці – переселенці з південних районів цієї країни.

Приблизно в десятому столітті укріплення набуло рис класичного середньовічного міського центру: поселення обвели потужними оборонними мурами, з'явилися перші наземні кам'яні будівлі. Більшість приміщень слугували хлівами для худоби, продовольчими й військовими складами й навіть цистернами для зберігання води. Сім століть місто проіснувало як укріплений населений пункт, а на початку чотирнадцятого століття було практично знищене загонами Золотої Орди.

До сучасного Тепе-Кермена, де й сьогодні можна зустріти поодиноких мешканців, ми діставалися стежками через дубовий ліс і порослу чагарниками галявину. Важкий підйом винагородив нас казковим пейзажем Кримських гір і жовтогарячим заходом сонця, від якого засніжені вершини мовби світилися зсередини.

Не без зусиль знайшовши нічим не примітний напівзасипаний вхід до першої пам'ятки – скельного храму, якому понад десять століть, – ми з непідробним благоговінням першовідкривачів зайшли всередину. Побачене приємно вразило: перед нами була не скромна невелика печера, а доволі просторе й світле приміщення з кількома нішами в підлозі й численними висіченими хрестами на стінах. Збереглася унікальна кам'яна купіль із колонами, у якій здійснювався обряд хрещення. Цікаво, що печерний храм цього типу важко знайти не тільки на Кримському півострові чи в Україні, а й в усій

Східній Європі! Цілковиту унікальність пам'ятки підтверджує той факт, що схоже інтер'єрне оздоблення трапляється лише в кількох печерних храмах сучасної Туреччини й Сирії. Крім того, на стінах церкви археологи минулих часів виявили численні напівзатерті написи грецькою, вірменською, староєврейською мовами. Нині ж старовинні графіті віднайти складно, натомість є написи, викарбувані сучасними відвідувачами. І ніяких охоронних табличок немає.

Крім цього культового місця, на гірському плато сьогодні можна побачити ще кілька печерних храмів. Найкраще збережений із них – так звана церква з ризницею, датована дванадцятим–тринадцятим століттями. Нині достовірно відомо, що сакральні споруди Тепе-Кермена не пустували й після загрози міста, їх активно використовували грецькі мешканці навколишніх долин і монахи-відлюдники.

Проте серед мандрівників Тепе-Кермен славиться не тільки пам'ятками старовини, а й неймовірним краєвидом, який відкривається з вершини плато. Усі, кому випала нагода зустріти тут схід чи захід сонця, не забудуть цього мальовничого видувища ніколи.

(454 слова)

За О. Апостоловим

## Зміст

ДО ВЧИТЕЛІВ . . . . .	3
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ . . . . .	4
МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ . . . . .	6
ОЦІНЮВАННЯ ПЕРЕКАЗУ . . . . .	8
ПОРАДИ УЧНЯМ . . . . .	15
ТЕКСТИ ДЛЯ ПЕРЕКАЗІВ . . . . .	16
1. Багатство української мови . . . . .	16
2. Український центр Європи . . . . .	17
3. Пісня і любов . . . . .	18
4. Світове Дерево . . . . .	20
5. Героїчна пісня як засіб зміцнення лицарського духу . . . . .	21
6. Перлина Поділля . . . . .	23
7. Закарпатський фольклор . . . . .	24
8. Захоплення . . . . .	26
9. Символ щедрого таланту . . . . .	27
10. Першоджерела історичної пам'яті . . . . .	29
11. Реймське євангеліє . . . . .	30
12. Скарби Довбуша . . . . .	31
13. Коштовні пам'ятки Київської Русі . . . . .	33
14. Мистецтво спілкування . . . . .	34
15. Унікальність Коктебеля . . . . .	36
16. Свобода – право кожної людини . . . . .	37
17. Відкриття обручки. . . . .	39
18. Скам'янілі дерева . . . . .	40
19. Маестро . . . . .	42
20. Книжка і комп'ютерні технології . . . . .	43
21. Телескопу чотириста років . . . . .	44
22. Наслідки технічного прогресу . . . . .	46
23. Несподівана зустріч . . . . .	47
24. Історія годинника . . . . .	49
25. Виснажливий шлях пошуків . . . . .	50
26. Талановитий життєлюб . . . . .	52
27. Багатогранний талант . . . . .	53
28. Унікальний українець . . . . .	54
29. Спорудження пам'ятника Богдану Хмельницькому . . . . .	56
30. Український Шекспір . . . . .	57
31. Справжній учений . . . . .	59
32. Ранній автопортрет Шевченка . . . . .	60
33. Таємниці творчості . . . . .	61
34. Хата Івана Котляревського . . . . .	63

35. Поетична майстерність Максима Рильського . . . . .	64
36. Пісні Дністровського каньйону . . . . .	66
37. Творча дружба Рєпіна і Яворницького . . . . .	67
38. Самотня художниця . . . . .	69
39. Легенда українського кіно . . . . .	70
40. Місячне сяйво його полотен . . . . .	72
41. «Як тебе не любити, Києве мій!» . . . . .	73
42. «Вагнерівська примадонна» ХХ століття . . . . .	74
43. Здоровий спосіб життя . . . . .	76
44. Кава Юрія Кульчицького . . . . .	77
45. Шоколадний Львів . . . . .	79
46. Перші автомобілі на вулицях Києва . . . . .	80
47. Легенда про Чорне море . . . . .	82
48. Українське бойове мистецтво . . . . .	83
49. Тварини України, що зникли . . . . .	84
50. Життєдайний сік Землі . . . . .	86
51. Учитель – людина з великої літери . . . . .	87
52. Атлантида: легенда чи дійсність? . . . . .	88
53. Винайдення дзеркала . . . . .	90
54. Підводні будівлі . . . . .	91
55. Північне сяйво . . . . .	93
56. Підземний мешканець . . . . .	94
57. Прощання з лісом . . . . .	96
58. Ластівки . . . . .	97
59. Дельфіни і людина . . . . .	98
60. Храми в скелях . . . . .	100

ДЛЯ НОТАТОК